

Tam

DEMOGRÁFIA

NÉPESSÉGTUDOMÁNYI FOLYÓIRAT

15. ÉVF. 2. SZÁM

BUDAPEST

1972

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
DEMOGRÁFIAI BIZOTTSÁGA
ÉS A KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATAL FOLYÓIRATA

A SZERKESZTŐ BIZOTTSÁG TAGJAI:

ACSÁDI GYÖRGY, EMBER GYÓZŐ, FARÁDI LÁSZLÓ, HUSZÁR ISTVÁN, KISS
ALBERT, KLINGER ANDRÁS, KOVÁCS ISTVÁN, KULCSÁR KÁLMÁN, MILTÉNYI
KÁROLY, SZABADY EGON (főszerkesztő), TAMÁSY JÓZSEF, TÖRŐ IMRE, VINCZE
ISTVÁN

Д Е М О Г Р А Ф И Я

Журнал демографических наук Демографической Комиссии
Венгерской Академии Наук и Центрального Статистического Управления

Главный редактор: *Д-р Эгон Сабади*

Адрес редакции: Будапешт, V. ул. Вереш Палне д. 10

Подписку направлять по адресу: «Культуры», Внешнеторговое предприятие по продаже
книг и журналов, Будапешт 62, П. Я. 149.

D E M O G R Á F I A

A Population Quarterly of the Committee for Demography
of the Hungarian Academy of Sciences and the Central Statistical Office

Editor-in-Chief: *Dr. Egon Szabady*

Editorial Office: Budapest, V., Veres Pálné u. 10.

Orders may be placed with KULTURA: Hungarian Trading Company for Books and Newspapers
(Budapest, 62. P.O.B. 149)

or with any greater bookseller or distributor of periodicals.

Subscription for a year: US \$ 4,40

TARTALOMJEGYZÉK

TANULMÁNYOK

A Varsói (Jadvisini) Népesedéspolitikai Konferencia egyes tanulmányai	
<i>Erland Hofsten</i> : Népesedéspolitikai tapasztalatok Svédországban	162
<i>Ladislav Pacht</i> : A termékenység problémái a Csehszlovák Szocialista Köztársaságban és megoldásuk irányai	171
<i>P. Khalatbari—K. Müller—E. Strohbach</i> : Népesedéspolitikai problémák a Német Demokratikus Köztársaságban	184
<i>I. Marinescu—N. Cicu—E. Mesaros</i> : Románia népesedéspolitikájának néhány kérdése	195
<i>Dr. Szabady Egon</i> : Gazdaság és népesedés	202
<i>Kauko Sipponen</i> : Korszerű népesedéspolitiká. Finn vélemény	207
<i>D. I. Valentej—A. J. Kvasa</i> : Népesedéspolitiká és demográfiai politika	221
<i>Ivan Stefanov</i> : A népesedéspolitiká jelenlegi problémái Bulgáriában	227
<i>Aleksander Kjurčev</i> : Jugoszlávia népesedéspolitikájának néhány aspektusa	235
<i>D. Breznik—M. Rasevič</i> : Gondolatok Jugoszlávia népesedéspolitikájáról	242
<i>Gerard Calot</i> : Adalékok a francia termékenységről és a családpolitikáról	249
<i>A lengyel szerzők tanulmányainak összefoglalói</i>	
<i>Kazimierz Romaniuk</i> : Az emberi tényező az ország társadalmi-gazdasági fejlődésének folyamatában	261
<i>Wincenty Kawalec</i> : A népesség várható alakulása Lengyelországban	263
<i>Kazimierz Secomski</i> : Lengyelország távlati társadalmi-gazdasági fejlődésének céljai és eszközei	264
<i>Jerzy Piotrowski</i> : A modern család funkciójának változása és a gyermekek száma	266
<i>Zbigniew Smolinski</i> : A mai család modellje a lengyelországi kutatások fényében	268
<i>Stanislaw Borowski</i> : A lengyel család modellje (kiválasztott tényezőkből nyert eredmény)	270
<i>Adam Kurzynowski</i> : A nők szakmai tevékenysége és a szülés	272
<i>Adam Jozefowicz</i> : A népesség várható alakulása Lengyelországban és a gazdaságpolitika	273
<i>Mikolaj Latuch</i> : A népesedési politika elemei Lengyelországban	275
<i>Antoni Rajkiewicz</i> : A népesedési politika helye a szociálpolitikán belül	277
<i>Adam Andrzejewski — Wanda Czezerda</i> : Lakáshelyzet és lakáspolitiká mint a demográfiai politika egyik tényezője	278
<i>Danuta Graniewska</i> : A társadalombiztosítás mint a népesedési politika egyik eleme	280
<i>Kazimierz Dzienio</i> : A népességpolitika kialakításának tapasztalatai a szocialista országokban	281
<i>Ewa Kozłowska</i> : A népesedési politika jogi szempontjai Lengyelországban	283

<i>Dr. Harald Hansluwka: A keringési rendszer betegségei és az emberi élet-tartam hossza.</i>	286
---	-----

FIGYELŐ

Hírek	295
A Népeségtudományi Kutató Intézet közleményei	298

IRODALOM

KÖNYVEK

<i>Ford, T. R. — De Jong, G. F. (szerk.): Social Demography. (Társadalomdemográfia.) Prentice-Hall, 1970. (A. R.)</i>	302
<i>Polgar, S.: Culture and Population: a Collection Current Studies. (Kultúra és népeség: új tanulmányok gyűjteménye.) Chapel Hill, 1971. University of North Carolina (A. R.)</i>	303

FOLYÓIRATCIKKEK

<i>Gilje, E. — Nordbotten, S.: A Demographic Model for the Norwegian Population and Its Technical Characteristics. (Norvégia népességének demográfiai modellje és a modell technikai jellemzői.) — Statistisk Tidsskrift. 1971. 1. sz. (Sz. K.)</i>	304
<i>Busfield, J.: Age at Marriage and Family Size: Social Causation and Social Selection Hypotheses. (Házasságkötési kor és családnagyság: társadalmi okozati és társadalmi szelekciós elméletek.) — Journal of Biosocial Science. 1972. 1. sz. (H. L.)</i>	305
<i>Van Keep, P. A.: Ideal Family Size in Five European Countries. (Az ideális családnagyság öt európai országban.) — Journal of Biosocial Science. 1971. 3. sz. (H. L.)</i>	305
<i>Le Bras, H.: Géographie de la fécondité française depuis 1921. (A francia termékenységek földrajza 1921 óta.) — Population. 1971. 6. sz. (A. R.)</i>	306
<i>Sora, V.: O nonă metodă de estimare a mortalității infantile exogene și endogene. (Az exogén és endogén csecsemőhalandóság becslésének egy új módszere.) — Revista de Statistica. 1971. 2. sz. (P. E.)</i>	306
<i>Karp, H. H.: Migration and Functional Expansion: an Ecological Analysis of Population Redistribution. (Vándormozgalom és az expanzió függvényeszerű tényezői: a népesség területi átrendeződésének ökológiai vizsgálata.) — Land Economics. 1971. 4. sz. (B. L.)</i>	307
<i>Renard, R. — Pauwels, K.: Enquête sur les budgets et les conditions de vie des familles: présentation. (A családok háztartásstatisztikájának és életkörülményeinek vizsgálata; a kutatás bemutatása.) Éléments de recherche sur le minimum social. (A társadalmi létminimumra vonatkozó kutatás elemei.) — Population et Famille. 1971. 25. sz. (A. R.)</i>	308
<i>Chilton, R. — Spielberger, A.: Is Delinquency Increasing? Age Structure and the Crime Rate. (Nő-e a bűnözés? Korstruktúra és bűnözési arány.) — Social Forces. 1971. 3. sz. (Cs. — Sz. L.)</i>	309

DEMOGRÁFIAI FOLYÓIRATSZEMLE

Population Studies	310
Population	311
Demografie	312
Demosta	312
Stanovništvo	313
Studia Demograficzne	313
Population et Famille	313
Demography	314

СО Д Е Р Ж А Н И Е

ИССЛЕДОВАНИЯ

Некоторые доклады, обсужденные на конференции по вопросам политики народонаселения в Ядвигине при Варшаве

<i>Эрланд Хофстен</i> : Опыт политики народонаселения в Швеции	162
<i>Ладислав Пахл</i> : Проблемы плодovitости женщин в Чехословацкой Социалистической Республике и направления ее решения	171
<i>П. Кхалатбари—К. Мюллер—Э. Штробах</i> : Проблемы политики народонаселения в ГДР	184
<i>И. Маринеску — Н. Чичу — Э. Месарош</i> : Некоторые аспекты демографической политики Румынии	195
<i>Д-р Эгон Сабади</i> : Экономика и народонаселение	202
<i>Кауко Сиппонен</i> : Современная политика народонаселения. Точка зрения финских демографов	207
<i>Д. И. Валентей — А. Я. Кваша</i> : Политика народонаселения и демографическая политика	221
<i>Иван Стефанов</i> : Современные проблемы демографической политики в Болгарии	227
<i>Александр Кюрчиев</i> : Некоторые аспекты политики народонаселения в Югославии	235
<i>Д. Брезник — М. Раевич</i> : О вопросе политики народонаселения в Югославии	242
<i>Жерар Кало</i> : Материалы о французской плодovitости и политике семьи	249

Содержание докладов польских авторов:

<i>Казимеж Романюк</i> : Демографический фактор в процессе общественно-экономического развития страны	261
<i>Винценци Кавалец</i> : Перспективы развития населения в Польше	263
<i>Казимеж Сецомски</i> : Цели и средства общественно-экономического развития Польши в перспективном периоде	264
<i>Ежи Пётровски</i> : Перемены в функциях семьи и воспроизводства населения	266
<i>Збигнев Смолински</i> : Модель современной семьи в свете исследований, проведенных в Польше	268
<i>Станислав Боровски</i> : Модель семьи в Польше в свете формирующих ее факторов	270
<i>Адам Кузисновски</i> : Профессиональная активность женщин и их детность	272
<i>Адам Юзефович</i> : Будущее развитие населения Польши и экономическая политика	273
<i>Миколай Лятух</i> : Элементы политики народонаселения в Народной Польше	275
<i>Антони Райкевич</i> : Место политики народонаселения в общественной политике	277
<i>Адам Анджеевски — Ванда Чечерда</i> : Квартира и жилищная политика в политике народонаселения	278

<i>Данута Граневска</i> : Социальное страхование как один из элементов политики народонаселения	280
<i>Казимеж Дэйсенё</i> : Опыт разработки политики народонаселения в социалистических странах	281
<i>Эва Козловска</i> : Юридические аспекты политики народонаселения в Польше	283

*

<i>Д-р Харальд Ханслувка</i> : Заболевания системы кровообращения и продолжительность человеческой жизни	286
--	-----

ОБОЗРЕНИЕ

Известия	295
Сообщения Исследовательского Института по Демографии ЦСУ	298

ЛИТЕРАТУРА

Книги

<i>Форд, Т. Р. — Де Дэйсонг, Г. Ф. (ред.)</i> : Общественная демография. Прентис-Хол, 1970 (Р. А.)	302
<i>Польгар, С.</i> : Культура и население: Сборник новых очерков. Чепел Хил, 1971. Университи ов Норс Кэралайна (Р. А.)	303

Журнальные статьи

<i>Дэйиле, Э. — Нордботтен, С.</i> : Демографическая модель населения Норвегии и технические характеристики модели — <i>Статистик Тидширифт</i> , номер I за 1971 г. (К. С.)	304
<i>Басфильд, Дэс</i> : Возраст при бракосочетании и размер семьи: теории общественных причин и общественной селекции — <i>Джурнал ов Байосошл Саенс</i> , номер I за 1972 (Л. Х.)	305
<i>Ван Кип, П. А.</i> : Идеальный размер семьи в пяти европейских странах — <i>Джурнал ов Байосошл Саенс</i> , номер 3 за 1971 г. (Л. Х.)	305
<i>Ле Бра, Х.</i> : География французской плодовитости с 1921 г. — <i>Популясион</i> , номер 6 за 1971 г. (Р. А.)	306
<i>Сора, В.</i> : Новый метод оценки экзогенной и эндогенной младенческой смертности — <i>Ревиста де статистика</i> , номер 2 за 1971 г. (Е. П.)	306
<i>Карл, Х. Х.</i> : Миграция и функциональные факторы экспансии: экологическое исследование территориального перераспределения населения — <i>Ленд Икономикс</i> , номер 4 за 1971 г. (Л. В.)	307
<i>Ренар, Р. — Повельс, К.</i> : Исследование семейных бюджетов и жизненных условий семей: представление исследования. Элементы исследования по общественному жизненному минимуму — <i>Популясион э. Фамий</i> , номер 25 за 1971 г. (Р. А.)	308
<i>Чилтон, Р. — Шпильбергер, А.</i> : Растет ли преступность? Возрастная структура и доля преступности — <i>Соушл Форсиз</i> , номер 3 за 1971 (Л. Ч.-С.)	309

Обзор демографических журналов

Пополейши Стадиз	310
Популясьон	311
Демографи	312
Демоста	312
Становништво	313
Студия Демографичне	313
Популясьон э Фамий	313
Димографи	314

Перепечатка разрешается только с указанием на источник

ПОСЛЕ ИССЛЕДОВАНИЙ, СООБЩЕНИЙ И ОБОЗРЕНИЯ СЛЕДУЮТ РЕЗЮМЕ
НА РУССКОМ ЯЗЫКЕ

CONTENTS

PAPERS

Some Papers of the Conference on Population Policy Held in Warsaw (Jadwisin)

<i>Erland Hofsten</i> : Population Policy Experiences in Sweden	162
<i>Ladislav Pacht</i> : Problems of Fertility in Czechoslovakia and Methods of Solution ...	171
<i>P. Khalatbari—K. Müller—E. Strohbach</i> : Population Policy Problems in the German Democratic Republic	184
<i>I. Marinescu—N. Cicu—E. Mesaros</i> : Some Aspects of Population Policy in Roumania	195
<i>Dr. Egon Szabady</i> : Economy and Population	202
<i>Kauko Sipponen</i> : Modern Population Policy. A Finnish View	207
<i>D. I. Valentej—A. J. Kvasa</i> : Population Policy and Demographic Policy	221
<i>Ivan Stefanov</i> : Present Problems of Demographic Policy in Bulgaria	227
<i>Aleksander Kjurčiev</i> : Some Aspects of the Population Policy in Yugoslavia	235
<i>D. Breznik—M. Rasevič</i> : Considerations on Population Policy in Yugoslavia ...	242
<i>Gérard Calot</i> : Data on Fertility and Legislation Concerning Family in France	249

Summaries of Papers by Polish Authors

<i>Kazimierz Romaniuk</i> : The Human Factor in the Process of Socio-Economic Development of the Country	261
<i>Wincenty Kawalec</i> : The Perspectives of the Development of Population in Poland ...	263
<i>Kazimierz Secomski</i> : Aims and Means of the Longrange Socio-Economic Development of Poland.....	264
<i>Jerzy Piotrowski</i> : The Change of Function of the Modern Family and the Number of Children	266
<i>Zbigniew Smolinski</i> : Model of a Contemporary Family in Light of Research Conducted in Poland	268
<i>Stanisław Borowski</i> : Model of the Polish Family (Resulting from Chosen Factors) ...	270
<i>Adam Kurzynowski</i> : Professional Activity of Women and Childbearing	272
<i>Adam Jozefowicz</i> : Expedited Development of Population in Poland and the Economic Policy.....	273
<i>Mikolaj Latuch</i> : The Elements of Population Policy in Poland	275
<i>Antoni Rajkiewicz</i> : The Place of Population Policy in the Social Policy	277
<i>Adam Andrzejewski—Wanda Czezerda</i> : Housing Conditions and Housing Policy as a Factor in Demographic Policy	278
<i>Danuta Graniewska</i> : Social Security as an Element of Demographic Policy	280
<i>Kazimierz Dzieńko</i> : The Experiences of Socialist Countries in the Field of Shaping Population Policy	281
<i>Ewa Kozłowska</i> : Legal Aspect of Population Policy in Poland	283

*

<i>Dr. Harald Hansluwka</i> : Cardiovascular Diseases and Life Expectancies	286
---	-----

CHRONICLE

News	295
Publications of the Demographic Research Institute	298

REVIEWS

Books

- Ford, T. R. — De Jong, G. F. (Ed.): *Social Demography*. Prentice-Hall, 1970. (R. A.) 302
 Polgar, S.: *Culture and Population: a Collection of Current Studies*. Chapel Hill, 1971.
 University of North Carolina (R. A.) 303

Articles

- Gilje, E. — Nordbotten, S.: A Demographic Model for the Norwegian Population and Its Technical Characteristics. — *Statistisk Tidsskrift*. 1971. No 1. (K. Sz.) 304
 Busfield, J.: Age at Marriage and Family Size: Social Causation and Social Selection Hypotheses. — *Journal of Biosocial Science*. 1972. No. 1. (L. H.) 305
 Van Keep, P. A.: Ideal Family Size in Five European Countries. *Journal of Biosocial Science*. 1971. No 3. (L. H.) 305
 Le Bras, H.: Géographie de la fécondité française depuis 1921. (Geography of the French Fertility Since 1921.) — *Population*. 1971. No 6. (R. A.) 306
 Sora, V.: O nouă metodă de estimare a mortalității infantile exogene și endogene. (New Method of the Estimation of Exogenous and Endogenous Infant Mortality.) — *Revista de Statistica*. 1971. No 2. (E. P.) 306
 Karp, H. H.: Migration and Functional Expansion: an Ecological Analysis of Population Redistribution. — *Land Economics*. 1971. No. 4. (L. B.) 307
 Renard, R. — Pauwels, K.: Enquête sur les budgets et les conditions de vie des familles: présentation (Survey on the Budgets and Life Conditions of Families: Presentation). Elements de recherche sur le minimum social. (Elements of Research on Social Minimum). — *Population et Famille*. 1971. No. 25. (R. A.) 308
 Chilton, R. — Spielberger, A.: Is Delinquency Increasing? Age Structure and the Crime Rate. — *Social Forces*. 1971. No 3. (L. Cs. — Sz.) 309

Review of demographic journals

Population Studies	310
Population	311
Demografie	312
Demosta	312
Stanovništvo	313
Studia Demograficzne	313
Population et Famille	313
Demography	314

Reproduction permitted only with indication of the source

THE PUBLICATIONS ARE FOLLOWED BY ENGLISH SUMMARIES

A VARSÓI (JADVISINI) NÉPESEDÉSPOLITIKAI KONFERENCIA EGYES TANULMÁNYAI

A Varsói (Jadvisini), 1972. március 15—18-án tartott Nemzetközi Népesedéspolitikai Konferencia anyagának egyes részeit — a rendezők engedélyével — rövidített formában az alábbiakban közöljük. Tekintettel arra, hogy a konferencia teljes anyagát a rendező szervek (a Tervezési és Statisztikai Főiskola, a Lengyel Tudományos Akadémia Demográfiai Bizottsága és a Lengyel Központi Statisztikai Hivatal) több nyelven kiadják, az itt közölt tanulmányokból angol és orosz nyelvű összefoglalókat — folyóiratunk általános gyakorlatától eltérően — nem közlünk.

НЕКОТОРЫЕ ДОКЛАДЫ, ОБСУЖДЕННЫЕ НА КОНФЕРЕНЦИИ ПО ВОПРОСАМ ПОЛИТИКИ НАРОДОНАСЕЛЕНИЯ В ЯДВИШИНЕ ПРИ ВАРШАВЕ

В нижеследующих — с позволения авторов — приводятся в сокращенной форме некоторые материалы Международной Конференции по вопросам политики народонаселения, проведенной в Ядвигине при Варшаве. Ввиду того, что полный материал конференции будет издан учреждениями-организаторами конференции (Демографическим Комитетом Польской Академии Наук и Главным Статистическим Управлением Польши) на ряде языков, резюме приведенных докладов на русском и английском языках — в отличие от общей практики — не приведены.

SOME PAPERS OF THE CONFERENCE ON POPULATION POLICY HELD IN WARSAW (JADWISIN)

With the permission of the organizers, in the following some parts of the material of the International Conference on Population Policy held in Warsaw (Jadwisin) on 15—18 March 1972 are published in an abbreviated form. As the complete material of the Conference will be published in several languages by the organizing bodies (Demographic Committee of the Polish Academy of Sciences, College of Planning and Statistics, Polish Central Statistical Office) differently from the general practice of our journal, this time the papers will not be followed by English and Russian summaries.

NÉPESEDÉSPOLITIKAI TAPASZTALATOK SVÉDORSZÁGBAN

ERLAND HOFSTEN

1. BEVEZETÉS

Svédország alacsony népsűrűségű ország. Az összterület 450 000 km², ami azt jelenti, hogy a nagyságot tekintve Svédország az európai országok között a Szovjetunió, Franciaország és Spanyolország után következik. A népessége 8 millió vagyis 18 lakos négyzetkilométerenként. Azonban tekintetbe kell venni azt, hogy az ország jelentős részei nemcsak lakatlanok, hanem többé-kevésbé lakhatatlanok is. Az ország déli részein, ahol a népesség zöme lakik, a népsűrűség nem sokkal alacsonyabb mint Európa egyéb részein. Az utóbbi években az urbanizálódás gyors folyamata ment végbe és nem kevésbé gyors folyamat volt megfigyelhető a népesség néhány város csoportba történő koncentrálódásánál. Mindenesetre az a tény, hogy a svéd népesség kicsi az ország összterületéhez viszonyítva, kétségtől magyarázatot ad arra, miért van bizonyos fokig más nyomatékuk a népességről folytatott vitáknak és döntéseknek Svédországban, mint a többi európai országban.

A tudatos népesedéspolitika időszaka, vagyis az az időszak, amikor olyan intézkedéseket vitattak meg és vezettek be, amelyek valóban a születések számának ösztönzését szolgálták, nem tartott 10 évnél tovább: 1935—1944. Ennek az időszaknak is voltak azonban előfutárai és az sem kétséges, hogy Svédország jelenleg is hoz intézkedéseket a gyermekes családok érdekében. Ez a családjóléti politika azonban nem tartozik már a népesedéspolitika keretébe, a törvények eredményeként a születések számára gyakorolt esetleges hatását például szinte sohasem említik. E történeti folyamat részletesebb kifejtését az alábbiak tartalmazzák.

2. NÉPESEDÉSPOLITIKA SVÉDORSZÁGBAN; INFORMÁCIÓK A TÖRTÉNETI HÁTTÉRŐL

A XVII. század óta Svédország határai változatlanok (Finnország, amelyet 1809-ben Oroszországhoz csatoltak, különálló közigazgatási egység volt), így határmódosítások nem okoznak nehézséget a statisztikai összehasonlításoknál.

Svédország népessége 1863-ban meghaladta a 4 milliós szintet. Ebben az időben a népesség igen gyorsan növekedett. A XIX. század közepétől egészen 1914-ig a természetes szaporodás arányszáma a legtöbb évben meghaladta

az évi 1 százalékot. Ez az időszak azonban a kivándorlások időszaka is volt. A kivándorlás mint tömegjelenség, néhány különösen rossz termésű év következményeként 1867-ben vette kezdetét. Az 1867—1914 közötti időszakban mintegy 1,1 millió svéd vándorolt ki, elsősorban az Egyesült Államokba. Mivel a kivándorlók többsége termékenységi időszakuk előtt álló fiatal volt, Svédország népessége — amennyiben a kivándorlások nem történtek volna — legalább 2,5 millióval nagyobb lenne.

Annak ellenére, hogy a népesség természetes növekedése a korábbi ütem szerint folytatódott, a nagy kivándorlási hullám jelentős gondot okozott az akkori svéd uralkodóosztálynak (a burzsoáziának). Különböző intézkedéseket vitattak meg, amelyeknek az volt a céljuk, hogy hazai munkaalkalmak teremtésével maradásra bírják a jövődö kivándorlókat. Egészeben véve azonban mindez nem sok eredménnyel járt.

A háború utáni időszakban a kivándorlás már sohasem érte el többé korábbi volumenét. Ebben az időszakban a születési arányszám és következésképpen a természetes szaporodás arányszáma erősen visszaesett. Önmagában véve ez a csökkenés nem keltett aggodalmat. Ami bizonyos körökben vita tárgyát képezte és aggodalmat okozott, az a tény volt, hogy a magas termékenységről az alacsony termékenységre való átmenetnek ebben az időszakában — ami kb. 1880-tól 1930-ig tartott Svédországban —, a gyermekek száma lényegesen alacsonyabb volt a felsőbb osztályokban és az értelmiségiek körében, mint a munkásoknál, a kisparasztoknál és a mezőgazdasági munkásoknál. Ennek a tendenciának feltételezett kedvezőtlen „eugenetikai” hatásai arra készítették egyeseket, hogy intézkedéseket követeljenek. Hamarosan azonban a helyzet megváltozott, mivel felismerték, hogy ezek a társadalmi termékenységi különbségek főként csak átmeneti jelenségek, amelyek többé-kevésbé eltűnnek a magas termékenységről az alacsony termékenységre való átmenet befejeződésével.

Mindenesetre, a népességgel kapcsolatos politikai légkör egyszerűen megváltozott egy könyvnek 1934 végén történt megjelenésével. A könyvet két akkor nagyon fiatal, de már jól ismert társadalomtudós: *Alva* és *Gunnar Myrdal* írta és a könyv a népesedési problémával kapcsolatos „válságról” beszélt. E könyv publikálása közvetlen hatást gyakorolt minden politikai csoportra az országban és nemsokára a politikai pártok már versenyeztek egymással pozitív magatartásuk demonstrálásában.

A legfőbb eredmény az volt, hogy levonták a következtetéseket az akkori igen alacsony, 14 körüli születési arányszámból. Megállapították, hogy abban az időszakban a nettó reprodukciós arányszám csupán 0,7 volt és a születések számának jelentős emelkedése szükséges a népesség száma jövőbeli csökkenésének megelőzésére. Hangsúlyozták a csökkenő népesség kedvezőtlen hatását, amely az idősök támogatása és gondozása növekvő terheinek formájában jelentkezik.

A vitatott kérdések azonban nem csupán „populacionalista” jellegűek voltak. Különösen azok, akik a „baloldalról” érveltek, azaz a kommunisták és a szociáldemokraták hangsúlyozták igen erősen, hogy azok az intézkedések, amelyek pozitív hatást gyakorolhatnak a születések számára, önmagukban is indokoltak, amennyiben csökkentik a gazdasági és társadalmi különbségeket. A Myrdal könyv nagymértékben olyan statisztikai érveken alapult, amelyek bemutatták, hogyan nőtt a szegénység a gyermekek számával. Így

igazolódta a gyermekes — és különösen a sokgyermekes — családok segítését célzó társadalmi reformok, teljesen függetlenül attól, hogy milyen hatást gyakorolhat a születések jövőbeli számára az ilyen politika.

Azonban a családok és gyermekek támogatását célzó intézkedések közül nem sokat sikerült még végrehajtani, amikor a közelgő háború bizonytalanná tette a helyzetet és számos reform elhalasztását követelte meg. Közismert, hogy Svédország nem sodródott be a háborúba. Pontosan kilenc hónappal a háborús cselekmények 1939 szeptemberében történt kitörése után kezdetét vette a születési arányszám csökkenése és mindenki arra számított, hogy ez a tendencia folytatódik, mint ahogyan ez az első világháború idején tapasztalható volt. Következésképpen új vita és egy idő múlva a gyermekes családokat támogató szociális reformok új időszaka kezdődött. Ezúttal a megvalósított reformok alaposabbak és nagyobb horderejűek voltak.

Ezt a második reformidőszakot azonban egyáltalán nem követte a születések számának csökkenése. Éppen ellenkezőleg, és még a szakértőknek is teljesen váratlanul, a születési arányszám növekedni kezdett. A születési arányszám az 1940. évi 15 ezrelékről közel 21 ezrelékre növekedett 1944-re, vagyis az emelkedés négy év alatt 37 százalékos volt!

A szültségi arányszám 20 ezrelék körüli időszaka azonban rövid tartamú volt. A háború utáni évek többségében a születési arányszám 14—16 ezrelék, a természetes szaporodás arányszáma 3—5 ezrelék körül volt. Sőt az 1969—71-es években a születési arányszám kevéssel 14 ezrelék alatt volt.

Az alacsony születési arányszám és az ebből következő lassú népességnövekedés ellenére a háború utáni időszakban nem ismétlődött meg az előző periódus népesedési vitája. Bár számos reformot hajtottak végre a családok támogatására (l. a következőkben), e reformok motivációi sohasem a népesség területéről származtak. Példaként megemlíthető, hogy 1971-ben közzétettek egy kormányjelentést, amely az abortusztvörvény liberalizálását javasolta, és ez a terjedelmes jelentés alig említi, és még kevésbé tárgyalja azt a lehetőséget, hogy e reform esetleg hatással lesz a születési arányszámra.

Az a tény, hogy senki sem törődik a népesség jövőbeli csökkenésének lehetőségével Svédországban kétségtelenül összefügg a világ-problémák növekvő figyelembevételével. A népesedés területén az ideológiát a neomalthusianista eszmék uralják, ami azt jelenti, hogy a népesség növekedését veszélynek és gazdasági és társadalmi fejlődés akadályának tekintik. Még ha ezt az érvet elsősorban a fejlődő országokra alkalmazzák is, érezhető, hogy ezt elvileg a sokkal korlátozottabb népességnövekedéssel rendelkező országokra is alkalmazni kell.

Ez azonban nem jelenti azt, hogy megszűntek volna a családok segítését célzó reformok. Amint említettük már, számos ilyen reformot hajtottak végre a háború utáni időszakban. Nyitott kérdés marad azonban, vajon ezek a reformok valóban javítottak-e a családok társadalmi és gazdasági helyzetén a gyermektelen személyek és háztartások helyzetéhez képest. Kétségtelenül vannak egyéb tényezők is, amelyek leginkább a gyermektelen személyek előnyben részesítését szolgálták, és amelyeknek következtében ellentétes irányú hatásuk volt. Ezekkel a kérdésekkel később foglalkozunk.

3. NÉHÁNY DEMOGRÁFIAI ADAT

A népesedéstről folytatott nyilvános vita Svédországban is, mint bárhol másutt, mindig a születési arányszám és a természetes szaporodási arányszám jelenlegi nagysága körül forog. Ezeknek a mutatóknak a szintjéről alkalmanként említés történt már a fentiekben. Azonban, mint az — nem csupán a hivatásos demográfusok körében — jólismert, a születési arányszám és a természetes szaporodás arányszáma nem kielégítő mutatók abban a tekintetben, hogy mi történhet hosszú távon a népességgel.

Ebben a vonatkozásban általában mindenekelőtt arra a tényre hivatkoznak, hogy a jelenlegi korösszetétel okozhatja mind a születési, mind a halálozási arányszám — és következésképpen a természetes szaporodás arányszáma — eltérését is attól, amilyenek ezek az arányszámok hosszú távon a fennálló korszecifikus termékenységi és halálozási arányszámok következtében lennének. Van azonban egy másik tényező is, amelyik megnehezíti ezeknek a mutatóknak az interpretálását, mégpedig az, hogy olyan népesség esetében, amelyben a családtervezés szokásossá vált, a születéseket elhalaszthatják vagy késleltethetik anélkül, hogy ez a kohorszok szerinti végleges gyermekszám megfelelő megváltozását is jelentené. Az, hogy az ilyen változások a gyermekszülések időrendjében fontos szerepet játszanak, több országban is beigazolódott, Svédországra vonatkozóan I. ennek kifejtését *Hofstennél* (1971).

Annak érdekében, hogy elkerülhető legyen a születések időzítésének hatása a születés szám kielégítő voltának megítélésére, a legegyszerűbb megoldás a születési kohorszok termékenységének vizsgálata. Ebben az esetben azt fogjuk találni, hogy az 1810 körül született női kohorszokig bezárólag az egy nőre jutó összes gyermekszám 4,6 körül volt. A következő évtizedekben született női kohorszoknál az egy nőre jutó gyermekek száma 4,4 volt. Ezt a csökkenést a házasságkötési arányszám okozta és ez egyben arra is utalt, hogy a fiatal generáció később kezdte meg termékenységi időszakát, mint ahogyan az korábban szokásos volt. A termékenység sokkal jelentősebb csökkenése, amit a házasságokban alkalmazott születéskorlátozás okozott, csak 1880 körül kezdődött. Kezdetben az idősebb nőket érintette, azonban mintegy ötven éven belül már az egész népességre befolyást gyakorolt. Az 1905 körül született női kohorszok már csak 1,8 gyermeket szültek. A rohamos csökkenést az 1880 után született kohorszok adatait tartalmazó I. ábra (I. a dolgozat végén) mutatja.

Ez az ábra azt is megmutatja, hogy az 1905 után született kohorszok termékenysége valamivel magasabb volt. Az utolsó befejezett termékenységi kohorszoknál, vagyis az 1920-as évek elején született nőknél az átlagos gyermekszám valamivel 2,0 felett volt. Mivel a későbbi kohorszok adatait extrapolálni kellett, a vonásokat pontok váltják fel az ábrán és minél inkább megközelítjük az ábra végét, annál bizonytalanabbá válik az extrapoláció.

Az ábra megadja a teljes reprodukcióhoz szükséges termékenység nagyságát is. A két görbe közötti eltérést a propagatív időszak végefelé mutatkozó halandóság okozza. Az 1880 körül született kohorszoknál olyan magas volt a halandóság, hogy a teljes reprodukcióhoz egy-egy nőtől közel három gyermekre volt szükség. Most olyan alacsony a halandóság, hogy alig több mint két gyermek szükséges. Tudatában kell lenni annak, hogy a teljes termékeny-

ség görbéje sohasem csökkenhet kettőre; még ha a halandóságot teljesen ki-küszöbölnék is a propagatív időszak végéig, akkor is 2,06 születésre volna szükség a teljes reprodukció megvalósításához. (2,06 és nem 2,00 a nemi arányok miatt).

Az ábra megmutatja, hogy az 1885 után született nők egyike sem érte el a teljes reprodukcióhoz szükséges gyermekszámot; az 1895—1915 között született kohorszoknál jelentős eltérés van a két görbe között. Az újabban született kohorszoknál az eltérés kisebb és úgy tűnhet, mintha a két görbe az egybeesés felé tartana. Vannak azonban olyan jelek, amelyek arra mutatnak, hogy az eltérés újra növekedhet; valójában a két extrapolált görbe közül az alsó, amely a jelenlegi termékenységi trend extrapolálásán alapszik, a valószínűbb.

Meglepőnek tűnhet, hogy annak ellenére, hogy ilyen hosszú időszakban a Svédországban született gyermekek száma jelentősen elmaradt a reprodukcióhoz szükséges számtól, a népesség — ha lassú ütemben is — növekszik. A következő adatok tájékoztatást adnak az újabb fejlődésről (ezrelékben, az átlagos népességre számítva):

É v	Születési	Halálzási	Természetes szaporodási	Bevándorlási többlet	Népesség növekedésének arányszáma
	arányszám				
1931/40	14,4	11,7	2,8	0,6	3,7
41/50	18,4	10,4	8,0	2,0	10,0
51/60	14,7	9,7	5,0	1,5	6,3
61/65	15,0	10,0	5,0	2,4	7,2
66/70	14,5	10,2	4,3	3,6	7,8

Ahhoz, hogy miért növekszik mégis Svédország népessége, számos tényező járul hozzá. Először is ismeretes az a tény, hogy a magas termékenységről az alacsony termékenységre történő gyors átmenet után a népesség öreg korösszetétele viszonylag hosszú ideig tartó növekedési potenciát biztosít. Másodszor, a termékenység szerkezetére jellemző, hogy a nők egyre fiatalabb korban szülik meg gyermekeiket. Harmadszor, a halandóság csökken; megjegyzendő, hogy a halandóságnak a reprodukciós koron felül történő csökkenésének nincs hatása a reprodukcióra, viszont van befolyása a népesség nagyságára. Negyedszer és végül, a háború utáni bevándorlás elég nagy ahhoz, hogy érezhetően hatással legyen a születések számára; figyelembe kell venni, hogy a bevándorlók többsége olyan fiatal, akinek még nem született gyermeke.

A két utolsónak említett tényező vonatkozásában egy számítás kimutatta, hogy a halandóság csökkenése és a második világháború után történt bevándorlások nélkül a svéd népesség természetes szaporodása egyáltalán nem létezne.

4. A CSALÁDJÓLÉTRE VONATKOZÓ JOGSZABÁLYOK

Amint már feljebb megállapítottuk, csak korlátozott időszakra szorított az, hogy a rendelkezéseket a születések számára gyakorolt esetleges hatással kapcsolatosan vitatták meg és még ebben az időszakban is a hangsúly inkább a szociális, mint a népességi hatáson volt. Különbösen sem lehetséges az olyan rendelkezések különválasztása, amelyeknek populacionalista motívációjuk volt, azoktól a hasonló rendelkezésektől, amelyeket nem ilyen indítékokból hoztak, de amelyeknek hasonló hatásuk lehet. Mindenesetre, az alábbi áttekintés valamennyi, a területre vonatkozó fontos jogszabályt felsorolja.

a) Szülési szabadság stb.

1938-ban törvényt hoztak arról, hogy a munkaadó nem bocsáthatja el női alkalmazottait házasság vagy terhesség miatt.

Svédországban gyakorlatilag valamennyi gyermek kórházban születik, a kórházi tartózkodás ingyenes. Kötelező társadalombiztosítási rendszer van, amely bizonyos készpénzjuttatásokat fizet gyermekszülés esetén minden nőnek. Ezen túlmenően, azok az anyák, akik szülés előtt meghatározott ideig munkaviszonyban álltak, hat hónap időtartamra (beleértve a szülés előtti és szülés utáni időt is) jelentős havi juttatást kapnak a társadalombiztosítási alapból.

A nők — és különösen a házas nők — részvétele a munkaerőben igen gyorsan növekedett a háború utáni időszakban. 1970-ben a legalább egy 16 éven aluli gyermekkel rendelkező házas nőknek kb. 55 százaléka (házonkívüli) fizetett munkaviszonyban állt. Közülük sok azonban csak részmunkaidőben dolgozott. Ha csak azokat vesszük figyelembe, akik legalább heti 35 órában végeztek fizetett munkát, az arány 35 százalékra csökken.

b) Művi abortusz

A jelenleg érvényben levő abortusztörvény 1938-ból származik. Az abortusztörvény meghatározza azokat a feltételeket, amelyek teljesítése szükséges az abortusz engedélyezéséhez. A törvényt 1946-ban és 1963-ban módosították és a törvény jelenlegi szövegezése szerint az abortuszt az alábbi öt esetben engedélyezik:

1. ha az anya élete vagy egészsége veszélyeztetve van;
2. ha az anya fizikai vagy szellemi képességei számottevően csökkennének;
3. ha a fogamzás erőszak következtében történt;
4. eugenetikai okokból;
5. a magzatot fenyegető várható ártalmak a terhesség alatt (rubeola stb.)

Az idők folyamán a törvény alkalmazása mind liberálisabbá vált. Míg a kezdeti időszakban csak évi néhány ezer abortuszt hajtottak végre, az 1970. évi szám 16 ezer körül volt.

A fentemlített kormánybizottságot, amelynek feladata a törvény módo-

sítása, 1965-ben nevezték ki. A bizottság legutóbb benyújtott javaslatai szerint, amelyeket most vitatnak meg, bizonyos követelményeket továbbra is megkívánnak és az abortusz elvégzése előtt engedélyre lesz szükség, de a követelmények megszővegezése olyan, hogy ténylegesen minden nőnek, aki ezt kívánja, engedélyezni fogják az abortuszt. A javasolt új törvény kritizálói azt tartják, hogy jobb lenne az abortuszhoz való teljes jogot megadni és így elkerülhető lenne az engedélyek mindenestre időt igénylő folyamata.

A fogamzásgátlóknak Svédországban való elterjedtsége és könnyű hozzáférhetősége miatt (l. a következőkben), nem hisszük, hogy az abortusztörvény módosításának túlságosan nagy befolyása lesz a születések számára.

c) Fogamzásgátlók

A fogamzásgátlók eladása, ill. a fogamzásgátlókra vonatkozó információk szolgáltatása 1938-ig tiltva volt. Amikor azonban abban az évben a törvényt hatályon kívül helyezték, már régen elavultnak volt tekinthető. Az utóbbi évtizedekben a fogamzásgátlók egyre inkább elterjedtek. A condomokat teljesen nyíltan árulják a vegyeskereskedésekben, condomokat szolgáltató automatákat nem csupán a nyilvános W.C.-ben, hanem piacokon, kis falvakban stb. is találhatunk. Ez már senkinek sem tűnik fel. Nincs különbség e tekintetben a városi és falusi területek között.

d) A sokgyermekes családok támogatása

Nem lehet a nagy családok előnyben részesítését célzó *különleges* intézkedésekről (pl. juttatásokról) úgy beszélni, mintha céljuk a családok bátorítása volna a nagyobb gyermekszámra. De számos olyan intézkedés van, amelynek célja általánosságban a gyermekes családok gazdasági segítése. Amennyiben ezeket a juttatásokat gyermekenként nyújtják, automatikusan növekedni fognak a család nagyságával, de növekedni fognak a gyermekekkel kapcsolatos költségek is. A következő felsorolás némi betekintést nyújt a gyermekes családok érdekében hozott törvények köréről és jellegéről.

1. *Családi pótlék*. — Az állam jelenleg családi pótlék címén évi 1200 svéd koronát fizet minden 16 éven aluli gyermek után. Bizonyos pótléket fizetnek az ennél idősebb gyermekek részére is, amennyiben tanulmányokat folytatnak. Egy gyermekes család összes fogyasztásának költsége 1968-ban 33 000 svéd korona volt és a költség jelenleg 38 000 svéd koronára becsülhető. Ez azt jelenti, hogy a családi pótlék egy kétgyermekes családban az összes fogyasztási kiadások 6—7 százalékát fedezi. — Megjegyzendő, hogy a jövedelmi adó független a gyermekek számától. A jövedelmi adó az átlagos jövedelem mintegy 40 százalékát vonja el.

2. Bizonyos jövedelmi szint alatti gyermekes családok részére meghatározott *lakbérkedvezményi* rendszer van érvényben; e kedvezmény a gyermekek száma szerint változó. A családok többsége részesül e kedvezményből. A lakbérkedvezményi rendszer módosítás és kiterjesztés előtt áll.

3. Csaknem valamennyi *iskolában* napi egy teljes étkezést szolgáltatnak. A tankönyvek stb. ingyenesek. Ingyenes továbbá az iskolásgyermekek egész-

ségügyi ellátása is. Általában ingyenes közlekedést nyújtanak az iskolás gyermekeknek bizonyos távolságon felül.

4. Az egésznapos és félnapos *gyermekgondozási intézmények* férőhelyei nagyon korlátozottak. Az 1960-as évek elején csupán 10 000 férőhely volt az egésznapos és 40 000 férőhely a félnapos gyermekgondozási intézményekben. Most azonban gyors fejlődés tapasztalható. Jelenleg (1971) mintegy 40 000 férőhely van az egésznapos és 90 000 férőhely a félnapos gyermekgondozási intézményekben.

A díjak általában a szülők jövedelme szerint változnak. Sok helyi tanács emelte legutóbb jelentősen a fizetendő díjakat, így a közepes sőt az alacsonyabb jövedelmű szülőknek is számottevő hozzájárulást kell fizetniük. A gyermekenként fizetendő díjat általában a családban levő gyermekek száma is befolyásolja.

5. ÁLTALÁNOS ÉRTÉKELÉS ÉS KÖVETKEZTETÉSEK

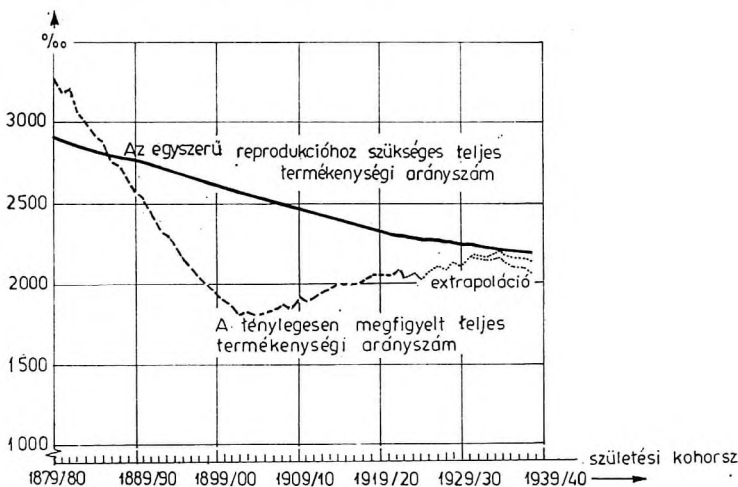
Legalábbis Svédország esetében lehetetlen bármilyen biztonsággal a családjóléti rendelkezések és a termékenység alakulása közötti összefüggéseket illetően világos következtetéseket levonni. Lehetséges, hogy a családi pótléknak és egyéb, a gyermekes családok támogatására hozott intézkedéseknek az 1940-es években történt bevezetése bizonyos pozitív hatást gyakorolt az abban az időszakban született gyermekek számára. A születési arányszám gyors növekedése azonban sok évvel korábban kezdődött, és az arányszám már ténylegesen túlhaladta a csúcst akkor, amikor a legfontosabb intézkedéseket bevezették. Továbbá, ma már ismeretes az is, hogy az utóbbi években történt születési ingadozások nagymértékben a gyermekek időzítésében történt változások következményei voltak és csak korlátozott mértékben befolyásolták ezeket az egy nőre jutó gyermekek összes számában történt változások. (L. Hofsten, 1971).

Meglepőnek tűnhet, hogy a háború utáni években szinte egyáltalán nem folyt vita a születések száma emelkedésének kívánatos voltáról. Így, amikor új társadalmi jóléti törvényeket vitattak meg, illetve ilyen intézkedéseket vezettek be, a születési arányszámra való esetleges hatásukat szinte meg sem említették és a jelenleg az abortusztörvény liberalizálásáról folytatott vitában sem foglalkoznak egyáltalán a születések számára gyakorlandó esetleges befolyással. A Svédországba érkezett bevándorlók nettó száma meghaladta a 400 000 személyt, ezek hozzájárultak a munkaerőkereslet fedezéséhez. E munkaerő kereslet és az alacsony születési arányszám hosszú időszakának következményeként alacsony munkaerőkínálat összefüggéséről nem sok vita folyt.

A magyarázat egyszerű: Svédország az utóbbi évtizedekben egyre inkább a világ-problémák felé fordult, különösen a fejlődő országok problémái foglalkoztatták. A neomalthusianista érvek uralkodnak és a születéskorlátozást vagy „családtervezést” következőképpen elsőrendű fontosságúnak tekintik. Ennek figyelembevételével az a vélemény alakult ki, hogy Svédország ehhez születési arányszámának alacsonyan való tartásával járulhat hozzá. Mindenesetre, a születési arányszám növelésére irányuló rendelkezéseket időszerűtlennek tekintik.

Tanácsosnak látszik egy végső szót szólni a gyermekes családok — különösen a sokgyermekes családok — jelenlegi szociális és gazdasági helyzetéről. A fenti beszámolóból esetleg úgy tűnhet, mintha jónéhány intézkedést vezettek volna be az utóbbi évtizedekben a családok támogatására. Ha az életbeléptetett reformok számát tekintjük, ez kétségkívül igaz is. Azonban, ami ugyancsak számít, az a társadalom változásának általános módja ugyanabban az időszakban. Ebből a szempontból nézve viszont kétségen kívül áll az, hogy sok tényező a gyermekes családok *hátránya* irányába hatott, pl. infláció, urbanizálódás, jobb munkaalkalom a nők részére, stb. Meggyőződésem, hogy a gyermektelen háztartásokhoz képest a gyermekes családok most rosszabb gazdasági helyzetben vannak, mint bármikor korábban.

Ennek az állításnak alátámasztása azonban meghaladná e dolgozat kereteit.

I. Az 1879/80—1938/39 között született kohorszok teljes termékenységi arányszámja; a ténylegesen megfigyelt termékenységi arányszámok és a reprodukcióhoz szükséges termékenységi arányszámok

A NŐK TERMÉKENYSÉGÉNEK PROBLÉMÁI A CSEHSZLOVÁK SZOCIALISTA KÖZTÁRSASÁGBAN ÉS MEGOLDÁSÁNAK IRÁNYAI

LADISLAV PACHL

1. A SZÜLETÉSI ARÁNYSZÁM ALAKULÁSA A CSEHSZLOVÁK KÖZTÁRSASÁGBAN A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚ UTÁN

1945 után az első években Csehszlovákiában erősen érezte hatását az elhalasztott házasságok hulláma, de érezhető volt a gyermekek után vágyó szülők akaratmegnyilvánulása is. Bevezettek néhány olyan szociális intézkedést is, amelyek kedvező hatást gyakoroltak a születési arányszám alakulására, nevezetesen bevezették a családi pótlékot, továbbá csökkentették a gyermekeket eltartó keresők munkabéradóját. További intézkedéseket is hoztak, amelyek kedvező hatást gyakoroltak a születési arányszám alakulására. Ilyen volt például, a nagykorúság korhatárának 21 évről 18 évre való leszállítása, továbbá a nők és a férfiak fokozatos egyenjogúsítása.

Azzal kapcsolatosan, hogy az 1945—1953 közötti időszakban megkezdődött az addig magas halandóság jelentős mértékű csökkenése, az évi természetes szaporodás magas 8—11,9% volt. A háború utáni időszakban egyidejűleg jelentős mértékben növekedett a nők foglalkoztatottsága; ez egyrészt az egyenjogúságból, másrészt a népgazdaság konszolidációjának és fejlődésének szükségszerűségéből adódott.

1952 után a születési arányszám alakulása bizonyos mértékben megváltozik. Tovább csökken a népesség halandósága. Ennek nyomán a természetes szaporodás nem csökken, általában ugyanazon a szinten marad (1953-ban 10,7%, 1954-ben 10,2%, 1955-ben 10,7%), azonban változás áll be a népesség korstruktúrájában. Csökken az élveszületettek száma és ugyanakkor növekszik az időskorú emberek száma. Népességünk „öregedni” kezd.

A születési arányszám alakulása országunkban az ötvenes évek második felében az abortusztörvény (68/1957. sz.) elfogadásának hatása alatt is áll. Ez a törvény lehetővé teszi az abortusz elvégzését a nő kívánságára. Ez az intézkedés egészségügyi okok mellett olyan okokat is méltányol, amelyeket különösen figyelembe kell venni (ilyen elsősorban a szociális szempont). E törvény elfogadása során a fő cél az volt, hogy csökkentsek az illegális abortuszok számát. A laikus elemek által és a titokban végzett abortuszok nemcsak súlyos egészségügyi károkat okoztak a terhes nőnél, hanem sok halálesetet is idéztek elő. A lényeg az volt, hogy elsősorban ezeket a haláleseteket csökkentsek. Ezt teljes mértékben el is érték. A harmincas években, például Csehszlovákiában az illegális abortuszok következtében évente átlag 400 nő halt meg. Abban az esztendőben, amikor életbe lépett az új abortusztörvény, 25-re csökkent az ilyen illegális abortuszok következtében meghalt

nők száma. 1967-ben és 1968-ban ez okból egyetlen halálesetet sem jegyezték fel.

A legalizált abortusz már 1958-ban csökkentette a születési arányszámot. 1960 utáni időszakban a végzett elemzések eredményei szerint a legalizált abortusz következtében 30—35 000-rel azaz átlag 12%-kal csökkent az élveszületett gyermekek száma. 1958—1968 közötti időszakban csaknem 820 000 engedélyezett abortuszt végeztek. A legális abortusz elvégzésére lehetőséget adó törvény kétségtelenül pozitív intézkedés viszonyaink között. Ugyanakkor azonban nem szabad, hogy az „ex post” fogamzásgátló eszközözze válják. E törvény nem idézheti elő a nők és a férfiak felelőtlenségét.

A hatvanas esztendőök első felében a gyermekes családok helyzetének kérdése újra időszerűvé vált. A Csehszlovák Kommunista Párt XII. kongresszusa javaslatot terjesztett be arra vonatkozóan, hogy hosszabbítsák meg a fizetett terhességi és szülési szabadságot, állapítsanak meg kedvezményes lakbért a családban élő gyermekek számától függően és foganatosítsanak néhány egyéb intézkedést is. 1964-től kezdődően a mezőgazdasági termelőszövetkezeti tagok ugyanolyan mértékben kapnak családi pótlékot, mint a munkások és alkalmazottak. Ezek az intézkedések konkrét módon éreztették hatásukat. A legális abortuszok száma csökken, sőt, bizonyos mértékben növekszik az élveszületettek száma.

Az engedélyezett abortuszok számára és az élveszületett gyermekek számára vonatkozóan az alábbiak során közölt kimutatás szemlélteti, hogy a terhességi és szülési szabadság 18-ról 22 hétre való meghosszabbítása további intézkedésekkel együtt kedvezően befolyásolta a születési arányszám alakulását. Az abortuszt engedélyező bizottságok az új érvek segítségével eredményesen rábeszélhették az anyákat arra, hogy vonják vissza az abortusz engedélyezésére szociális okokból beterjesztett kérelmüket.

Megnevezés	1961	1962	1963	1964
A nők kívánságára engedélyezett abortuszok száma	94 457	98 815	70 546	70 698
Élveszületett gyermekek száma	218 378	217 456	235 998	241 695

A hatvanas évek közepén a középső népességcsoport korstruktúrája fokozatosan javul, de eredmény csupán a házasságkötési arányszám növekedésében mutatkozik. A született gyermekek számában semmiféle fordulat nem következett be. Jelentős mértékben csökken a harminc éven felüli nők termékenységé. Ez különösen a harmadik és negyedik gyermek elmaradásában nyilvánul meg. 1950-ben a született gyermekek 16%-a, míg 1967-ben már csak 10%-a volt a harmadik gyermek.

Ebben az időszakban romlanak a feltételek a születési arányszám kedvező alakulására. 1963-tól kezdődően nem növekszik a házasságban élő személyek részaránya. Ezt egyrészt az egyedül élő férfiak és nők száma közötti aránytalanság idézte elő a házasságkötésre legalkalmasabb korban, másrészt figyelembe kell venni azt is, hogy a házasság elhalasztása 2—3 évvel elsősorban a lakáshiányra vezethető vissza. A saját lakás biztosításának lehetősége

— és ez az az alapvető feltétel, amelyet a vőlegény és a menyasszony a család-alapítás lényegének tekint — eltolódik.

A születési arányszám alakulása szempontjából kedvezőtlen tényező a válások egyre nagyobb száma, különösen a cseh országrészekben. Rendkívül kedvezőtlen hatást gyakorol az a tény, hogy a válások legnagyobb száma az optimális termékeny korban, azaz 20—30 éves korban levő házastársak között adódik. A válások 12%-a a házasság első 10 évében történik, ugyanakkor a gyermekeknek csaknem 90%-a ebben az időszakban születik. Itt elsősorban az első gyermegről és bizonyos mértékben a második gyermegről van szó. A házasság felbomlása megakadályozza a harmadik és a további gyermek születését a családban. Megállapítható továbbá, hogy a gyermekeknek több, mint 1/10 része olyan körülmények között nőtt fel, amikor róluk csak az egyik szülő gondoskodott.

1968-ban az 1000 főre jutó élveszületett gyermekek száma a legkisebb — 14,9 — az önálló Csehszlovákia fennállásának egész időszakában. Ezzel Csehszlovákia az egyik csökkenő tendenciájú születési arányszámmal rendelkező országgá válik, amit az alábbi kimutatás tanúsít:

Csehszlovákia.....	14,9
Szovjetunió	17,3
Bulgária	16,9
Magyarország.....	15,1
Lengyelország	16,2
Franciaország	16,8
Anglia	17,1
Svájc	17,1
NSZK	19,7
Olaszország	17,6
Svédország	14,3

Csehszlovákiában a születési arányszám kedvezőtlen alakulása a hatvanas évek második felében többek között a népesség korstruktúrájában is mutatkozott:

Év	A népesség korstruktúrája (%)			
	0—14 éves	15—19 éves	40—59 éves	60 éves és idősebb
1961	27,2	35,1	23,9	13,8
1969	23,6	36,5	23,5	16,4

Az utóbbi évek folyamán intézkedéseket fogantatosítottak a születési arányszám megjavítására Csehszlovákiában. Ezek közé tartoznak a családi pótlék emelése, a gyermek születésekor adott segély összegének növelése, a fizetett szabadság 22 hétről 26 hétre történő meghosszabbítása, továbbá 1970. január 1-től a fizetés nélküli anyasági szabadság emelése 1 évről 2 évre. 1970. július 1-től kezdődően törvényt hoztak az anyasági segélyről, melynek értelmében a második és további gyermeket szült, foglalkoztatott nők havi 500 Kcs juttatást kapnak, nevezetesen a gyermek egyéves életkoráig, ha az anya saját maga akarja gondozni gyermekét.

Az utóbbi időszakban fogatosított intézkedések kétségtelenül kedvező hatást gyakoroltak. Bebizonyosodott, hogy a fiatal házások, valamint a gyermekes fiatal házások szociális és gazdasági problémáinak megoldása kedvezően befolyásolja a szülők gyermekek utáni vágyát. Ha figyelembe vesszük a további tényezők hatását is, akkor kétségtelen, hogy a társadalompolitika terén sikerült megtalálni az alapvető kiindulási pontokat a születési arányszámmal kapcsolatos probléma megoldására. Ezt tanúsítja az alábbi kimutatás:

Év	Élveszülöttek száma	1000 főre jutó élveszületések száma
1968.....	213 807	14,9
1969.....	222 803	15,5
1970.....	228 334	15,9
1971 ^a	234 000	16,5

^a Beeslés.

2. A SZÜLETÉSI ARÁNYSZÁM ALAKULÁSÁT BEFOLYÁSOLÓ TÉNYEZŐK

Nálunk napjainkban tipikus az egy- vagy maximum kétgyermekes család. Ezt mutatja a született gyermekek sorszáma. Így például 1968-ban összesen 213 800 gyermek született az alábbi megoszlásban:

Megnevezés	első gyermek	második gyermek	harmadik gyermek	negyedik és további gyermek
ezerben	99,4	67,5	24,9	22,0
%-ban	46,5	31,6	11,6	10,3

A hatvanas évek közepén a házasságkötési arányszám növekedésével egyidejűleg nemcsak az élveszületett gyermekek száma, hanem a természetes népegyeszeszaporodás is csökkent. E szaporodás csökkenésében bizonyos mértékben a halálozási arányszám kismértékű növekedése is szerepet játszott.

É v	Összesen			1000 lakosra jut		
	házasságkötés	élveszületés	természetes szaporodás	házasságkötés	élveszületés	természetes szaporodás
1964	110 793	241 298	106 439	7,9	17,2	7,6
1965	112 269	231 695	96 677	7,9	16,4	6,4
1966	115 724	222 615	80 474	8,1	15,6	5,6
1967	119 896	215 985	71 560	8,4	15,1	5,0
1968	122 878	213 708	60 677	8,6	14,9	4,2

Csupán 1969-ben és a következő esztendőben javul bizonyos mértékben ez a kedvezőtlen helyzet. 1970-ben 1,9 lett a gyermekek átlagszáma a családban. A születési arányszám egészséges alakulása szempontjából azonban cél-

szerű lenne, ha ez a mutató családonként minimálisan 2,5-re emelkedne. Ugyanakkor azonban, míg 1956-ban a házastársak 22%-a tervezte be a harmadik gyermek születését, több mint 10 év alatt az eredmények szerint, ez csupán 5,5%-ban következett be. Megállapítható, hogy a születési arányszám alakulását nagyon sok tényező befolyásolja, amelyeknek elemzése nem egyszerű.

1. A család helyzete a társadalomban és maga a család a múltban olyan fejlődésen ment keresztül, amelyet jelentős változások kísértek. Csehszlovákiában (ez lényegében véve a második világháború befejezéséig érvényes) a család jelentős mértékben megtartotta úgynevezett szilárdságát elsősorban a társadalomban elfoglalt gazdasági helyzete következtében és ezen keresztül az egyes családtagok kölcsönös függése révén. A család társadalmi és gazdasági helyzete és a vagyoni viszonyok jelentős mértékben rányomták bélyegüket a családra.

A családra ugyanakkor további tényezők is hatást gyakoroltak, amelyek „stabilizálták” a családot. Ilyen volt például a népesség viszonylag erős vallássága és ezzel kapcsolatosan a fogamzásgátló szerek, válás stb. elvetése, ami a többgyermekes családok jelentős számának alakulására vezetett.

1945-ben Csehszlovákia felszabadulása után a családban jelentős változások mentek végbe. A nők politikai és gazdasági felszabadulásával kapcsolatosan megváltoznak a viszonyok a családban. A nő és bizonyos mértékben a gyermek is, felszabadul az alárendeltségből, a nők egyre jobban egyenjogúak lesznek a társadalomban és a családban. A szocialista társadalom többek között azzal is céltudatosan támogatja ezt az egyenjogúságot, hogy a lehető legjobb körülményeket teremti meg ahhoz, hogy a nők bekapcsolódhassanak a munkába. A nők foglalkoztatottsága, továbbá egyéb tényezők is (így, például a gyermekes családok egyre magasabb életszínvonala), olyan módon éreztetik hatásukat, hogy egyre inkább a társadalomra hárulnak azok a funkciók, amelyeket eddig a család töltött be.

A modern család ugyanakkor egyre inkább elveszítette bizonyos külső stabilizáló tényezőit, ami többek között a válások számának növekedésében nyilvánul meg.

Évek	A válások évi átlagos száma	
	abszolút szám	1000 főre
1945–1949	11 987	0,89
1950–1954	12 251	0,97
1955–1959	14 835	1,11
1960–1965	16 433	1,19

Társadalmi és gazdasági tekintetben a leglényegesebb változás a család termelő funkciójának teljes elhalványulása és ugyanakkor a család fogyasztói funkciójának jelentős mértékű erősödése és rendszeres növekedése. Ez összhangban áll a lakosság életszínvonalának emelkedésével, de ugyanakkor ez a tendencia magában hordozza annak a kedvezőtlen alakulásnak a csiráit is, amely a születési arányszám vonatkozásában észlelhető. Két ellentétes irány kezd érvényesülni. Egyrészt a házastársak a maximális életszínvonal eléré-

sére törekszenek, másrészt viszont gyermekekre és ezek felnevelésére. A hatvanas évek közepén ezek az irányzatok a népszerűség jelentős részénél a fogyasztó életformára helyezték a hangsúlyt és ugyanakkor az eszmei, erkölcsi elemek háttérbe szorultak. Ha az értékeket rangsoroljuk, akkor megállapíthatjuk, hogy nagyon gyakran a gépkocsi, nyaraló stb. után a legutolsó helyen következett a gyermek.

A kedvező születési arányszámhoz szükséges légkör megteremtése hosszantartó folyamat eredménye, ami nem hozható létre egyik napról a másikra. Alapvető jelentőségű a fiatal emberek nevelése és felkészítése a házasságra, az anyaságra, ill. apaságra. A házasság, valamint az anyaság és az apaság egészséges szemléletének megteremtése érdekében az egész nevelési folyamat idején alapos politikai nevelő munkát kell kifejtetni az iskolákban. Kívánatos, hogy az anyaságra és apaságra való nevelés természetesen és állandóan tükröződjék a tantervekben és az egyes tantárgyakban. Különösen szükséges hogy az anyaság tiszteletére neveljük a fiatalokat. Itt fontos szerep hárul az Ifjúsági Szövetségekre.

Szükséges továbbá, hogy a társadalom hatásának érvényesülése eszmei és erkölcsi vonatkozásban együtt járjon egyéb olyan körülmények megjavításával, amelyek befolyásolják a születési arányszám alakulását.

2. A gyermekes családok és fiatal házások társadalmi és gazdasági helyzete igen nagyjelentőségű a születési arányszámmal kapcsolatos probléma megoldásában. Csehszlovákiában erre a célra sok eszközt fordítanak a gyermekes családok társadalmi megsegítése céljából. Ezeknek az eszközöknek az összvolumene évi 20 milliárd Kcs. Ugyanakkor a társadalom különböző közvetlen és közvetett formákban nyújt segítséget a családoknak. A fent említett összvolumenből közvetlen pénzügyi támogatásra összesen évi 12 milliárd korona jut, mégpedig elsősorban a legelterjedtebb támogatási formára a családi pótlékra és hasonló juttatásokra (nevelési segély stb.). A közvetlen állami támogatás összesen évi 10 milliárd korona.

a) *Családi pótlékot* gyakorlatilag valamennyi ellátatlan gyermekkel rendelkező család kap és az eltartónak havonta kifizetett összeg

1 gyermek után	90 korona
2 gyermek után	330 korona
3 gyermek után	680 korona
4 gyermek után	1030 korona

minden további gyermek után pedig a családi pótlék fejeként 240 Kcs. Ez a családi pótlék egységes mértékű, tekintet nélkül az eltartó, illetve a család jövedelmére.

b) A gyermek születése alkalmával Csehszlovákiában 2000 korona úgynevezett *születési segélyt* adnak (1971. októberétől kezdődően, amikor ezt a segélyt emelték, mert addig 1000 korona volt). Az említett segélyt mindenki kapja, tekintet nélkül a szülők jövedelmére.

c) A foglalkoztatott nő jogosult anyasági pénzsegélyre (fizetett anyasági szabadság), nevezetesen 26 hétig kapja átlagkeresetének 90%-át. Ha az anya ikreket vagy többes ikreket szül, akkor tovább, nevezetesen 35 hétig kapja az anyasági segélyt. Ezt kiterjesztik a foglalkoztatott egyedülálló nőkre is (hajadon, özvegy, elvált vagy más okból egyedül maradt).

Abban az esetben, ha a foglalkoztatott nő a második és az azt követő

gyermek születése után a fizetett törvényes anyasági szabadság eltelte után elhatározza, hogy a háztartásában marad és maga gondoskodik a gyermekről, havi 500 Kcs anyasági segélyt kap, mégpedig a gyermek kétéves koráig. Az említett segélyt a háztartásbeli nő ugyanolyan módon kapja a második és következő gyermek születése alkalmával. Ez a rendezés 1971. októberétől érvényes, eddig az anyasági segélyt csupán a gyermek egyéves koráig adták, mégpedig a foglalkoztatott nőknek. Az első gyermeket szülő foglalkoztatott nő a törvényes fizetett szülési anyasági szabadság eltelte után a háztartásban maradhat a gyermek kétéves koráig olyan formán, hogy nem veszíti el a munkaviszonyból származó előnyöket. Természetesen, anyasági segélyt nem kap.

*

A szocialista állam két és háromnegyed milliárd koronát utal ki évente a gyermekes családok természetben történő támogatására. Itt elsősorban a csecsemőintézmények, bölcsődék, napköziotthonok, óvodák, iskolai étkezdék, kultúrtermek, diákszállások és étkezdék, tankönyvek és tanszerek dotációjáról illetve ingyenes szolgáltatásáról, gyermekotthonok, ifjúsági otthonok stb. támogatásáról van szó.

3. GYERMEKES CSALÁDOK PÉNZJÖVEDELME

A gyermekes családok közvetlen állami pénzügyi támogatása nagyjelentőségű a születési arányszám alakulásának megjavítása szempontjából. A hatvanas esztendőök közepén végzett egyes kutatások azt mutatták, hogy a házasságra készülő emberek és fiatal házások legnagyobb akadályja a családalapítás, illetve a gyermek szempontjából elsősorban a pénzhány.

A háztartás életszínvonala szempontjából nagyon fontos az egy családtagra jutó nettó jövedelem összege. Ezt elsősorban két tényező befolyásolja. Egyrészt a háztartásban lévő eltartott gyermekek száma, másrészt a háztartás gazdaságilag aktív tagjainak száma. A második esetben jelentős az a tény, hogy vajon a nő dolgozó-e vagy nem. Megállapítottuk, hogy a nők legnagyobb foglalkoztatottsága a gyermektelen vagy olyan családokban észlelhető, amelyeknek csak egy gyermekük van. Ebben a kategóriában a nettó jövedelem meghaladta az átlagot.

Az 1967-ben végzett statisztikai vizsgálatok eredményei a táblázatban közölt tényeket mutatták.

Az 1 főre jutó jövedelem csökkenése, amely a gyermek születése esetén következik be a családokban, egyik fontos oka annak, hogy gyakran nem kívánják a második és harmadik gyermeket.

4. A NŐK FOGLALKOZTATOTTSÁGA

A nők, különösen a gyermekes férjes asszonyok foglalkoztatottsága nagyon fontos tényező, amely viszonyaink között befolyásolja a háztartás nettó jövedelmének a mértékét.

A gazdasági aktivitás elsősorban a fiatal (20—24 éves) nőknél igen magas a reprodukció és a kisgyermekek nevelése időszakában.

*A háztartás egy tagjára jutó havi átlagos nettó jövedelem
csehszlovák koronában*

Háztartás	Kereső családtagok száma	Összesen	Ebből az eltartott gyermekek száma szerint					
			0	1	2	3	4	5 és több
Munkások	1.....	589	897	630	534	484	437	381
	2.....	769	1086	840	698	604	540	442
	3 és több	853	1076	881	746	637	597	535
	Összesen	717	1015	795	648	554	496	417
Alkalmazottak	1.....	693	1046	702	592	519	470	422
	2.....	866	1020	939	785	662	601	550
	3 és több	959	1168	948	796	714	615	584
	Összesen	833	1149	893	737	619	548	490
Szövetkezeti parasztok	1.....	657	826	611	548	498	466	391
	2.....	800	1073	828	716	664	597	456
	3 és több	908	1086	948	786	709	647	524
	Összesen	791	986	830	698	630	561	457

(Megjegyezzük, hogy a felmérést 1967-ben hajtották végre és ezt követően emelték a családi pótlékot, vezették be az anyasági segélyt és emelték a szülési segélyt.)

*A nők gazdasági aktivitása életkor szerint
(Az 1961. évi népszámlálás eredményei)*

Terület	Az adott korban levő 100 nő közül az aktív keresők száma							
	15—19	20—24	25—29	30—34	35—39	40—44	45—49	50—54
CsSzSzk	53,7	68,5	57,4	59,1	65,4	67,7	66,1	59,4
CsSzK	56,3	72,1	62,0	65,0	71,6	73,9	72,3	65,4
SzSzK	47,7	61,3	48,0	46,0	50,7	52,5	48,8	41,9

A nők foglalkoztatottságának nagy részaránya maximális tevékenységük időszakában számos rendkívül bonyolult problémát vet fel, amelyek közül sokat sikerült az előző időszakokban kielégítően megoldanunk.

1962-ben felvételt hajtottunk végre a munkás és alkalmazott nők időkihasználásáról. Megállapítottuk, hogy a munkaidő (beleértve a közlekedési időt a munkahelyre és vissza) heti 50 óra volt, ugyanakkor a házimunka 34 órát vett igénybe. A nők teljes munkaideje hétköznapokon több volt, mint 13 óra, a tényleges szabadidő összesen 2 óra. Az ilyen túlterhelés mellett igen kevés idő marad a gyermekgondozásra, továbbképzésre, alvásra, étkezésre stb. Ugyanakkor a bölcsődék az utóbbi időszakban nem fejlődtek kellőképpen, főképpen területi elhelyezésüket illetően. Fejlesztésük, minőségük megjavítása több akadályba ütközött, mind a szakképzett munkaerőre irányuló szükséglet, mind építési kapacitás tekintetében. E probléma megoldásának egyik módja az volt, hogy fokozatosan meghosszabbítottuk a fizetett szülési szabadságot, mégpedig 26 hétre és emellett meghosszabbítottuk a fizetés nélküli anyasági szabadságot a gyermek kétéves koráig.

Megállapítottuk, hogy a fizetés nélküli anyasági szabadságot aránylag széles körben vették igénybe. Habár a családban kiesett a második jövedelem (az anya munkája után), mégis igen fontos volt az a tény, hogy a nő fenntartotta a munkaviszonnyal kapcsolatos jogfolytonosságot.

A nők szociális és szakmai helyzetének megfelelően a fizetés nélküli anyasági szabadságot a foglalkoztatott és gyermeket szült nők teljes számából a munkásnők 45,0%-a, az alkalmazott nők 50,5%-a és a mezőgazdasági termelészövetkezetekben dolgozó nők 39,5%-a vette igénybe.

Az alábbi kimutatásból láthatók azok a fő okok, amelyek miatt az anyák úgy döntöttek, hogy saját maguk gondoskodnak gyermekükről. Azokról a válaszokról van szó, amelyeket az 1969 végén végrehajtott felvétel kérdéseire adtak.

A vizsgált személyek teljes számához viszonyított %-ban:

O k	CsSzSzK	e b b ő l	
		CsSzK	SzSzK
1. Jobbnak tartották a saját nevelést	44,2	46,9	33,5
2. Helyhiány a bölcsődében	17,9	14,8	30,1
3. Nincs bölcsőde a lakás kerületében	16,4	16,0	18,2
4. A gyermek egészségi állapota miatt	9,5	9,1	11,2
5. A gyermek nem viseli el a bölcsődei környezetet.....	5,2	6,0	2,1
6. Egyéb indokok	6,8	7,2	4,9

Számos vizsgálat és felvétel azt mutatta, hogy viszonyaink között lehetőséget kell nyújtani a dolgozó nőnek ahhoz, hogy eldöntse, továbbra is dolgozni kíván-e vagy pedig saját maga szeretne gondoskodni gyermekéről otthon, és hogy ez ne jelentse jövedelmének teljes elvesztését. Ebben az irányban fontos intézkedés volt az 1970. júliusától bevezetett anyasági segély, amelyet azoknak a foglalkoztatott nőknek fizettek ki, akik második és további gyermeküket megszülték, 500 korona értékben a gyermek egyéves koráig, kivételképpen (például, az egyedülálló anyáknak) az első gyermek születése esetén is fizettek. Ez korlátozott intézkedés volt, a nők körét, a segély nagyságát és kifizetésének időpontját gazdasági életünk lehetőségei szabták meg. Ennek ellenére a fenti intézkedés kedvező visszhangra talált, és a jelenlegi megállapítás szerint, kedvező hatást gyakorolt az élveszületett gyermekek számára 1971-ben.

Megállapítottuk, hogy az ilyen intézkedést tovább kellene fejleszteni, elsősorban kifizetési időpontját illetően. Az anyák véleménye lényegében véve azonos a szakemberek, főképpen a gyermekgyógyászok, de a pszichológusok és több más szakember véleményével is, hogy az anya személyes gondoskodása a gyermekről életének kezdeti szakaszában pótolhatatlan. Sok vélemény hangzott el, mely szerint rendkívül célszerű lenne, ha az anyasági segély kifizetésének lehetőségét nem a gyermek egyéves koráig, hanem kétéves koráig meghosszabbítanánk. Emellett azt is megállapítottuk, hogy a nők túlnyomó többségben csak komoly okok miatt maradnak a háztartás-

ban, így például: gondoskodás a gyerekekről, munkahely hiánya a lakóhelyen, nincs bölcsőde, betegség stb., és ezért nincs lényeges érv az ellen, hogy az anyasági segélyt azoknak a nőknek is fizessék, akik nem dolgoznak.

A CSKP XIV. kongresszusán folytatott tárgyalások eredményei ebben az irányban is megmutatták a további utat. 1971. októberében az anyasági segélyt olyképpen bővítették, hogy most a második és további gyermek születése esetén fizetik mind a foglalkoztatott nőknek, mind a háztartásbeli nőknek. A foglalkoztatott nőknek megadja a választás lehetőségét: továbbra is munkában maradnak-e vagy gondoskodni kívánnak gyermekükről személyesen a háztartásban, bizonyos ideig.

Az anyasági segély további kiszélesítése mellett a CSSZSZK-ban továbbfejlesztik a gyermekgondozást a bölcsődékben. A végzett kutatások eredményei azt mutatják, hogy főképpen a magasabb képzettségű nők jobban szeretnek minél előbb visszatérni munkájukhoz szülés után. Ez teljesen megfelel a szocialista társadalom érdekének. Ehhez azonban meg is kell teremteni a szükséges feltételeket. Eddig az volt a helyzet, hogy a CSSZSZK-ban léte-sített bölcsődék csak egy célt szolgáltak. Emellett a múltban elsősorban új épületekben és nagy ipari agglomerációkban létesültek bölcsődék. A népesség természetes öregedésének hatására ezeket az intézményeket gyöngén használták ki, ugyanakkor hiány volt ilyen intézményekben más területeken, főképpen falun. Ezért a bölcsődék fejlesztése feleljen meg a területi követelményeknek és egyúttal biztosítani kell azt is, hogy új bölcsődék építésében ezeknek az intézményeknek olyan típusait alkalmazzák (az NDK-hoz hasonlóan), amelyek bizonyos idő után átalakíthatók óvodákká; óvodákból ugyanis általános hiány van országunkban.

Ugyanakkor véglegesen meg kell oldani több további kérdést is, amelyek nagyjelentőségűek a gyermekek családok, valamint az anyák társadalmi-gazdasági helyzete szempontjából. Ilyenképpen biztosítani kell majd, hogy jobban gondoskodjanak az iskolásokról a tanítás befejezése után egészen addig, amíg a szülők haza nem térnek a munkából. Ezért ki kell szélesíteni és megjavítani a hosszabbított napú iskolai csoportok, ifjúsági klubok hálózatát és további megfelelő formákat keresni a tanításon kívüli szabadidő kihasználására, amikor a fiatalok mindkét szülője dolgozik. Célszerű lenne mérlegelni a tanítási idő egyenletes megoszlását az egész nap folyamán, különösen az ötnapos munka- és iskolahét esetén. Másrészt a szervezeteknek és üzemeknek sokkal nagyobb mértékben kellene kielégíteniök a gyermekes nők igényeit munkaidejük rendezése tekintetében.

5. A LAKÁSKÉRDÉS

A saját önálló lakás megszerzésének lehetősége és a lakás színvonala hatást gyakorol a népesség gyermek utáni vágyára. Ezt igazolták az elmúlt években végzett felmérések is. Arra a kérdésre, hogy miért nem akarnak a családok gyermeket, olyan válaszokat kaptunk, amelyek jelentős mértékben jellemzik a mai helyzetet (a számok a kapott válaszok százalékát jelentik):

O k	Városi házaspároknál	Vidéki házaspároknál
Pénzügyi jellegű	52,8	41,8
Lakáskérdés	27,1	17,9
A nők foglalkoztatottsága	7,3	7,8
Bölcsőde- és óvodahiány	2,0	1,6
Egyéb okok	10,8	30,9

A lakáshiány elsősorban a fiatal házaspároknál és a gyermekes családoknál kétségtelenül kedvezőtlen hatást gyakorol a születések alakulására.

Ami a Cseh Szocialista Köztársaságot illeti, a lakáshiány aránylag kismértvű volt Észak-Morva területen, éppen a jelentős lakásépítés miatt ezen a vidéken, ugyanakkor fordított helyzet észlelhető Prágában. Ezek a tények megnyilvánultak a születési arányszámban is.

Kedvezőtlen hatást gyakorol az a tény, hogy közvetlenül a házasságkötés utáni időszakban a fiatal házaspároknak kétharmada más családdal, többnyire az egyik házastárs szüleivel lakik együtt. Emellett sok olyan fiatal házaspár van, akiknek nincs közös lakásuk házasságkötésük után. A fiatal házaspároknak csupán kb. 15%-a kap önálló lakást rövid időn belül házasságkötésük után. Az elmúlt időszakban végzett vizsgálatok azonban azt mutatták, hogy a városi házaspárok felének még házasságkötésük után három év múlva sincs önálló lakása. Emellett azt is megállapítottuk, hogy a más családdal együtt lakó fiatal házaspároknak az esetek 30%-ában nincs gyermekük, ugyanakkor az önálló lakásban élő gyermektelen fiatal házaspárok aránya 12%.

6. A JEGYESEK ÉS A FIATAL HÁZASOK HELYZETE

A fiataloknak a családalapításhoz sok pénzre van szükségük. Habár az átlagos munkabérek és fizetések évről-évre emelkednek, ugyanakkor azonban a jegyesek átlagos kora is csökken, amely jelenleg igen alacsony, és a nőknél rendszerint nem több, mint 20 év, a férfiaknál pedig 23 év. Gyakorlatilag ez azt jelenti, hogy a fiatal férfiak korán nősülnek a kötelező katonai szolgálat teljesítése után (gyakran még bevonulásuk előtt is) és a fiatal nők rövid idővel tanulmányaik befejezése után férjhez mennek. A fiatal házaspárok ezért specifikus helyzetük miatt a népesség külön csoportját képezik, amely minőség tekintetében eltér a népesség többi kategóriájától, mégpedig elsősorban a társadalmi-gazdasági helyzetük vonatkozásában. Emellett éppen a házasság élet kezdeti időszakában dől el, hogy milyen körülmények között él majd a család, hány gyermekük lesz stb. Ekkor szerzik meg a fiatal házaspárok első tapasztalataikat, amelyek életük további szakaszaiban jelentős hatást gyakorolnak a családdal kapcsolatos nézeteikre — és ami nagyon fontos — a gyermekek iránti vágyukra.

A fiatalok anyagi felkészültsége a házasságra és családalapításra nem kielégítő. A családoknak több, mint a fele a házasságkötés előtt gyakorlatilag nem takarított meg pénzt. Ami a háztartás berendezését illeti, általában a városi jegyesek fele és a vidéki párok egyharmada a házasságkötés előtt

ebben hiányt szenvedett. Még nehezebb helyzetben vannak a felsőfokú iskolai végzettségű fiatal házások, mert ezeknek legalább 23—25 éves korukig gyakorlatilag nincs külön jövedelmük.

Társadalmunk erkölcsi-eszmei befolyásolásának keretén belül olyan viszonyokat kell teremtenünk, hogy a fiatalok megértsék, hogy nem lehet a házasságba „puszta kézzel” menni. Ezzel függ össze annak szükségessége is, hogy meg kell változtatni a „fogyasztói életstílust”, amely felé elég sok fiatal halad. Már az iskolás korban, de különösen azokban az években, amikor a fiatalok nagykorúakká válnak (a CSSZSZK-ban 18 éves korban), fontos, hogy tudatára ébredjenek annak, hogy a házasságkötés és családalapítás többek között (és nem utolsó sorban) azt jelenti, hogy ehhez bizonyos, akár minimális pénzösszeget kell biztosítani. Ennek egyik módja lehet, például a fiatalok előnyös premizált megtakarítása: ezt nálunk már néhány éve megszervezték és ezt széles körökben kedvezően fogadták. Ennek azonban az eddiginél sokkal nagyobb mértékben kell terjednie. Ezek a megtakarítások jelenleg — ha összeadjuk az adott prémiumokat és kamatokat — a prémiummegtakarítás egyik legelőnyösebb formáját jelentik, amelyet szocialista pénzrendszerünk nyújt.

A jegyesek és fiatal házaspárok nem kielégítő pénzügyi helyzetének azonban külső alapja van. Néha meghaladja a fiatal házások erejét, hogy saját maguk oldják meg szociális és gazdasági helyzetük problémáit.

A fiatal házások első tapasztalata a gyermek születése. Az első gyermeknek majdnem 40%-a nálunk a házasságkötést követő kilenc hónapon belül születik meg. Különösen az első gyermek születése támaszt rendkívüli követelményeket a fiatal család kiadásait illetően.

A gyermek születésekor és az ezt követő időszakban számos társadalmi és gazdasági intézkedés van érvényben, amelyeknek segítséget kell nyújtaniuk a szülőknek. Ez nemcsak a fizetett szülési szabadságot jelenti, hanem a gyermek születésének időpontjától kezdve a gyermek eltartója állami eszközökből pénzkezdvezményben is részesül. Ez elsősorban családi pótlék, továbbá kedvezmény a kereseti adóból. Ha, például, a fiatal házaspárnak megszületik első gyermeke, akkor a gyermek apjának, mint eltartójának kedvezményt adnak — például, 1800 korona bruttó havi kereset esetén a kedvezmény teljes összege 218 korona. Ezen belül a családi pótlék 1 gyermek után 90 korona és a kereseti adókedvezmény (ha az apa 25—50 éves) 128 korona havonta.

Ami az olyan családokat illeti, ahol az első gyermek a házasságkötés után hamarosan megszületik, itt problémák adódnak főképpen a lakás berendezésével kapcsolatban. A fiatal szülőknek bizonyos mértékben meg kell teremteniük saját életmódjukat. Háztartásukat elképzeléseik szerint kívánják berendezni, mégpedig a gyermekes családok szükségleteitől függően. Ilyen körülmények között a népesség e kategóriája részére hatékony segítséget jelenthetnek az előnyös kölcsönök, amelyeket a fiatal házásoknak és családoknak nyújtanának. Az ilyen fajta állami kölcsönökkel kapcsolatosan nyújtható kedvezmények egyrészt a kölcsön összegében jutnak kifejezésre (minimum 20 000 korona) másrészt a törlesztés hosszabb határidejében (10—20 év), valamint az alacsony kamatban és esetleg levonásokban is, amelyeket állami dotáció formájában eszközölnék a gyermek születésekor.

Az ismeretek jelenlegi szintjén nem lehet teljes mértékben válaszolni arra a kérdésre, hogy hány lakosa legyen a Csehszlovák Szocialista Köztársá-

ságnak és így hány gyermek szülessék évente. Válaszolni lehet azonban arra, hogyan alakuljon a születési arányszám országunkban anélkül, hogy az egész társadalom fejlődését korlátozná. Demográfiai szempontból ez azt jelenti, hogy a CSSZSZK-ban minden családnak átlagosan 2—2,5 gyermeke legyen. Ami a népesség korstruktúráját illeti, nem lenne szabad a népességnek öregednie.

ÖSSZEFOGLALÁS

Az utóbbi időszakokban a CSSZSZK-ban a születési arányszám alakulása nem volt kedvező. Ezt elsősorban az élveszülettek számának csökkenése, valamint a természetes népszaporodás csökkenése jellemezte, ami az alábbi táblából látható:

É v	Élveszülettek száma	Természetes szaporodás	Arányszám 1000 lakosra	
			élveszülettek	természetes szaporodás
1964	241 298	106 439	17,2	7,6
1965	231 695	90 677	16,4	6,4
1966	222 615	80 474	15,6	5,6
1967	215 985	71 560	15,1	5,0
1968	213 708	60 677	14,9	4,2

Tekintettel arra, hogy csökkent a legfiatalabb (15 éven aluli) korcsoport-hoz tartozó népesség részaránya és növekedett az idősebb (60 éven felüli) korcsoport-hoz tartozó népesség részaránya, a „népesség öregedése” következett be. 1968-ban Csehszlovákiában a legalacsonyabb volt az élveszülettek száma.

Az elemzések azt mutatták, hogy a CSSZSZK-ban elsősorban az alábbi tényezők gyakorolnak hatást a születési arányszám alakulására:

1. *Erkölcsei-eszmei tényező*, amely többek között a gyermekes családok társadalmi tekintélyében is megnyilvánul. Egyes családokban az értéksorrend szerint a gyermek már az egyik utolsó helyre került;

2. *Lakáshiány* — főképpen a fiatal házások a megfelelő színvonalú önálló lakást tekintik fő feltételnek ahhoz, hogy gyermekük legyen.

3. *A gyermekes családok társadalmi-gazdasági helyzete* minden egyes gyermek elsősorban a család egy tagjára jutó névleges jövedelem szempontjából e jövedelem csökkenését jelenti és ez bizonyos mértékben csökkenti a szülők gyermek utáni vágyát.

4. *A dolgozó nők problémája* — különösen a megfelelő, jóminőségű és olcsó szolgáltatások hiánya, amelyek megkönnyítenék a nők háztartási munkáját.

E feladatok megoldásának szervezeti biztosítására megalakult a CSSZSZK Demográfiai Kormánybizottsága, amelynek a kormány elnökhelyettese áll az élén; tagjai egyes minisztériumok, az egész ország társadalmi szervezeteinek és tudományos intézményeinek képviselői.

NÉPESEDÉSPOLITIKAI PROBLÉMÁK A NÉMET DEMOKRATIKUS KÖZTÁRSASÁGBAN

P. KHALATBARI, —K. MÜLLER, —E. STROHBACH

I. A NÉPESEDÉSPOLITIKA ELMÉLETI ALAPJA

A népesedéspolitika intézkedések rendszeréből áll, amelyek célja a népesedési törvények megvalósítása. Ezek a törvények, a növények és állatok szaporodási törvényeitől eltérően, nem tekinthetők „a természet örök törvényei”-nek. E törvényeket nem szabad a történetileg kialakult társadalmi környezettől és ennek törvényeitől elszigetelten vizsgálni.

A népesedéspolitika, mint olyan intézkedések rendszere, amelyek célja a népesedési törvények megvalósítása, a termelési mód változásától függően módosul. Ugyanannak a termelési módnak gazdasági törvényei sem azonosak az adott formáció fejlődésének különböző fázisaiban.

A jelenlegi demográfiai helyzet elemzése az NDK-ban azt mutatta, hogy már jelentős hatást értünk el a népesedéspolitika céljaihoz vezető úton. Elsősorban a halandóság elleni harc és a népesség egészségi állapotának javítása területén elért eredményeket kell megemlítenünk. Jelenleg az NDK azok közé az országok közé tartozik, ahol a leghosszabb az élettartam. Ez azt jelenti, hogy az NDK-ban következetesen hajtják végre azokat az intézkedéseket, amelyek a demográfiai helyzet minőségi megjavítására irányulnak.

Az NDK demográfiai helyzetének értékelése során figyelembe kell venni a fennálló bonyolult demográfiai problémákat, amelyek elsősorban a népesség régebbi fejlődésének eredményei. Egyetlen más országban sem érvényesül olyan mértékben a háborús és háború utáni események népességnövekedésre gyakorolt hatása a népesség struktúrájában, mint az NDK-ban.

Az elmúlt években a rendkívül nagyfokú öregedés azt eredményezte, hogy a halálozási arányszám nagyobb volt, mint a születési arányszám.

Az NDK demográfusai figyelmüket a születés és termékenység kérdéseire összpontosítják; már a hatvanas évektől kezdve a születési arányszám évről évre csökken, bár a termékenységi színvonal hosszabb ideig nem változott, sőt emelkedett. A fő ok a népességnek már említett abnormális korstruktúrája volt. 1964/65-ben azonban a termékenységi színvonal is süllyedni kezd és ennek eredményeképpen kevesebb a gyermekek száma a családban. Csupán a 19—23 évesek csoportjában emelkedik rendszeresen a termékenységi szint még 1964 után is, ugyanakkor a többi korcsoportban a termékenységi mutatók jelentősen csökkentek. A termékenységnek ez az esése sokkal nagyobb mértékben nyilvánul meg falun, mint a városban. (Ennek ellenére a termékenységi mutatók vidéken még mindig magasabbak az átlagnál.)

Mi az oka e folyamatnak? Hogyan kell értékelni ezeket a folyamatokat? Milyen következményekkel járnak a későbbi népesedéspolitika szempontjából? Az egyes családok gyermekszámra vonatkozó döntése és motivációja elsősorban a társadalmi okoktól és viszonyoktól függ. A családnagyság családon belüli tervezésére ható fontos tényezők a lakásviszonyok, a foglalkoztatottsági helyzet, a népesség jövedelme (a jólét színvonala e szó legtágabb értelmében), az iskolai végzettség stb.

A családnagyság társadalmi tényezők által meghatározott, családon belüli tervezésének tényleges megvalósítása szempontjából döntő előfeltétel a tudatos születésszabályozás lehetősége: az abortusz, fogamzásgátlás.

A társadalompolitika családdal kapcsolatos legfontosabb feladata, hogy olyan viszonyokat teremtsen, amelyek kedvezőek a gyermek születésére vonatkozó szabad döntés elvének teljes megvalósítása szempontjából, és ugyanakkor olyan társadalmi viszonyokat biztosítson, amelyek elősegítik a család magatartását a gyermekvállalásban és serkentik sok gyermek megszületését a társadalmi szükségleteknek megfelelően.

A termékenység alakulásának elemzése két kérdésre kér választ:

- milyen (pozitív vagy negatív) hatást gyakorolnak a jelenlegi társadalmi viszonyok a családnagyság családon belüli tervezésére?
- milyen mértékben valósíthatják meg egyénileg az egyes családok a tervezett családnagyságot a születésszabályozási módszerek alkalmazásával?

Ilyenképpen a probléma további vizsgálata az alábbi témák köré összpontosul:

- a nők foglalkoztatottságának demográfiai következményei,
- a gyakori válások következményei,
- a gyermekes családok anyagi ellátottsága,
- a születésszabályozás kérdései.

II. A NŐK RÉSZVÉTELE A MUNKAFOLYAMATBAN, MINT A SZOCIALIZMUS ÉPÍTÉSÉNEK OBJEKTÍV KÖVETELMÉNYE AZ NDK-BAN ÉS A DEMOGRÁFIAI FEJLŐDÉS DÖNTŐ TÉNYEZŐJE

A két imperialista világháború eredményeképpen az NDK-ban a népesség rendkívüli, deformált struktúrája alakult ki, amelyben elég alacsony a munkaképes személyek részaránya a teljes népességszámhoz viszonyítva és torz az arány a férfiak és a nők száma között.

Az NDK-ban a demográfiai-gazdasági ellentmondások abban rejlenek, hogy egyrészt mind az egész népgazdaság helyreállítása a háború után, mind pedig a szocializmus ezután megkezdett építése megkövetelte a munkaerő létszámának növelését; a kedvezőtlen demográfiai helyzet miatt azonban a potenciális férfi munkaerő létszáma túl korlátozott volt és a háború utáni években rendszeresen csökkent.

A nők foglalkoztatottságának növelésével sikerült pótolni a munkaképes korú férfi népesség nagy veszteségeinek jelentős részét és csökkenteni az említett munkaerővesztéseket a népgazdaságban.

A foglalkoztatottak létszámának változásai az NDK-ban

É v	Munkaképes népesség (millióban)		Foglalkoztatottak (tanulók nélkül)		
	Összesen	Ebből: nő	Összesen	ebből: nő	
			millióban	a foglalkoztatottakhoz viszonyított % ban	
1950.....	11,78	6,53	7,27 ^a	3,10 ^a	42,6
1960.....	10,54	5,58	7,69	3,46	44,9
1964.....	9,93	5,15	7,66	3,55	46,4
1968.....	9,88	5,05	7,71	3,66	47,5
1970.....	9,86	5,01	7,77	3,75	48,2

^a1952.

Ilyenképpen a nők az NDK népgazdaságában foglalkoztatottak teljes számának majdnem a felét képezik. A kedvezőtlen demográfiai helyzet miatt az NDK-t a munkaképes korú nők létszámának csökkenése is jellemzi. Ennek ellenére 1970-ben körülbelül 200 000 nővel több dolgozott, mint 1964-ben. A nők foglalkoztatottsági szintje (dolgozók + tanulók): (dolgozó női népesség) évről-évre emelkedett és 1970-ben 79% körül volt.

A társadalmi intézkedések és törvények, amelyek befolyásolják a nők általános bevonását a gazdasági életbe, megteremtették az alapot és az előfeltételeket a nők egyenjogúságának megvalósításához az NDK-ban. A nők bevonása a gazdasági életbe közvetlen összefügg a nők bevonásával a művelődési és továbbképzési folyamatba (a felnőttek továbbképzése, női szakfőiskolák, népi főiskolák, szakközépiskolák stb. keretein belül). Az anya- és gyermekvédelemről és a nők jogairól szóló 1950. évi törvény a következőket írja elő: „A nők foglalkoztatottsága a termelésben ne szorítkozzék a hagyományos női foglalkozásokra és ölelje fel a termelés valamennyi ágát. Valamennyi foglalkozás területén intézkedéseket kell fogantatni a nők továbbképzésére. Gondoskodni kell arról, hogy a nők az eddiginél nagyobb mértékben foglaljanak el vezető állásokat.”

Az NDK 1968. április 6-i alkotmánya kimondja:

„A nők helyzetének javítása, főképpen a szakképzettség területén, állami és társadalmi feladat”.

Ezeknek a feladatoknak a megvalósításához a nőknek nagy támogatást és segítséget nyújtanak a gyermekneveléshez.

Az utóbbi években rendszeresen növekedett a férőhelyek száma a bölcsődékben és napközi otthonokban.

*A bölcsődei és óvodai férőhelyek iránti szükséglet
kielégítési joka*

É v	Bölcsődei férőhelyek 100 hároméves aluli gyermekekre számítva	Óvodai férőhelyek 100 iskoláskor aluli (3—6 éves) gyermekekre számítva
1950	..	16,7
1955	8,0	28,1
1960	12,8	41,6
1965	16,5	44,6
1970	25,6	59,7

Ezzel kapcsolatban az állami költségvetés bölcsődékkel és óvodákkal kapcsolatos ráfordításai a következőképpen növekedtek:

É v	Az állami költségvetés ráfordításai (millió márkában)	
	bölcsődékre	óvodákra
1955.....	77,9	143,7
1960.....	191,5	239,0
1965.....	275,5	303,6
1970.....	349,5	437,4

Azonban nemcsak a társadalmi intézményekben való nevelés, hanem a házimunka rendszeres megkönnyítése is döntő előfeltételeket teremt ahhoz, hogy a női foglalkoztatottság szintje az NDK-ban évről-évre emelkedjék.

A családok házimunkát megkönnyítő legfontosabb eszközökkel és gépekkel való ellátottságának növekedése és a szolgáltatások fejlődése:

É v	100 háztartásra jut		Vegyztisztítás (felsőruha)
	hűtőgép	mosógép	1 lakosra
1955	0,4	0,5	..
1962	12,2	13,4	1,1
1970	56,4	53,6	1,8

Sok nő számára a foglalkoztatottság a gazdasági életben nemcsak a kereset, jövedelem forrását jelenti, hanem valóságos lelki szükséglet is. Ez világosan látható abban a tényben, hogy a nők igyekeznek tovább tanulni. Azoknak a nőknek a létszáma, akik a felnőttek oktatási rendszerén belül szakmunkás vizsgát tettek, 19 341-ről (1961-ben) 53 627-re (1970-ben) emelkedett; részarányuk a szakmunkás vizsgát tett személyek számához viszonyítva, 53,1%. 1961—1970 közötti időszakban a felsőfokú képzettséggel és szakképzettséggel rendelkező dolgozó nők száma majdnem kétszeresére növekedett, jelenleg a népgazdaság szocialista szektorának 3 főiskolai végzettségű dolgozója közül 1 nő.

Ilyenképpen elmondható, hogy a nők munkafolyamatba történő bevonására irányuló intézkedések igen hatékonyak. Az ilyen politika azonban, amely a férfiak és a nők egyenjogúságából indul ki, demográfiai következményekkel jár. A nők bevonása a munkafolyamatba és a nők továbbképzése kétségtelenül a születési arányszám csökkenését eredményezte. Számítanunk kell arra, hogy a nők foglalkoztatottsági aránya a jelenlegi 79%-ról tovább emelkedik a jövőben, mégpedig 86—88%-ra.

Az ezzel kapcsolatos negatív demográfiai következményeket még jobban kell a sokgyermekes családok helyzetének megkönnyítésére irányuló, megfelelő intézkedésekkel kompenzálni a népesedéspolitika távlati céljának elérése érdekében; a szocializmus építése szükségleteinek megfelelően megfelelő és egészséges átlagos családnagyságokat kell biztosítani, amelyek biztosíthatják a népesség szaporodásának megfelelő mértékét.

III. A SZILÁRD CSALÁDI KAPCSOLATOK HATÁSA A TERMÉKENYSÉG NÖVEKEDÉSÉRE

A szocialista társadalomban jelentősen megváltozott a házastársak és a család funkciója és helyzete. A családpolitikával kapcsolatosan az utolsó két évtizedben hozott törvények a férfi és a nő egyenjogúságának biztosítására és szilárd családi kapcsolatok megteremtésére irányulnak. Ezen a területen jelentős eredményeket értek el. A társadalompolitika célja azonban még nem valósult meg teljesen. Jelenleg ez a nem szilárd családi kapcsolatok aránylag nagy számában nyilvánul meg.

Házasságkötések és a halál miatt, valamint bírósági döntés alapján megszűnt házasságok

É v	Házasság- kötések (10 000-ben)	Megszűnt házasságok (10 000-ben)		
		összesen	halál miatt	bírósági dön- tés alapján
1950	21,5	14,7	9,7	5,0
1960	16,8	13,1	10,6	2,5
1965	12,9	13,2	10,5	2,7
1968	12,0	13,9	11,1	2,9
1969	12,5	13,9	11,0	2,9

1965-től kezdve a megszűnt házasságok száma nagyobb mint a házasságkötéseké. A halál miatt megszűnt házasságok nagy száma az NDK demográfiai struktúrájával függ össze, amelyre a népesség jelentős öregedése jellemző. A jövőben számítani kell arra, hogy a halál miatt megszűnt házasságok száma lassan csökken.

A válások nagy száma olyan jelenség, amely megfelel a szocialista társadalmi forma felépítése jelenlegi szakasza átmeneti jellegének.

A szocialista társadalomban a család egész életre kötött házasságon alapul. Ennek ellenére, abban az esetben, ha a házasság elvesztette értelmét a társadalom, feleség (férj) és a gyermekek részére, úgy az ilyen házasság felbontható.

IV. A SOKGYERMEKES CSALÁDOK JELENLEGI HELYZETE

Az NDK elmúlt évtizedekben hozott számos párt- és kormányhatározata közvetlen intézkedést jelentett a népesedés- és családpolitika területén, ezeknek közvetlen jelentőségük volt a népesség normális, egészséges fejlődése szempontjából. Ezek az intézkedések elsősorban a sokgyermekes családok anyagi ellátottságának rendszeres megjavítására irányultak.

Az 1958. évi V. Pártkongresszus programot fogadott el az egészségügy és orvostudományok fejlesztésére. Ebben a programban, többek között, olyan feladatok is szerepeltek, mint „a születési arányszám növelésének előmozdítása”.

Ugyanabban az évben törvényt hoztak az anyák és gyermekek védelméről, amely többek között a következőket írja elő:

- ingyenes szülés a kórházakban
- egyszeri szülési segély

az 1. gyermek születésekor	500 márka
2. gyermek születésekor	600 márka
3. gyermek születésekor	700 márka
4. gyermek születésekor	800 márka
5. és további gyermek születésekor	1000 márka
- terhességi és szülési szabadság: 14 hét (6 hét a szülés feltételezett időpontja előtt és 8 hét a szülés után); komplikált szülés esetén és ismétlődő szülésnél a szabadságnak ezt az utóbbi részét 10 hétre meghosszabbítják.

A szabadság idején a nettó átlagos munkabért fizetik ki:

- speciális jogvédelem a terhesség alatt és szülés után (a munka megkönnyítése, nem szabad a nőt a munkából elbocsátani stb.)
- havonta 1 szabadnap azoknak a nőknek, akik teljes munkaidőben dolgoznak és 18 éven aluli gyermekük van,
- havonkénti segély, függetlenül a szülők társadalmi helyzetétől és a jövedelem nagyságától:

az 1. és 2. gyermek után	à 20 márka
a 3. gyermek után	50 márka
a 4. gyermek után	60 márka
az 5. és további gyermekek után	à 70 márka
- külön jogot biztosítanak ösztöndíjra azoknak a diákoknak, akik sokgyermekes családokból származnak,
- előnyben részesítik a 4 és több gyermekes családokat elegendő nagyságú és megfelelő lakóterület kiutalása tekintetében; az ilyen családok lakbérpótlékokat kapnak,
- 3 -os kölcsönt nyújtanak lakásszerzésre a 4 gyermekes családok részére, továbbá kamatmentes kölcsönt bútor, fehérnemű, ruhanemű stb. vásárlására,
- a 6 és több gyermekkel rendelkező családok díjmentesen használhatnak mosógépet és háztartási hűtőgépet (ezeket a helyi tanácsok eszközeiből fedezik),
- a betegségi segély 6 hétig a netto (adó nélküli) munkabér 90 %-a; 7–13 hét között

a 2 gyermekes családoknál	65 %
a 3 gyermekes családoknál	75 %
a 4 és több gyermekes családoknál	80 %

Ha a dolgozó nő önkéntes kiegészítő nyugdíjbiztosítást kötött (az NDK Minisztertanácsának 1971. I. 29-i határozata), akkor a betegségi segély 6 hét után a következőképpen növekszik:

1 gyermek esetén a netto munkabér	50–70 %-a
2 gyermek esetén a netto munkabér	75 %-a
3 gyermek esetén a netto munkabér	80 %-a
4 gyermek esetén a netto munkabér	85 %-a
5 és több gyermek esetén a netto munkabér	90 %-a

Ezenkívül nagyobb betegségi segélyt fizetnek a gyógyulás időpontjáig vagy a rokkantsági állapotba helyezésig.

- A 3 és több gyermekkel rendelkező családok ingyen vehetik igénybe az óvodát és bölcsődét;
- 2 gyermekig 1 gyermek után naponta 0,50 márkát (óvoda) ill. 1,50 márkát (bölcsöde) kell fizetni.

A sokgyermekes család valamennyi dolgozó tagjának 10 márka kedvezményt biztosítanak a munkabéradóból.

Annak ellenére, hogy a szocialista állam ilyen segítséget nyújt, a gyermekevelési költségek még mindig jelentős közvetlen terhet jelentenek a családnak; ezek a terhek annál magasabbak, minél több gyermek van a családban. 1 gyermek nevelési költségeinek megoszlását a szocialista társadalom és a család között az alábbi tábla mutatja.

K o r	Havi átlagos kiadás márkában	Állami segély márkában				A család kiadásai
		ha nem veszik igénybe a		ha igénybe veszik a		
3 éven alul	115–240	bölcsődét	30	bölcsődét	180	85–60
3–6,5 év	125–185	óvodát	30	óvodát	105	95–80
6,5–10,5 év	140–170	napközit	42	napközit	72	98
10,5–14,5 év	165–195	napközit	42	napközit	72	123

1970-ben 1 háztartás átlagos jövedelme nagyságától függően a következő volt:

2 felnőtt gyermek nélkül	969 márka
2 felnőtt és 1 gyermek	1089 márka
2 felnőtt és 2 gyermek	1133 márka
2 felnőtt és 3 gyermek	1177 márka

Ebből következik, hogy az 1 főre jutó jövedelem a következő volt:

2 felnőtt gyermek nélkül	484 márka
2 felnőtt és 1 gyermek	363 márka
2 felnőtt és 2 gyermek	283 márka
2 felnőtt és 3 gyermek	235 márka

V. AZ ABORTUSZ JOGI ALPJAI

Elkerülhetetlen az egyes családok arra irányuló törekvése, hogy az ilyen kedvezőtlen helyzetet elkerüljék fogamzásgátló eszközök és abortusz segítségével. Az utóbbi időkben lényegesen növekedtek az egyes családok reális lehetőségei a születésszabályozással kapcsolatosan. Elsősorban ezzel magyarázható az a körülmény is, hogy a hatvanas évek közepétől kezdve jelentősen csökkent a termékenység annak ellenére, hogy rendszeresen javítottak a sokgyermekes családok helyzetén.

Az NDK-ban más szocialista országokkal ellentétben, az abortusz csak orvosi javaslatra engedélyezhető. Az anya- és gyermekvédelemről és a nő jogairól szóló törvény 11. §-a a következőket mondja:

- „1. A nő egészségének védelme és a születések növelése érdekében a művi terhességmegszakítást csak abban az esetben engedélyezik, ha a terhesség megtartása komolyan veszélyezteti a terhes nő életét, illetve egészségét vagy ha az egyik szülő súlyos, örökölhető betegségben szenved. Minden egyéb esetben megtiltják az abortuszt és ennek végrehajtásáért szigorú büntetést szabnak ki az érvényes jogszabályok értelmében.
2. Az abortusz csak egy bizottság engedélyével hajtható végre, amely orvosokból, egészségügyi dolgozókból és a demokratikus nőszövetség megbízottjaiból áll ...”

Az abortuszbizottság a múltban igen szigorúan értelmezte ezeket a jogszabályokat és így csak rendkívüli esetekben vették figyelembe az abortusz iránti kérelmet. Sok nő le is mondott arról, hogy kérelmet nyújtson be, mert úgy vélte, hogy nincs sok esélye arra, hogy engedélyt kapjon, és illegális eszközökhöz folyamodott.

Ezért a 10 000 nőre jutó engedélyezett abortuszok száma a hatvanas évek elején az NDK-ban rendkívül alacsony volt.

Ország	Év	Szám	Ország	Év	Szám
Magyarország.....	1961	170,0	Lengyelország.....	1961	47,7
Románia.....	1959	120,0	Dánia.....	1958	8,7
Japán.....	1961	111,0	Svédország.....	1961	3,5
Bulgária.....	1961	86,2	NSZK.....	1959	0,6
Jugoszlávia.....	1961	58,0	NDK.....	1961	0,5

Forrás: Mehlan: Engedélyezett abortuszok az NDK-ban. — Német Egészségügy, 1965. 1163. oldal.

Az utóbbi időben azonban lehetővé vált e jogszabályok kevésbé szigorú értelmezése.

Jelenleg nagyobb a lehetőség arra, hogy engedélyt kapjanak, főképpen azok részére engedélyezik az abortuszt, akik középkorúak, már több gyermeket szültek, akiknek nehéz szülésük volt, valamint a nagyon fiatal lányok részére.

A termékenység megváltoztatásában azonban nem annyira az abortusz lehetősége játszik döntő szerepet, hanem inkább — és elsősorban — a fogam-

zástgatól módszerek, főképpen a fogamzástgató eszközök, a nagyobb szexuális tudatosság, a fiatalok szexuális nevelése, amely az iskolákban a tanterv részét képezi. Az utóbbi időkben nagy példányszámban adtak ki ismeretterjesztő publikációkat szexuális kérdésekről; kétségtelen, hogy ezek széleskörű visszhangra találtak a népesség körében.

VI. A SZÜLETÉSI ARÁNYSZÁM ÉS A TERMÉKENYSÉG KÉSŐBBI VÁLTOZÁSAI BECSLÉSÉNEK KRITÉRIUMAI

A születési arányszám utóbbi években észlelt változása (jelentős csökkenése) megköveteli objektív kritériumok alkalmazását a helyzet értékelésénél. Jelenleg azonban nincsenek ilyen kritériumaink. Mindazonáltal figyelembe vehetünk néhány szempontot annak értékelésére, hogy milyen mértékben felel meg a születések jelenlegi szintje és a születési arányszámban észlelt változás a társadalmi érdekeknek. A születési arányszám határértékét, amely nem léphető át és amely nem fenyegeti magát a népességszámot, az egységnyi értékű nettó reprodukciós együttható határozza meg. Az NDK még nem érte el ezt a határértéket.

A nettó reprodukciós együttható értékének változása egyes országokban

Ország	1950 ^a	1960	1963	1965	1967
NDK	1,066	1,074	1,148	1,155	1,100
Bulgária	1,011	1,012	0,948	0,920
Magyarország...	1,083	0,907	0,819	0,831	0,923
Lengyelország ..	1,491	1,339	1,213	1,149	1,071
CsSzSzk	1,310	1,119	1,178	1,111	0,981
NSZK	0,933	1,110	1,168	1,163	1,156
Svédország	1,056	1,023	1,097	1,147	1,082
Nagy-Britannia	1,017	1,052	1,347	1,329	1,234
Franciaország ..	1,330	1,286	1,364	1,340	1,252
Japán	1,516	0,924	0,926	1,009	1,050
USA.....	1,435	1,715	1,564	1,376	1,213

^a NDK és Magyarország 1952.

A születési arányszám szükséges színvonalának felső határa csak közvetett módon határozható meg, ezt nem lehet mennyiségi formában pontosan kifejezni. Ezzel kapcsolatosan a következő előfeltételekből kell kiindulni. Sem az iskoláskoron aluli gyermekek céljait szolgáló társadalmi intézmények — bölcsődék és óvodák — hálózatának további bővítése esetén, sem pedig a pénzsegély illetve anyagi segély fokozása és a házimunka megkönnyítése esetén nem lehet majd elkerülni azt a kedvezőtlen helyzetet, amely a nők szakmai továbbképzésével, a társadalmi termelésben való részvételükkel, a gyermekneveléssel, az életszínvonallal és a szabadidőkihasználással kapcsolatos a négy- és többgyermekes családokban.

A dolgozó nők életében sok probléma és bonyodalom adódik abból, hogy meg kell szakítaniuk rendszeres továbbképzésüket és többször előfordul, hogy ideiglenesen abba kell hagyniuk a munkát. Természetes, hogy a jövőben

is lesznek olyan családok, amelyek több gyermeket kívánnak, főképpen falun, ahol a jövőben a fent említett hátrányok kisebb mértékben fognak érvényesülni.

Az átlagos családnagyság azonban egyre inkább 2—3 gyermekre fog korlátozódni. Ez a népesség reprodukciójának aránylag alacsony szintű stabilizálódását jelenti, amelyet a népesség alacsony termékenysége és alacsony halandóság jellemez. A népesség későbbi fejlődésének döntő vonása lesz a születések tovább összpontosulása a nők aránylag szűk korcsoportjaiban, miközben folytatódni fog a múltban észlelt eltolódás a fiatalabb korúak irányában. Ennek következtében a jövőben csökken majd az átlagos generációtávolság.

E kereteken belül a népesség olyan reprodukciójára kell törekedni — ez legyen a „népesedéspolitika célja” —, amely kellőképpen biztosítaná a munkaerősükségletek fedezését a jövőben. A szocializmus építésének fő feladataiból kiindulva, arra kell számítani, hogy elsősorban a szolgáltatások területén fokozódik a munkaerősükséglet.

Az NDK demográfiai helyzetének értékelése során igen gyakran a népeségyszám alakulását veszik figyelembe és abból a követelményből indulnak ki, hogy a született gyermekek száma nagyobb legyen, mint a meghaltak száma, és nem kellő mértékben veszik figyelembe a korstruktúra hatását. Az utóbbi időben a meghaltak száma valóban nagyobb, mint a születettek száma és a népesség létszáma csökkenni kezdett.

A korspecifikus termékenységi arányszámok összege ($\Sigma \Phi_x$) értékének alábbi alakulásából és az átlagos élettartamból következik, hogy a strukturális változásoknak nagy jelentőségük van. Ezért annak ellenére, hogy az utóbbi időben kevés gyermek született, a nettó reprodukciós együttható értéke 1 fölé van.

É v	Születettek száma		$\Sigma \Phi_x$	
	abszolút érték	százalék	abszolút érték	százalék
1965	281 058	100	2511,2	100
1968	245 100	87,2	2322,5	92,5
1969	238 900	85,0	2259,6	90,0
1970	236 900	84,3

É v	Meghaltak száma		Élettartama	
	abszolút érték	százalék	abszolút érték	százalék
1965	230 254	100	70,46	100
1968	242 500	105,5	70,52	100,1
1969	243 800	105,5	70,45	100,0
1970	241 200	104,8

^a A férfi és női népesség átlaga.

A halandóság változásait csakis a népesség korstruktúrájában bekövetkezett változások idézték elő. A születések alakulására az 1965—1969 közötti időszakban ugyancsak kedvezőtlenül hatottak a korstruktúra változásai (94,4).

Jelenleg a népesség normális reprodukciója még biztosított, a jövőben azonban veszélyben forog, ha a nettó reprodukciós arányszám változásainak tendenciája továbbra is folytatódik. Ez a termékenység későbbi változásaitól függ.

A termékenység későbbi alakulásának előreszámítása során abból kell kiindulni, hogy a sokgyermekes családok anyagi helyzete javulni fog (ezek terhelése az utóbbi időkben jelentősen csökkent) és a hátrányok a gyermektelen családokhoz viszonyítva rendszeresen csökkennek. A szocialista állam népesedéspolitikájának a jövőben is ez lesz a fő célja. Ennek ellenére a termékenység még továbbra is süllyed és valószínűleg csak 1980 után válik stabilá.

Teljesen érthető, hogy ezeket a változásokat nagy figyelemmel kell majd kísérni ahhoz, hogy hatékonyan és a kellő pillanatban kiküszöbölhessük a népesség reprodukciós minimumának veszélyét. Alapjában véve a termékenység növelésére irányuló alábbi rendszabályokat kell figyelembe venni:

1. A nő anyai kötelezettségeinek megkönnyítésére irányuló intézkedések, beleértve a bölcsődékkal, óvodákkal, iskolákkal és szolgáltatásokkal kapcsolatos helyzet további javítását, aminek következtében létrejönnek a feltételek ahhoz, hogy a nő észszerűen használja ki szabadidejét.

2. A sokgyermekes családoknak nyújtandó pénzsegély emelése.

Az a távlati célunk, hogy a gyermeknevelés költségeit lehetőleg minél nagyobb mértékben társadalmi eszközökből fedezzük. E cél elérésének előfeltétele, hogy további sikereket érjünk el a szocialista társadalom gazdasági fejlődésében. Az alábbi kérdés alapos vizsgálatot igényel: hogyan lehet már jelenleg is adók útján átcsoportosítani a jövedelmet a sokgyermekesek javára, a gyermektelen családok és egyedülálló személyek rovására.

3. A lakáskérdéssel kapcsolatos intézkedések következetes végrehajtása a családban levő gyermekek számának figyelembevételével. Emellett meg kellene vizsgálni a lakásadó bevezetésének kérdését abban az esetben, ha a lakásban kevesen laknak, más szocialista országokhoz hasonlóan.

4. Bővíteni kell a kölcsönök rendszerét a házasulók részére. Gazdasági helyzetünk lehetőségei szerint részletekben kellene a kölcsönöket törleszteni a gyermekek számától függően.

5. Privilegiumok a sokgyermekesek részére a szabadság, szabadidő kihasználásában, a sport- és kulturális eseményekben való részvételben.

6. A termékenység növelésének serkentése olyan kérdés, amelyet nem sikerül egyedül anyagi eszközök nyújtásával megoldani. Nagy jelentőségű a fiatalok nevelése a jelenlegi szocialista családdideál szellemében. Jelenleg a fiatalok körében erősen elterjedt az a nézet, hogy az anyagi javak megszerzése fontosabb mint a gyermek. Ezzel kapcsolatosan a jövőben növelni kell a család tekintélyét a társadalmi életben. Nagyobb figyelmet kell fordítani a család szerepére és jelentőségére a szocialista művészetben és irodalomban.

ROMÁNIA NÉPESEDÉSPOLITIKÁJÁNAK NÉHÁNY KÉRDÉSE

I. MARINESCU — N. CICU — E. MESAROS

1. A demográfiai tartalmú és demográfiai következményekkel járó rendszabályok országunk társadalom- és gazdaságpolitikájának képezik részét; aktív és hosszútávú politikát jelentenek, amelynek célja a népesség jólétének és kulturális színvonalának fokozása, egészségi állapotának megjavítása, az anya- és gyermekvédelem, az ifjúság sokoldalú fejlesztése, a család megszilárdítása.

A népesedési jelenségek és folyamatok mélyreható politikai és gazdasági változásokkal függtek össze és ezek hatására mentek végbe. Ezek az átalakulások a szocializmus építésének éveiben történtek és nagy hatással voltak a népesség számára, struktúrájára és általában fejlődésére. Ebben a tekintetben megemlíthetjük a munkásosztály részarányának növekedését, a népgazdaság egyes ágaiban foglalkoztatott személyek létszáma közötti arányok változását, a városi népesség részarányának a növekedését stb.

2. Románia népessége 1971. július 1-én 20 469 700 főt tett ki; a népességszám tekintetében Románia jelenleg a kilencedik helyen áll az európai országok között.

A háború után a népesség növekedési ütemét különböző színvonal jellemezte a természetes népmozgalom két fő komponensének, a születések és a halálozások alakulása következtében.

Ennek az időszaknak első éveiben (1946—1951) a népességszám évi átlagos növekedési üteme 0,9% volt, mind a magas születési arányszám, mind a halandóság színvonala eredményeképpen. 1951—1956-ban jelentősen csökkent a halandóság, a születési arányszám továbbra is magas szinten maradt (23—26‰) és ennek következtében aránylag nagyobb lett a népesség növekedési üteme (1,3%). A következő 5 év alatt (1956—1961) a népesség évi átlagos növekedési üteme magas szinten maradt (1,1%), habár a születésgyakoriság csökkenő tendenciát mutatott. Az 1961—1966 közötti időszakot a népességnövekedés legkisebb üteme jellemzi (0,6%) a háború utáni időkben. Az 1966 végén fogatosított több intézkedés eredményeképpen és az ezekben az években (1966 után) észlelt termékenységi helyzet hatására a népességnövekedés üteme magas szintet (1,3%) ért el 1966—1971 között.

Ami a népesség korstruktúráját illeti, a háború utáni időszakot — és különösen az utolsó évtizedet — az jellemzi, hogy 1956—1966-ban a születésgyakoriság nagymértékben változott. A népesség három fő korcsoportjában

bekövetkezett változások jóformán csak kompenzációs jellegű változások, melyek a két szélső csoportban 0—14 évesek és 60 évesek és idősebbek csoportjában mentek végbe, ugyanakkor a 15—59 évesek korcsoportjának részaránya alig változott. A 60 éves és idősebb népesség az ország össznépességének 13,5%-át képezi (1971. július 1-i állapot szerint), míg 1956-ban 9,9% volt. Ebből a szempontból a születések számának az utolsó években észlelt növekedése csupán ideiglenes hatást gyakorolt a népesség demográfiai öregedésének folyamatára (1971-ben a 0—14 éves népesség részaránya 26%, az 1956. évi 28%-kal szemben).

3. A születési arányszám Romániában a második világháború után körülbelül egy évtizeden keresztül (1946—1956) aránylag magas és állandó szinten (kb. 23—26‰) maradt. E jelenség stabil jellege ebben az időszakban azzal magyarázható, hogy sok olyan házasságot kötöttek, amelyet a háború éveiben elhalasztottak. Ezek a házasságok egyre több gyermeket adtak és ez a körülmény közvetlen szerepet játszott abban, hogy a születési arányszám majdnem változatlan maradt.

Így, például a háború előtti 5 év alatt (1936—1940) Romániában 694 598 házasságot kötöttek, a háború utáni 5 év alatt (1946—1950) pedig 896 375 házasságot, azaz 200 000-rel többet. A kompenzációs törvényszerűség a születési arányszám színvonalában is megnyilvánul.

Az 1956—1966 közötti időszakot a születési arányszám csökkenő tendenciája jellemzi: az időszak eleji 24,2‰-ről 1966-ban 14,3‰-re esett; ez az utóbbi érték jelentette a legalacsonyabb születési szintet Románia demográfiai történetében. Az említett csökkenéshez jelentős mértékben hozzájárult a nők termékenységének a csökkenése: 1000 15—49 éves nőre 89,9 élveszületett gyermek jutott; ez a mutató 1966-ban 55,7-re esett. A termékenység csökkenése azonban bizonyos mértékben annak is tulajdonítható, hogy kisebb lett a 20—29 éves nők részaránya a 15—49 éves nők teljes létszámán belül az 1956. évi 33,2‰-ről 1966-ig 28,8‰-ra süllyedt.

A születési arányszám alakulásának másik fázisa az 1966 utáni időszak. Ezt a demográfiai csúcs jellemzi 1967-ben. A szint nagyjából azonos maradt 1968-ban is, majd fokozatosan süllyedt és 1970-ben elérte a 21,1‰-et. Az élveszülettek számáról szóló adatok 1971 első három negyedévében e tendencia folytatását bizonyítják.

Az 1966 utáni időszak magas születési szintje mellett bizonyos mértékben megváltozott a demográfiai magatartás. Így például, a városi és falusi születésszám közötti különbség, amely 1966-ban jelentős volt (11,4‰ a városokban és 16,1‰ a községekben) minimálissá válik 1967-ben (26,9‰ a városokban és 27,6‰ a községekben). A közeledés azzal magyarázható, hogy a születési arányszám alakulásában egyre nagyobb szerepet játszottak a városokban élő nők, akik 1966 előtt (ebben az évben tiltották be a kívánságra végrehajtható abortuszokat) elkerülték illetve elhalasztották a szülést. Azoknak a városi nőknek a részaránya, akik a második és harmadik gyermeket születték meg, 1967-ben általában nagyobb volt, mint a falun élő nőké, ugyanis ez utóbbiak többsége az abortusz eltiltásának időpontjában (1966-ban) már legalább két gyermeket hozott világra. A női termékenység jelenlegi szintje nagyobb mértékben biztosítja a népesség reprodukcióját, mint 1966-ban: a hipotétikus gyermekszám, illetve azoknak a gyermekeknek a száma, akiket egy nő 15—49 éves kora között megszülné, 1970 termékenységi

viszonyai között 2,9 az 1,9-del szemben, a bruttó reprodukciós arányszám pedig 1,4 illetve 0,9.

4. Az általános halandóság a második világháború után általában csökkenő tendenciát mutatott: az 1946. évi 18,8‰-ról 1970-ig 9,5‰-re esett. Ezen az időszakon belül az 1964. év képviselte Románia eddigi legalacsonyabb halandósági szintjét: 8,1‰.

1966 után a halandóság emelkedő tendenciája észlelhető néhány évig. Ez azonban átmeneti jellegű, ugyanis az összhalandóság színvonala a következőképpen alakult: 1967-ben 9,3‰, 1968-ban 9,6 ‰ és 1969-ben 10,1‰. Ezután ismét a régebbi tendencia észlelhető, amit az adatok is igazolnak.

A korcsoportok szerinti specifikus halandóság csökkenésével párhuzamosan tovább növekedett az átlagos élettartam. 1964—1967-ben elérte a 68,5 évet, azaz 5 évvel többet, mint 1956-ban és 2,5 évvel többet, mint 1961-ben.

5. A csecsemőhalandóság olyan demográfiai jelenség, amely a legérzékenyebben reagált a második világháború után az ország társadalmi-gazdasági életében bekövetkezett változásokra: az 1946. évi 164,1‰-ről a csecsemőhalandóság 1965-ig 44,1‰-re esett. 1965 után, különösen 1968-ban és 1969-ben emelkedett a csecsemőhalandóság, főképpen a demográfiai hullám hatására, amelyről az előbbiekben beszéltünk. Ez a tendencia is csak átmeneti jellegű volt; ezt bizonyítják a csecsemőhalandóságról szóló statisztikai adatok is: 1968-ban 59,5‰ és 1969-ben 54,9‰, ezután 1970-ben ismét bizonyos csökkenés észlelhető (1970-ben a csecsemőhalandóság szintje 49,4‰ volt).

Az ezzel a problémával foglalkozó különböző munkák és vizsgálatok azt mutatják, hogy Romániában a csecsemőhalandóság szintjét főképpen exogén okok határozzák meg. Ez a körülmény lehetővé teszi, hogy a jövőben az életkörülmények javulása arányában lényegesen csökkentjük a csecsemőhalandóságot.

6. A házasságkötések alakulásában a második világháború után két fő szakasz észlelhető: 1946—1960, amikor ezt a jelenséget magas szint, kb. 10—12‰ jellemzi. E magas színvonal fő okai a következők: először, a kompenzáció következményei a háború utáni években, amiről már az előbb szó esett, és másodsor a válások nagy száma, ami azt eredményezte, hogy nagy számban kötöttek második, harmadik stb. házasságot (1965-ben például, 100 házasuló közül körülbelül 15 elvált volt).

1960 után és főképpen 1966 után a házasságkötések fejlődésében csökkenő tendencia észlelhető: 1960-ban 10,7‰; 1966-ban 8,9‰, 1969-ben 7,0‰, 1970-től kezdve pedig ismét kismértékben emelkedett: 1000 lakosra 7,2 házasságkötés jutott.

A házasságkötések fent említett csökkenő tendenciájának oka elsősorban az, hogy a válások már kisebb szerepet játszottak az újabb házasságkötésekben. Míg 1965-ben 100 házasuló férfi közül csak 79,9 nem volt korábban házas, 1969-ben az ilyen személyek részaránya 90,1%-ra emelkedett. A házasságkötések csökkenésének másik oka az, hogy megváltozott a népesség korstruktúrája. 1963-hoz viszonyítva 1969-ben a 20—24 éves férfiak száma 2%-kal alacsonyabb volt. Ugyanabban az időszakban a 20—24 éves nők száma 5%-kal csökkent. Bizonyos változás észlelhető a népesség házasságkötéssel szembeni magatartásában is.

7. A válások szintje 1946—1953 között aránylag változatlan (kb. 1,10—1,50‰). 1953 után e mutató alakulásában emelkedő tendencia észlelhető, és 1962-ben a válás gyakorisága eléri az addigi legmagasabb szintet Romániában: 2,04‰-et; a felbontott házasságok abszolút száma 38 095. 1966-ig a válási arányszám magas marad (1,94‰ 1965-ben), majd utána a házasság-felbontásról szóló törvény megváltoztatásával egyidejűleg a válások száma jelentősen esett (1970-ben 0,39‰).

Az 1966-ig terjedő időszakig a válások legfontosabb jellemzői közül az alábbiakat említhetjük:

a) A házassélet időtartamának csökkenése (1965-ben a válások összámból 34,2%-nál a házasság időtartama 3 évnél kevesebb volt).

Nyilvánvaló, hogy ilyen helyzetben még csak nem is lehetett beszélni a születések számára kedvező viszonyokról.

b) Az egyik szülő nélkül maradt kiskorú gyermekek magas száma (1965-ben a válások eredményeképpen körülbelül 16 000 kiskorú gyermek maradt).

8. A demográfiai helyzet és fejlődésének megismerése, a demográfiai és társadalmi-gazdasági fejlődés közötti összhang biztosítására irányuló törekvés pártunk és államunk politikájának fontos részét képezte illetve képezi.

Az országunkban hozott legfontosabb népességpolitikai rendszabályok közé tartoznak a következők:

— A gyermekek után fizetett állami segély, amelyet 1956-ban vezettek be Romániában és az idők folyamán tovább fejlesztették és általánossá tették.

— A családi pótlékra kijelölt összegek az 1971—1975 közötti időszakban meghaladják a 31 milliárd leit, ebből 9 milliárd pótalap, amelyet a segélyek összegének növelésére és rendszerük megjavítására szánnak; az 1970-ben családi pótlékként kifizetett 4,3 milliárd leihöz viszonyítva, 1972-ben 6,3 milliárdot fognak kifizetni, azaz 45%-kal többet.

A 275/1971. sz. rendelet előírásai szerint, a dolgozók családjai a gyermekek 16 éves koráig részesülhetnek családi pótlékban, a havi jövedelem felső határát, ameddig a segély fizethető, 3500-ról 4000 leire emelték.

A jövedelemkategóriák szerint a dolgozóknak járó havi családi pótlék a következő:

Jövedelem-csoportok	Gyermekek sorszáma a családban					
	I.		II.		III. és több	
	város	község	város	község	város	község
1500 leig	150	100	160	110	180	130
1501—2000 lei.....	120	70	130	80	150	100
2001—2500 lei.....	100	50	110	60	130	80
2501—3000 lei.....	—	—	100	50	110	60
4000 leien felül	—	—	—	—	100	50
4000 leien felül	nem fizetnek családi pótlékot					

1972. január 1-től a mezőgazdasági termelőszövetkezeti tagok is kapnak családi pótlékot. A szövetkezeti tagok havonta 50 leit kapnak minden egyes 16 éven aluli gyermek után.

— Az iskoláskoron aluli gyermekek céljaira szolgáló intézmények hálózatának bővítése, hogy minél több gyermeket helyezzenek el mind a városokban, mind a községekben és ezáltal megkönnyítsék a gyermekes családok gazdasági helyzetét.

Az utóbbi években az ehhez a kategóriához tartozó intézmények száma és befogadóképessége növekedett, 1966-ban a bölcsődékben 11 500 férőhely volt, míg 1970-ben kb. 30 000-re emelkedett: 1966-tól kezdve a szülők díjmentesen járathatják gyermekeiket óvodába.

— Az ingyenes tanítás valamennyi fokozatú iskolában és a díjmentes tankönyvellátás nagymértékben megkönnyíti a gyermekes családok gazdasági helyzetét.

— Különösen jelentős a díjmentes orvosi ellátás az egész népesség viszonylatában és a gyógyszerek ingyenes juttatása 16 éven aluli gyermekek részére, mert ez mentesíti a családi költségvetést az egészség fenntartására fordítandó kiadásoktól. Demográfiai szempontból fontos az a körülmény is, hogy 1971. július 1-től kezdve a mezőgazdasági termelőszövetkezetek nőtagjai 60 nap fizetett terhességi és szülési szabadságot kapnak.

— A több gyermeket szülő nők nyugdíjkorhatárának csökkentése, mégpedig:

- 1 évvel azok részére, akik 3 gyermeket szültek és neveltek 10 éves korig;
- 2 évvel azok részére, akik 4 gyermeket szültek és neveltek 10 éves korig;
- 3 évvel azok részére, akik 5 gyermeket szültek és neveltek 10 éves korig.

Ilyen körülmények között a nő kívánságára teljes nyugdíjjal már 52 éves korban is nyugdíjba mehet a törvény előírásai értelmében.

— 1966-tól kezdve 1000 lei értékű egyszeri segélyt fizetnek a harmadik gyermek és további gyermekek születésekor.

— Annak érdekében, hogy segítséget nyújtsanak a 7 éven aluli gyermekekkel rendelkező nőknek, lehetőség nyílik arra, hogy a nők munkájára $\frac{1}{2}$ normát állapítsanak meg. A nyugdíjtörvény előírja, hogy a ledolgozott szolgálati idő kiszámításánál ez a fél norma teljes normának számítson.

— A törvény előírja, hogy elsősorban a sokgyermekes családoknak adjanak lakást.

— A Román Szakszervezetek Országos Szövetsége és az Oktatásügyi Minisztérium üdülés és gyógykezelés céljaira elsősorban a sokgyermekes családok tagjai részére biztosít helyet és az ilyen családok gyermekeit küldi mindenekelőtt nyári táborokba.

A legalább 3 gyermekkel rendelkező dolgozók családjai díjmentesen kaphatnak üdülőkben helyet egy vagy több gyermek részére.

A kérdés jogi oldalára áttérve, hangsúlyozzuk a már említett tényt, hogy 1966-ban a születési arányszám a legalacsonyabb szintre süllyedt országunkban, és különösen sok volt a válás. Így, például 1965-ben 100 felbontott házasság közül több mint $\frac{1}{3}$ -a két évnél rövidebb ideig állt fenn. Tekintettel arra, hogy könnyen lehetett válni, ugyanabban az 1965. évben, amint azt már említettük, mintegy 12 000 kiskorú gyermek maradt egy szülő nélkül.

Ilyen körülmények között nyilvánvalóvá vált, hogy az anyagi kedvezmények fokozásával egyidejűleg bizonyos mértékben módosítani kell az abortusztörvényt (az abortuszt addig a nő kívánságára végrehajtották) és a válásról szóló törvényt.

Hangsúlyozni szeretnénk, hogy az abortusz betiltása nemcsak a születésszám növelését célozta, hanem a kérdések szélesebb körét is. Ebben az értelemben észlelhető volt, hogy a gyermek jelenléte kedvező hatást gyakorol a család stabilitására, kedvező légkört teremt több gyermek szülésére a családban stb. Az országunkban érvényes (1966-ban hozott) abortusztörvény nem kötelezi a nőt arra, hogy bizonyos számú gyermeket szüljön, hanem megóvja a születésszabályozás legveszélyesebb és legártalmasabb módjától az abortusztól.

Meg kell említenünk továbbá, hogy az országunkban érvényben lévő abortusztörvény nem tiltja meg teljesen az abortuszt, hanem figyelembe veszi a terhes nő társadalmi és egészségi körülményeit. Így a törvény számos olyan helyzetet ír le, amikor a terhesség megszakítható kórházban, a nő kívánságára, mégpedig ha:

- a) a terhesség olyan veszélyt jelent a nő életére, amely másképpen nem háriható el;
- b) az egyik szülő olyan súlyos betegségben szenved, amelyet a gyermek örökölhet és amely súlyos fejlődési rendellenességre vezethet;
- c) a terhes nő súlyos testi illetve szellemi fogyatékosságban szenved;
- d) a nő betöltötte a 45. évet;
- e) a nő 4 gyermeket szült, illetve tart el;
- f) a terhesség erőszak vagy vérfertőzés következménye.

A születési helyzet megjavítása érdekében hozott jogszabályokat bizonyos normatív intézkedések egészítik ki a jövedelemadó kivetésére vonatkozóan attól függően, hogy van-e az adófizetésre köteles személynek gyermeke vagy nincs. Így, például, egy gyermektelen személy átlagos kereseti adója 11%-kal magasabb, mint a gyermekeseké.

A válásokra vonatkozó egyes jogszabályok módosítása 1966-ban jelentősen megjavította a család védelmének és megszilárdításának jogi rendszerét. Így tehát előírták, hogy a jogi hatóság nem mondhat ki válást; csak olyan esetek képeznek kivételt, amikor a házastársak közötti viszony annyira kibírhatatlan és reménytelenül megromlott, hogy a házasság fenntartása lehetetlen a válásért folyamodó házastárs részére. Ugyanezek az utasítások megváltoztatták a válással kapcsolatos eljárást is annak érdekében, hogy különös figyelemmel vizsgálják meg a házasság felbontása iránti kérelmeket.

Ilyenképpen egységes szabályt állítanak fel, mely szerint minden esetben előzetes tárgyalás szükséges a házastársak békítésére, hosszabb időt kell adni a megfontolásra, különösen ha gyermekük is van.

Ezenkívül a válásért fizetendő összeget 3000—6000 lei között állapították meg a válást kérő házastárs anyagi helyzetétől függően. Meg kell említenünk továbbá, hogy egyes esetekben nem szükséges betartani a törvény által a megfontolásra megszabott időtartamot, a válási kereset beadásakor pedig csak 200 leit kell fizetni.

A 3/1971. sz. törvény létrehozta az Országos Demográfiai Bizottságot, mint az Államtanács szervét.

A Bizottságnak, mint szakosított szervnek az a feladata, hogy tudományos elemzéseket végezzen a demográfiai jelenségek és folyamatok alakulására vonatkozóan, elemzéseket a városrendezési és urbanizálási folyamatokra vonatkozóan ezek demográfiai hatásaival összefüggésben, elemzéseket

készítsen arra vonatkozóan, hogy milyen hatást gyakorol majd a jövőben a népesség fejlődése a munkaerő teljes és ésszerű kihasználására, a fogyasztási cikkek termelésére és az életszínvonallal kapcsolatos egyéb tényezőkre.

Mindezeknek az elemzéseknek és tudományos munkáknak az a céljuk, hogy megteremtsék a feltételeket az említett jelenségek elmélyítéséhez, javaslatokat dolgozzanak ki az Államtanács részére, megvalósítsák a párt és az állam politikáját a demográfia területén.

Az Országos Demográfiai Bizottság létesítésével megteremtették az egyik szükséges szervezési előfeltételt ahhoz, hogy koordináltan, összességükben vizsgálják a demográfiai problémákat a közel és távolabbi jövőben, nem elszigetelten, elkülönülten és ösztönösen.

Az Országos Demográfiai Bizottság tudósokból, pedagógusokból és egyéb felsőfokú képzettséggel rendelkező szakemberekből áll, akik tevékenységük-nél fogva közvetlen kapcsolatban állnak a demográfiai problémákkal. A Bizottsághoz tartoznak még felelős dolgozók, akik a különböző minisztériumokat, egyéb központi szerveket, szövetkezeti és társadalmi szervezeteket képviselik.

GAZDASÁG ÉS NÉPESEDÉS

DR. SZABADY EGON

A gazdasági élet és a népesedés összefüggései régóta vitatott témája a közgazdaságtannak és a népességtudománynak egyaránt. Anélkül, hogy kitérhetnék az elméleti álláspontok történetének vagy jelenlegi helyzetének akár vázlatos ismertetésére is, arra az alapvető, s a legutóbbi évtizedekben világszerte általánossá vált felismerésre utalnék, mely szerint a gazdaságpolitika nem nélkülözheti a demográfiai összefüggések figyelembevételét. Nyilvánvalóvá vált, hogy a népesség számában és összetételében beálló változások meghatározott gazdasági következményekkel járnak.

A magyar gazdaságpolitika kialakítása során is jelentős figyelmet kell fordítanunk a demográfiai összefüggésekre. Ez nem csupán abban nyilvánul meg, hogy a távlati gazdasági tervezésnek a népességszám várható, valószínű alakulására vonatkozó előreszámításokra kell támaszkodnia; ez csupán a kérdés egyik vetületét jelenti. A legutóbbi évtizedekben ugyanis Európában, s különösen az európai szocialista országokban egyre inkább előtérbe kerül az a törekvés, hogy a gazdasági és népesedési összefüggések felismerése alapján olyan gazdaság politikát alakítsanak ki, amely elősegíti a népesedéspolitika céljainak megvalósítását is.

Azt természetesen, hogy milyen népesedéspolitikai célokat tűzünk ki magunk elé, a gazdasági szempontok jelentősen befolyásolják. Éppen erre való tekintettel a Munkaerő és Életszínvonal Távlati Tervezési Bizottság a magyar népesedéspolitika céljaiként azt jelölte meg, hogy egyrészt elősegítsük a születésszámnak fokozatos növekedését oly mértékben, hogy az legalább a népesség reprodukcióját biztosítsa, másrészt pedig törekedjünk a népesség korösszetételének fokozatos kiegyenlítésére.

Nagy jelentősége van tehát annak, hogy a születésszám emelkedését célzó népesedéspolitikai intézkedéseket megfelelően időzítsük annak érdekében, hogy a népesség korösszetételének a célkitűzésben is megjelölt kiegyenlítését elősegítsük. A magyar népesség korfája ugyanis jelenleg rendkívül egyenetlen. Az 1962-ben született nemzedék 42%-kal kisebb az 1954. évi nemzedéknél. Ha a termékenység alakulását a jövőben nem sikerül úgy befolyásolni, hogy a demográfiai hullámvölgy propagatív korba lépésének éveiben a termékenység növekedjék, akkor ez a hullámvölgy visszhangszerűen meg fog ismétlődni, újra és újra magával hozva a velejáró káros gazdasági hatásokat. Ezek a hatások jelentkeznek már a gyermekintézményeknél, később

az iskoláztatás területén, a munkaerőpiacon, a lakásgazdálkodásban stb. Ezért különösen az *1980-as években van szükség egy magasabb termékenységi szint biztosítására*. Figyelembe kell azonban venni azt, hogy a népesedéspolitikai intézkedések hatása gyakran bizonyos időeltolódással jelentkezik.

Hangsúlyozni kell továbbá, hogy jóllehet a legerősebb népesedéspolitikai beavatkozás a reprodukció spontán folyamataiba az 1970-es évek vége felé szükséges, bizonyos határozott lépések a közeljövőben is indokoltak, figyelemmel arra, hogy az eddig megtett intézkedések hatása már inkább csökkenni látszik, jóllehet a népesség egyszerű reprodukciójához szükséges termékenységi szintet még nem értük el.

Népesedéspolitikánknak szembe kell nézni azzal a ténnyel, hogy a társadalmi-gazdasági fejlődés egyes — önmagukban pozitív jellegű, kívánatos — mozzanatai átmenetileg csökkenthetik a termékenységet. Nyilvánvaló például, hogyha a szocialista iparsítás és a nagyüzemi mezőgazdaság kialakulása után a foglalkozási-társadalmi mobilitás bizonyos lassulása is várható, társadalmunk nyílt jellegének fenntartása és fokozása érdekében mind az intragenerációs mobilitás (egy személy élete folyamán történt foglalkozás- illetve társadalmi helyzetváltoztatások), de különösen az intergenerációs mobilitás (a gyermekek társadalmi helyzetváltozása a szülőkhöz képest) magas szintjét kívánatos fenntartanunk. A különböző társadalmi rétegek életformája és kulturális szintje közötti eltérések csökkenése pedig feltehetően hatással lesz a párválasztásra is, ami a házassági mobilitás fokozódását eredményezheti. (Bár kétségtelen, hogy a legutóbbi években inkább a homogén, azonos társadalmi réteghez tartozó házasságkötések aránya mutatott némi emelkedést.)

Ismeretes, hogy az elmúlt másfél évtizedet a jövedelmek folyamatos, szolid ütemű növekedése jellemezte, ami azonban a fogyasztási lehetőségek ugrásszerű bővülésével együtt jelentkezett. A tartós fogyasztási cikkek, a gépjárművek, a magánlakás építkezés, a külföldi utazás, a vikendtelepek rohamos elterjedése új igényeket ébresztett, új motivációk kialakulását jelentette a lakosság gazdasági magatartásában. Ez az új fogyasztási szempontok által befolyásolt életvitel nyilvánvalóan a család létszám korlátozásának irányában hatott: az új célok elérését a nagyobb gyermeklétszám az akkumuláció megláthatatlansága következtében nehezítette. Könnyen lehetséges azonban, hogy ez a részben divat és presztizs szempontok által determinált attitűd bizonyos fogyasztási telítettség, vagy akár a megszokottság, érdektelenné válás fázisába érkezve előbb-utóbb megváltozik és az eddig presztizsre-sikerre-fogyasztásra orientált házaspároknál a család-centrikus szemlélet fog ismét megerősödni.

A család kohézióját kétségkívül csökkentette funkcióinak — elsősorban gazdasági jellegű funkcióinak — változása, illetve szűkülése. A paraszti-kisiparosi életben a család még termelési közösség is. A nagyüzemi termelés kialakulása a városokban lényegében teljes egészében megszüntette ezt a szerepkört, s a falvakban is lényegesen csökkentette, a háztáji gazdaságokra korlátozta jelentőségét. Sőt, az üzemi étkeztetés, a szolgáltatások, vendéglők fokozottabb igénybevétele, továbbá a korosztályok szerint elkülönülő szórakozási formák és kulturális igények az elmúlt évtizedekben a családnak mint fogyasztói és szabadidőt betöltő közösségnek a jelentőségét is némileg módosították. Változatlanul fennmaradt azonban a lakás és háztartás közössége,

s éppen a legújabb gazdasági és kulturális fejlődés által produkált fogyasztási javak közös használata (televíziónézés, autókirándulás, hétvégi pihenés stb.) ismét aláhúzza ennek jelentőségét.

Fentiek alapján feltételezhető, hogy hazánkban a *jövedelmi szint további emelkedése már nem fog ugyanazokkal a negatív népesedési hatásokkal járni, mint az eddigiekben tapasztalható volt.* A negatív összefüggés feltétlenül gyengülni fog, és bizonyos időn belül feltételezhető pozitív jellegű kapcsolat kialakulása is, amikor tehát az életszínvonal emelkedése kedvezően hat a születésszám alakulására. Ehhez azonban az is szükséges, hogy a nagylétszámú családok életszínvonalában mutatkozó jelenlegi erős és méltánytalan elmaradottságot megszüntessük. Ennek egyik eszköze a családi pótlék további jelentős emelése.

Közismert, hogy a családok életszínvonalát ma jobban differenciálja a családok demográfiai összetétele (a keresők és eltartottak aránya, vagyis — nagyrészt — a gyermekszám), mint a család keresőinek bérszínvonala. Ennek következtében a sokgyermekes családok akkor is jóval alacsonyabb életszínvonalat érnek el, ha kereső tagjaik az átlagosnál hasznosabb, jobb minőségű munkát végeznek.

A jövedelemelosztás távlati terveinek kialakításában tehát lényeges szerepet kell biztosítani a családvédelem, s ezen keresztül a népesedéspolitikai szempontjainak. Olyan jövedelemelosztási és ezen keresztül fogyasztási struktúrát kell kialakítanunk, amely biztosítja a népesség egészséges reprodukcióját és lényegesen csökkenti a többgyermekes családok gazdasági hátrányait. A családi pótléknak előbb tárgyalt problémája csupán egyik eszköze egy ilyen jellegű gazdaságpolitikának. Szükség esetén a jövedelemelosztást befolyásoló más eszközöket is alkalmazni lehet fenti célok megvalósítására, így például a gyermeklétszámtól függő jövedelmi adó rendszert, vagy akár az ingatlanhoz kapcsolatos adóknak az ilyen szempontból való megkülönböztetését, esetleg a gyermekek eltartásával kapcsolatos árak és szolgáltatások dotációját stb.

A gazdasági szerkezet módosulása mellett a nők fokozódó munkába állása volt társadalmi-gazdasági életünknek az a másik mozzanata, mely a munkaerő nagyságát és szerkezetét, a családi életforma alakulását és a termékenységet talán a legnagyobb mértékben befolyásolta. A férfiak foglalkoztatottságának aránya, vagy legalábbis ennek igénye a felnőttkorúak körében az utóbbi évtizedekben Magyarországon mindig megközelítette a 100%-ot. Ugyanakkor igen jelentős volt a női foglalkoztatottság arányaiban az elmúlt évtizedekben bekövetkezett változás. Míg 1949-ben a megfelelő korú női népességnek kerekén 1/3-a, addig napjainkban közel 2/3-a kereső. A nők aránya így a kereső népességben 30%-ról több mint 40%-ra nőtt. Népesedési szempontból jelentős, hogy míg a két világháború közötti időszakban a kereső nők többsége hajadon, özvegy vagy elvált volt, addig ma a férjes, illetve családos asszonyok vannak már többségben. A nők családi szerepkörének és munkavállalásának kettőssége, különösen a kisgyermekes anyáknál bizonyos konfliktusok lehetőségét rejti magában.

Nincs lehetőség arra, hogy e cikk keretében kitérjek a gazdasági és társadalmi élet mindazon kérdéseire, melyeknek jelentős népesedési összefüggései vannak. Nyilvánvaló például a lakásgazdálkodás, lakáspolitikai fontossága ebből a szempontból, hiszen a családalapítás és családtervezés, a kívánt és

megvalósított gyermeklétszám szempontjából nyilvánvalóan alapvető jelentősége van annak, hogy az érdekelt házaspárok mikor, hogyan és mekkora lakáshoz tudnak jutni: igényeiknek a demográfiai változások okozta módosulását hogyan tudják realizálni. Mindez önmagában, valamint a közvéleményben és közhangulatban való visszatükröződésén keresztül lényegesen befolyásolhatja a születésszám kérdésében hozott családi döntéseket. Remélhető, hogy a lakásgazdálkodás új rendszere demográfiai szempontból is az eddiginél kedvezőbb lesz, különösen ha kialakítása során a népesedéspolitikai szempontok is megfelelően érvényesülnek.

A cikk elején utalás történt már a népesség korösszetételének gazdasági jelentőségére: a reprodukció, a születésszám kérdéseit is elsősorban e nézőpontból kiindulva vizsgáltuk. Nem hagyható azonban figyelmen kívül ennek a témának egy másik, közvetlen aspektusa sem, nevezetesen az öregkorúak növekvő számával és arányával összefüggő gazdasági problémák. *A magyar népesség ma lényegesen idősebb korösszetételű, mint bármikor eddigi történelme folyamán volt.* Ezt részben az átlagos élettartamnak a javuló életviszonyok és egészségügyi helyzet által előidézett meghosszabbodása, részben a születési arányszám visszaesése idézte elő. Ez a folyamat, amely már a századforduló idején megindult, egyre gyorsuló jellegű.

Mindezt nem hagyhatjuk figyelmen kívül az életszínvonalra vonatkozó elképzelések kialakítása során. Az életszínvonalnak az elmúlt évtizedekben bekövetkezett növekedését jelentősen elősegítette a keresők és eltartottak arányának javulása. Míg 100 keresőre 1949-ben 109, addig 1970-ben már csak 61 eltartott jutott. A keresők között azonban az inaktív keresők (nyugdíjasok) növekedése volt a legrohamosabb, számuk több mint négyszeresére, arányuk az össznépeesség 3%-áról 14%-ára nőtt. Ennek következtében a gazdasági produktivitás arányait kifejező mutató, a 100 aktív keresőre jutó eltartottak és inaktív keresők aránya az 1949. évi 122-ről 1970-re csak 106-ra csökkent, vagyis lényegesen kisebb mértékben, mint amit a jövedelemelosztás szempontjából releváns kereső-eltartott arány mutat. Tekintettel az e téren várható további tendenciákra, a két mutató alakulása közötti eltérésnek igen nagy gazdasági jelentősége van.

A gazdasági élet és a népesedés sokoldalú összefüggései — melyekből néhányat, példászerűen e cikk is igyekezett megvilágítani — ma már köztudottak és általánosan elismertek. Többé-kevésbé általános annak az alapelveknek a felismerése is, hogy a népességfejlődésből származó igényekkel, adottságokkal és lehetőségekkel a gazdaságpolitika, a gazdasági élet irányítása során is számolnunk kell. Megoszlanak viszont a vélemények abban a kérdésben, hogy a felismert összefüggéseket gyakorlatilag hasznosítani lehet-e a népesedési jeleiségek befolyásolásában. Más szavakkal, sokan kételkednek abban, hogy a feltárt összefüggések ismeretében ki lehet-e alakítani olyan hatékony népesedéspolitikát, mely a népesedés részben autonóm, spontán, illetve személyes döntéssorozatokat által determinált folyamatait a kívánt irányban képes módosítani.

Kétségtelen, hogy a gazdaság-centrikus célkitűzés lehetőségei is korlátozottak, eszközei pedig inkább közvetettek. Egyes területeken autonóm, vagyis gazdasági szempontoktól független, egészségügyi, humánus illetve erkölcsi motívumok által kialakított célkitűzések érvényesülnek. Így például nyilvánvaló, hogy a halandóság csökkentése, az élettartam meghosszabbítása

a népesedéspolitika alapvető céljai közé tartozik, függetlenül attól, hogy a gazdaságilag inaktív élettartam meghosszabbodása következtében ennek a gazdasági produktívitas szempontjából kedvezőtlen hatásai is vannak. Ebben a vonatkozásban legfeljebb olyan jellegű egészségügyi célkitűzések tűzhetők ki, melyek a produktív kor megfelelő meghosszabbítását szorgalmazzák. Más szavakkal azt a célt tűzhetjük ki, hogy az élettartam meghosszabbodása ne egészségileg leromlott, fiziológiailag, lélektanilag és szociológiailag csökkent értékű periódus meghosszabbodását jelentse, hanem az aktív testi és szellemi erőnlétben eltöltött időszak hosszabbítását.

A termékenység vonatkozásában a gazdasági megfontolások alapján történő társadalmi befolyásolás elve — a szélsőségesen individualista álláspontoktól eltekintve — általában elfogadott. Itt azonban megoszlanak a vélemények a befolyásolási törekvések hatékonyságát illetően. A szkeptikus állásfoglalások gyakran példálózhatnak azzal, hogy gyakran éppen a kifejezetten születésszámot növelő célzatú intézkedések időpontjában, vagy azt követően a termékenység csökkenése észlelhető, ami eleve kétségessé teszi az intézkedés hatásosságát. Ez az állásfoglalás nem veszi figyelembe azt a tényt, hogy ilyen intézkedéseket rendszerint akkor hoznak, amikor a születésszám csökkenő irányzata már kialakult, vagy éppen meggyorsult, s így e tendencia megállítása vagy lassítása is bizonyos erőfeszítést igényel. Egyébként is rendkívül nehéz egy-egy népesedéspolitikai intézkedés hatásosságának vagy hatástalanságának kérdését elbírálni, tekintettel arra, hogy az ehhez elméletileg szükséges „*ceteris paribus*” szituáció gyakorlatilag sohasem áll fenn a népesedési jelenségek tekintetében.

Mindazonáltal a szkeptikusok bírálata annyiban jogosult, hogy felhívja a figyelmet a népesedési jelenségek plurális determináltságára. Az a bonyolult hatásmechanizmus, melyen keresztül a népesedésben szerepet játszó gazdasági társadalmi, kulturális és egyéb tényezők egymással kölcsönhatásban, gyakran tömeglélektani, divatszzerű elemektől is befolyásolva az egyes jelenségeket, különösen a termékenységet meghatározzák, eleve kétségessé teszi egy-egy kiragadott tényező vagy intézkedés várható hatásának biztos előrejelzését. Népesedési helyzetünk egyik legfontosabb tanulsága, hogy olyan átfogó, konzisztens népesedéspolitikai koncepcióra és rendszerre van szükség, amely figyelembe veszi nemcsak az elsődlegesen ilyen jellegű tényezők és intézkedések, hanem a társadalmi-gazdasági élet más irányú mozzanatainak és intézkedéseinek közvetett népesedési hatásait is. Más szavakkal, éppen az elmúlt évtizedek fejleményei igazolták, hogy a népesedéspolitika csak akkor lehet hatásos, ha szerves részét képezi a gazdaság- és társadalompolitikának.

A legutóbbi évek, elsősorban a gyermekgondozási segély népesedéspolitikai sikere ennek a felismerésnek a kezdeti eredményeit is meghozták már. Mindenesetre illusztrálják, hogy a gazdaságpolitika és népesedéspolitika összehangolásának igénye nem csupán elméleti koncepció, hanem gyakorlati lehetőség, sőt, szükségszerűség, melynek figyelembe vétele távlati terveink most folyó kialakításánál sem mellőzhető.

KORSZERŰ NÉPESEDÉSPOLITIKA. FINN VÉLEMÉNY

KAUKO SIPPONEN

1. TÁRSADALOMPOLITIKA, SZOCIÁLPOLITIKA ÉS NÉPESEDÉSPOLITIKA

Finnországban a szociálpolitika (Sozialpolitik) arra törekszik, hogy javítsa azoknak az életviszonyait, akik nekéz helyzetbe vagy szükségbe kerültek, vagy nem megfelelő szociális viszonyok között élnek. A szociálpolitika a méltányos életszínvonal, a társadalombiztosítás és a jólét biztosítására törekszik a társadalom különféle csoportjai, a családok és az egyén számára. Most, amikor az életszínvonal minimumát fokozatosan biztosították, a gazdasági és társadalmi egyenlőség megvalósítása lett a fő célkitűzés.

A szociálpolitika — amint az a fentiekből kitűnik — csupán része az átfogó társadalompolitikának, amely magában foglalja a gazdasági és kulturális politikát is.

A szociálpolitika, amely eredetileg a dolgozó nép viszonyaival foglalkozott, most kiterjeszkedik minden réteg anyagi és általános jólétére. A szociálpolitika, amely eredetileg a termelés eredményeinek az elosztására koncentrált, most azokra a feltételekre is kihat, amelyek a termelést befolyásolják. Így a szociálpolitika céljai fokozatosan kiterjedtek és jelenleg a következőkben foglalhatók össze:

- a különböző szerencsétlenségek által okozott szociális bizonytalanság megelőzése;
- mindenki számára annak a lehetőségnek a biztosítása, hogy a méltányos életszínvonalat elérje;
- az életszínvonal általános emelése és
- a különböző társadalmi csoportok gazdasági és szociális viszonyainak közös szintre emelése.

A szociálpolitikát sok bírálat érte, minthogy lényege a hatások helyesbítése, de nem célozza a struktúrák és alapviszonylatok helyesbítését a hatalom és az ellenőrzés tekintetében. Az volt a vélemény, hogy túlságosan a viszonylag jól szituáltak biztonságára törekedett. Így a lépcsőzetes kártalanítás a társadalombiztosítási rendszerben, például a táppénz a betegségi biztosításban, az elért fogyasztási szintet biztosítja, de a jövedelemeloszlásra nincs kiegyenlítő hatása.

A meghozandó intézkedésekért a felelősség és a pénzügyi teher elsősorban az államon, a községeken, a munkaadókon és magukon az állampolgárokon nyugszik. A magánszervezetek és magánvállalatok is tevékenyen vesznek részt a szociálpolitikában.

A finn szociálpolitikát tanulmányozva, nem hagyható figyelmen kívül, hogy az ország egy pluralisztikus társadalom. Több független politikai párt működik és számos szervezet és egyes állampolgárok jelentős befolyással rendelkeznek. A szociálpolitika területén a munkaerőpiac szervezetei különösen befolyásosak és gyakorlatilag gyakran egymás között egyeznek meg azoknak a jelentős jóléti reformoknak a tekintetében, amelyekhez a parlament hozzájárulása szükséges. A munkapiaci szervezetek befolyása, mint a reformok és a változás iránti igények csatornája, növekvőben van.

Finnország a többi skandináv országgal együtt osztozik a szabad munkaerőpiacban és nyitva áll a külföldi országok kereskedelme előtt. Szomszédja, és régebben anyaországa: Svédország, a jóléti állam modellje. Nyelvét számos finn megérti és könnyen elérhető egy rövid utazással. Ugyanakkor a szocialista országok fejlődésének is van befolyása a finn társadalomra, ahol a külföldi országok befolyásai gyorsan érezhetővé válnak. Mindezek a tényezők növelik az összehasonlítást és a fejlődés iránti igényt. Állandóan találunk kielégítetlen igényeket és olyan társadalmi csoportokat, amelyek számára a megfelelő életszínvonal nincs biztosítva. A finn társadalom jelenleg a szociális intézkedések színvonalának új növelésével áll szemben, amelyeket az ún. Népfront, a baloldali és a centrumpartok koalíciós kormánya 1966-tól egészen napjainkig, különleges ideológiai és gyakorlati erővel támogatott.

A finn rendszernek megfelelően, ahogyan azt Dr. Riitta Auvinen, a jelenlegi szociálpolitikával foglalkozó könyvében bemutatta, a szociálpolitika a következő részekre tagozódik:

1. A társadalombiztosítási politika a szociálpolitika fő része és magában foglalja

- az országos biztosítást, például a munkanélküliség elleni és a betegségi, öregségi biztosítást stb.;
- az országos segélyezést, amelyet adózás útján finanszíroznak pl. anyasági segély, családi és gyermekjáraedékek, tanulmányi segélyek és rokkantsági segélyek;
- szociális szolgáltatásokat, mint amilyenek a gyermek egészségügyi központok, házi segítségnyújtás vagy jogi segély stb.;
- szociális gondozás, olyanok mint a gyermekek, fiatalok vagy csalárgondozás.

2. Munkaügyi politika, ezen belül a munkások védelme, kollektív szerződések és munkaerő-politika.

3. Egészségügyi politika.

4. Lakáspolitiká.

A következők is belefoglalhatók, legalábbis részben, a szociálpolitikába:

5. Oktatási politika és

6. A fejletlen országrészek fejlesztési politikája, amelyek problémáival talán az első helyen foglalkoznak a szociális fejlesztési politika kulturális és gazdasági szekciói.

A népesedéspolitika kvalitatív és kvantitatív célkitűzéseit általában a szociálpolitika és a családpolitika nevében hajtják végre. Finnországban a szociálpolitika tűnik elsőrendű fontosságúnak, a népesedéspolitikáról nem esik olyan gyakran említés. A szociálpolitika akadémiai diszciplína, a szociális és egészségügyi politikának minisztériuma van stb. A finnek a szociálpolitika körén belül, a család- és népesedéspolitika mindenre kiterjedő revíziójára

várnak. Úgy érezzük, hogy a társadalmat olyan módon kell építeni, amely az alapvető emberi igényeket kielégíti és az életvitelt úgy teszi lehetővé, hogy a technika szolgálja az embert és ne tegye rabszolgává és ne pusztítsa el.

2. TERVEZÉS A FINN TÁRSADALOMBAN

Számos országban országos jellegű terveket készít a kormányzat a legfontosabb állami és gyakran általánosságban a leglényegesebb szociális funkciók felőlelésére is. Ezek speciális dokumentumokként látnak napvilágot, például egy ötéves tervidőszakra, egy olyan dokumentumként, amelyet a legfelsőbb reprezentatív testületnek lehet vagy kell elfogadnia vagy jóváhagynia.

A tervezési folyamat során modelleket szerkesztenek a jövőt érintő problémák megoldására; más szavakkal: a célok és célkitűzések legmegfelelőbb úton való elérésének módjaira. Finnország is felismerte a szociális tevékenység integrált országos tervezésének a szükségességét, céljait és stratégiáját, célkitűzéseit és taktikáját.

3. NÉPESSÉGNÖVEKEDÉS FINNORSZÁGBAN

Az elmúlt száz esztendő folyamán Finnország népessége 1,8 millióról 4,6 millió fölé növekedett. Minthogy Finnország területe 337 000 km², a népsűrűség négyzetkilómeterenként csupán 14 fő.

Finnországban az aktív népesedéspolitikának az 1934. évi népességelőrejelzés adott lökést, amely szerint Finnország népessége sohasem fogja elérni a négy milliós szintet. Mindamellett a születési arányszám ismét emelkedett és a második világháború előtt, valamint 1950-ben a népességszám meghaladta a 4 milliót (1. tábla).

1. A népesség fejlődése az 1960-as években*

É v	Összesen		Városok		Községek	
	ezerben	százalék	ezerben	százalék	ezerben	százalék
1960/61	4446	100,0	1707	38,4	2739	61,6
1969/70	4703	100,0	2363	50,2	2340	49,8

* Forrás: Bulletin of Statistics, 1970. 2.

A 60-as évek közepén készített több népességelőrejelzés megjósolta, hogy 1980 körül Finnország népessége az 5 millió főt fogja meghaladni. Mindamellett, olyan okokból, amelyekről a későbbiekben lesz szó, radikális változást mutatott a trend az 1960-as évek második felében. A Központi Statisztikai Hivatal által 1971 októberében közzétett prognózis szerint Finnország népessége, amely 1970-ben 4 618 000 fő volt, 1980-ra 4 570 000, 1990-re 4 494 000 és 2000-re 4 310 000 fő lesz. Ez a prognózis a demográfiai változók 1965–1969. évek alatt megfigyelt trendjén alapul.

A következő számok néhány lényeges népesedési trendet és a jövő problémáit jelzik:

	1950	1960	1970
Házasságkötések	34 000	33 000	40 000
Élveszületések	98 000	82 000	64 000
65 éven felüli népesség	266 000	330 000	400 000

A házasságok száma magas maradt, sőt még növekedett, mert a második világháború után közvetlenül született ún. nagy korcsoportok éppen most érték el a házasodási kort. A termékenység csökkenése nem függ a házasságok gyakoriságának csökkenésétől.

A születési arányszámok Finnországban ugyanúgy csökkentek, mint más fejlett országokban, a gazdasági struktúra változása következtében. (2. tábla) A család jelentősége megváltozott, a gyermek nem tartozik többé a munkakerő csoportjába, hanem a fogyasztókhoz. 1947—1970 időszakában az élveszületések száma 28 ezrelékről 13,7 ezrelékre esett. Nem volt „baby-boom”, amikor a nagy korcsoportok elérték a termékeny kort. A születések száma csökkenésének és a nők száma növekedésének következményeként a termékeny korban levő nőkre jutó gyermekek száma az 1966. évi 2,71-es átlagról 1969-ben 1,90-es átlagra csökkent. Kérdés, hogy milyen alacsony lesz a születési arányszám, ha a házasulandó korúak csoportja jelentősen kisebb lesz, mint a jelenlegi? Kizárólag a születési arányszám csökkenése miatt a népesség csökkenő trendet mutat az 1970-es évek vége felé.

2. Élveszületések ezer lakosra*

É v	Összesen		Városok	Községek
	szám	e z r e l é k		
1960	82 129	18,5	18,6	18,3
1969	67 450	14,3	15,8	12,9

* Forrás: Bulletin of Statistics, 1967. I. és 1971. 5.

Finnország agrárország maradt; tovább maradt az, mint sok más európai ország; még az 1960-as évek kezdetén a finn népességnek több mint 60%-a élt a községekben. Intenzív belső vándorlás következtében a városi népesség meghaladja a vidéki népesség számát. Az emberek a falusi területekről a népességi centrumokba költöznek, az északi és a keleti területekről az ország déli részeibe. A falusi területek elnéptelenednek és lakosságuk korstruktúrája idősebbé válik. A vándorlók mintegy 80%-a 35 éven aluli és ezek nagyszámban nők. A népességi központokban a nők száma növekedik, míg a falusi területeken több körzet nagy férfítöbbletet jelez. Ez lehet az oka a házasságok száma és így a népességnövekedés csökkenésének is. A közigazgatás és a szolgáltatások nyújtása megnehezedik és súlyos a pénzügyi teher azokban a községekben, amelyekben a lakosok korstruktúrája különösen öreg.

A halandóság hosszan tartó csökkenése megállt az 1960-as években és a halandósági arányszámok egy kissé emelkedtek. (3. tábla) A csecsemőhalandósági arányszáma nagyon alacsony volt Finnországban — 1969-ben csupán

13,9 ezrelék; ez a világon csupán néhány országban alacsonyabb. A népesség természetes szaporodása még mintegy 20 000 fő körül mozog. (4. tábla)

3. Halálózások ezer lakosra*

É v	Összesen		Városok	Községek	Csecsemő- halandóság
	szám	e z r e l é k			
1960.....	39 797	9,0	8,5	9,2	21,0
1969.....	46 017	9,8	8,9	10,7	13,9

* Források: Bulletin of Statistics, 1964. 12. és 1970. II., Vital Statistics, VI. A: 119—130. p.

4. Természetes szaporodás az 1960-as évek folyamán*

É v	Ö s s z e s e n		Városok	Községek
	szám	e z r e l é k		
1960	42 332	9,6	10,1	9,1
1969	22 069	4,7	6,9	2,2

* Források: Vital Statistics, 1960—1968. SVT VI. A: 119—130.

1969-ben és 1970-ben a népesség kifejezett csökkenése volt észlelhető a Svédországba történő extenzív kivándorlás következtében; ez az első békeidőbeni csökkenés az 1860-as éhségevek óta. 1969-ben a vándorlás mintegy 15 000 fővel haladta meg a természetes szaporulatot. (5. tábla)

5. Vándorlások az 1960-as évek folyamán*

É v	Kivándorlók	Bevándorlók	Nettó kivándorlás		Vándorlás Svédországba
			szám	ezrelék	
1961.....	14 000	5000	9 000	2,0	9 100
1969.....	47 000	9000	38 000	8,0	32 600

* Forrás: Committee report 1970; B 112. 17 p.

Ennek megfelelően a jelenlegi népességnövekedést Finnországban befolyásoló legjelentősebb tényezők: a csökkenő születési arányszám és a Svédországba irányuló kivándorlás. A kormányzat, ha szükséges, intézkedéseket hozhat ezeknek a tényezőknek a befolyásolására. Nem érhető el viszont jelentékeny változás a népességnövekedésben csecsemőhalandósági arányszám vagy az általános halandósági arányszám befolyásolásával, minthogy ezek csökkenése nem folytatódhat korlátlanul. Finnország népessége strukturális vonatkozásában is megváltozott. Csökkent a teljes népességben a fiatalkorúak (14 éven aluliak) aránya, és növekedett a 15—64 évesek és a nyugdíjasok korcsoportja.

A népesség növekedésében az emelkedéstől egy enyhe csökkenésig történt változást — legalábbis mind ez ideig — nem tekintették fenyegetőnek. Ez

valószínűleg részben annak a ténynek tulajdonítható, hogy a világot fenyegető túlnépesedés, környezetünk szennyeződése, a természetes erőforrások túlzott igénybevétele Finnországban általánosan ismeretes. E nézőpontból Finnország népességnövekedése jelentéktelen tényező, de ennek ellenére a túlzott népességnövekedés veszélyével kapcsolatos szolidaritás érezhető.

Egy olyan társadalom, amelyet strukturálisan és funkcionálisan a folytonos népességnövekedésre készült fel, nem egykönnyen tud alkalmazkodni a népességsökkenéshez. Ez nyilvánvaló a községekben, ahol a népesség jelentékenyen csökkent. Valójában, mind ez ideig nem ismerjük vagy talán nem teljesen értettük meg a népességsökkenésből származó következményeket. A finn társadalom azelőtt csekély készséget mutatott a népességváltozás időbeli figyelembevételére a tervezésben. A háború utáni nagy korcsoportok természetesen járulékos igényekkel lépnek fel a társadalommal szemben. A Népesedési Liga, egyebek között, már az 1950-es években hangsúlyozta ezt. A társadalom ennek ellenére nem volt képes megfelelően felkészülni ezeknek a korcsoportoknak a fokozott igényére: a bölcsődék, az általános és középiskolák, valamint az egyetemek, a foglalkoztatás és a lakások vonatkozásában. Ez bizonyára annak a ténynek tulajdonítható, hogy az állam tervezési rendszere mind ez ideig nem érte el azt a szintet, amelyre egy társadalmi változások erőteljes hatása alatt álló társadalomban szükség van.

4. A MAI SZOCIÁLPOLITIKA FINNORSZÁGBAN

A. Társadalombiztosítási politika

Országos biztosítás. Az egyén által elért életszínvonalat, amennyire csak lehetséges, fenn kell tartani, még egy olyan csapás után is, amikor munkaképtelenség, a családfenntartó halála, idős kor, betegség vagy munkanélküliség csökkenti a keresőképességét.

Az alkalmazotti nyugdíjjal párhuzamosan egy általános nyugdíjat vezetnek be a létminimum biztosítása céljából. Ez magában foglalja az özvegyi nyugdíjat, a gyermekek nyugdíját és az oktatási segélyeket.

A magánvállalkozók nyugdíjrendszerének a létesítése óta, az otthon dolgozó háziasszonyok teszik ki egyedül azt a nagy társadalmi csoportot, amelynek nyugdíj formájában történő támogatása csak az országos nyugdíjtól függ.

Országos segélyt adnak a gazdasági nehézségek időszakában az életvitel költségeinek egyenlő elosztása céljából. A szegénység nem mindig előfeltétele a segélynek. Az országos segély több esete olyan támogatási intézkedés, amely a családi terhek kiegyenlítését célozza; ezek részei a családpolitikának.

Családpolitika azért jött létre, mert a fenyegető népesedési válság következtében a népességnövekedés túl kicsi volt. A jelenlegi probléma a világ túlnépesedése. A családpolitika válaszút előtt áll.

A családpolitikán azokat az intézkedéseket értjük, amelyeket egy család számára az otthonalapítás és fenntartás támogatására és a pénzügyi, fizikai és szellemi jólét alakulásának megsegítésére hoztak. A családpolitika gyakorlati alkalmazása révén a családi kiadások egyenlőbben oszlanak meg a társadalom minden tagja között.

A családpolitika mint a szociálpolitika egy része, a családok számára sze-

rény életszínvonalat, szociális segítséget és kényelmet nyújtott. Mint a népesedéspolitikája része: biztosított népességnövekedéshez vezetett.

Az *anyasági segély*, amelyet 1937-ben vezettek be, volt az első családpolitikai támogatás. A segélyt mindenki megkapja, tekintet nélkül gazdasági helyzetére. Követelmény, többek között, hogy a várandós anyának egy orvosnál, szülésznőnél vagy egy anya- és csecsemővédelmi intézetnél orvosi vizsgálaton kell megjelennie a terhesség negyedik hónapjának vége előtt. A segélyt pénzben kapják, az 60 Fmk (egy dollár = 4,20 finn márka) vagy csecsemőkelengye formájában, amely a gyermek gondozásához szükséges ruhákat és egyéb tárgyakat tartalmazza. Remélhető, hogy ennek a csomagnak a segítségével a fiatal anyák megtanulják a holmiki helyes használatát és ezért a csomag értéke legalább a kétszerese a pénzbeli segélynek. Hatásuk sokkal nagyobb a közegészségügyre, mint a pénz hatása a családi költségvetésre. Az állami alapból az újszülött csecsemők mintegy 95%-a részesül segélyben.

A *családi támogatást* többféle formában tartalmazza az országos biztosítás. Az alkalmazotti betegségi, munkanélküliségi és közlekedési baleseti biztosításában a családfenntartó a napi járadék családfenntartói kiegészítésében részesül; minden nő lebetegedése esetén anyasági járadékot kap 72 hétköznapra; gyermekgondozási segélyben részesülnek azok a 3—15 éves gyermekek, akik hat hónapnál nem rövidebb ideig tartó betegség esetén folyamatos felülvizsgálatot és gondozást igényelnek; az egyedülálló családfenntartó bizonytalan szociális helyzetét veszi figyelembe a családi járadék, a nyugdíj adásával az özvegyek és árvák megélhetésének biztosítására. Az összes alkalmazotti nyugdíjrendszerek, a munka- és közlekedési baleseti nyugdíjak magukban foglalják az általános családi támogatást stb.

*Gyermekjáradékban*¹ részesül minden 16 éven aluli (mintegy 1 300 000) gyermek. A gyermekjáradékban részesülő gyermekek többsége a városokban él. 1962 óta, a gyermekjáradékot a gyermekek száma szerint fokozatokba sorolták: I. gyermek 268 Fmk, II. gyermek 320 Fmk, és III. és ennél több gyermek 380 Fmk évente. Ha a gyermekjáradék vásárlóértékét 1962-ben 100-zal jeleztük, értéke 80 és 90 közöttire csökkent. Hibája a járadéknak — a fizetésektől és a nyugdíjaktól eltérően —, hogy nem emelkedik automatikusan. A gyermekjáradék vásárlóereje csökkenése következtében a családi teherkiegyenlítés mértéke szerény, ha összehasonlítjuk azt a többi európai ország viszonyaival. Mindazonáltal, a pénz rendelkezésre áll, mert a gyermekjáradékra jogosultak száma évről-évre csökken és a törvény szerint megállapított százalék, amelyet a munkavállalók részére kifizetett illetményekből vonnak le, lényegesen túlhaladja azt az összeget, amelyet az állam gyermekjáradék címén kifizet.

Gyermekjáradékot fizetnek minden gyermek után, tekintet nélkül a szülők pénzügyi helyzetére. A Különleges Gyermekjáradéki Törvény szerint, amelyet 1960-ban ratifikáltak, az állami alapból különleges gyermekjáradékot — évi 184—368 Fmk — fizetnek ki, ha egy gyermek felnevelése, gondozása biztosítására szükség van különleges pénzügyi támogatásra. A különleges gyermekjáradék feltétele a szegény anyagi helyzet. 75 000 gyermek szá-

¹ Magyar terminológia szerint voltaképpen a „gyermekjáradék” is családi pótléknak tekinthető, jóllehet a finn szociálpolitikai rendszer ezt az elnevezést a 4 és több gyermekes családok speciális pótlékára alkalmazza. (Szerk. megjegyzése.)

mára fizetik ki. Ez olyankor válik esedékké például, ha egy szülő országos nyugdíjban részesül, vagy ha a szülők elváltak, vagy a gyermek házasságon kívül született, a gyermek létfenntartása nincs biztosítva, vagy ha a családban élő gyermek fizikai vagy szellemi korlátozottság vagy betegség miatt annyira tehetetlen, hogy állandó gondozásra és ápolásra szorul.

Családi pótlék. 1943 óta családi pótlékot fizetnek az állami alapból az olyan nagy családok részére, amelyekben legalább négy 16 éven aluli gyermek van. Családi pótlékot fizetnek az első három után minden gyermekre. Adható azonban a családi pótlék csupán két 16 éven aluli gyermekkel rendelkező családok számára is, ha a családfő tartósan munkaképtelen.

A családi pótlék célja az volt, hogy elősegítse a család önellátását és hogy kedvezőbbé alakítsa a fogyasztást, de mindent összevéve, ez túl kevés. Családi pótlékban részesül 55 000 család; ezeknek többsége községekben él.

Családalapítási kölcsönt 1944 óta nyújtanak kamatmentes kölcsönként olyan családok számára, amelyeknek szerény anyagi eszközei nem teszik lehetővé a személyi tulajdonú otthon vásárlását. Az összeget legutóbb 1950-ben rögzítették, amikor azt 500 Fmk-ban állapították meg, de 1957 óta megszüntették a kölcsönöket az állam pénzügyi nehézségei miatt. 70 000 kölcsönt nyújtottak, 1969. év végén csupán 278 kölcsön volt még érvényben.

A kölcsönt több éves időszakon át kell fizetni. A gyermek születése a részfizetést egy évvel elhalasztja, és az ötödik gyermek születése után a kölcsön teljesen amortizálódik. Ezeket a körülményeket a népesedéspolitika célkitűzéseinek a szolgálatára tervezték.

Napjainkban a fiatal házások igénybe vehetik a különböző kereskedelmi hiteleket és a pénzügyintézetek is nyújtanak kölcsönöket, otthonalapítás céljára. Az oktatási segélyek új rendszere is segíti az ifjú családokat.

Nagy családok lakástámogatása. Finnországban a lakás költséges, mint-hogy a klimatikus viszonyok meglehetősen drága építkezést igényelnek. A fűtés miatt a folyamatos kiadások is magasak. Még ha szociális lakásépítésről van is szó, a lakások meglehetősen magas nemzetközi színvonalon állnak. Minden beépített szekrény, konyhaberendezés, hűtőszekrény stb. szabványosított és beleszámít a lakás árába. Ebből következik, hogy teljes családoknak is viszonylag kis lakásokban kell lakniuk. Egy ilyen helyzetben, az állam 1940 óta megkísérelte a családok megsegítését lakástámogatás nyújtásával.

Azok a nagy családok részesülnek az állami alapból lakástámogatásban, amelyek szerény viszonyok között, bérlakásokban élnek. A támogatás célja, hogy a lakás költségeit egy ésszerű összegre csökkentse, más szavakkal nem többre, mint a teljes családi jövedelem egyötödére. A támogatást olyan családok kaphatják, amelyeknek legalább két 16 éven aluli gyermekük van, évi jövedelmük nem halad meg egy bizonyos összeget és nem fizetnek vagyoadót.

A lakás fekvésének, tervének, méretének, felszerelésének és állapotának meg kell felelnie a családi lakás követelményének. Olyan lakbér, amely a lakás szabványához mérten indokolatlanul magas, nem részesülhet támogatásban. Szobánként két személynél kevesebbnek kell lenni, beleértve a konyhát is, azaz egy kis család lakásának a minimális mérete két szoba és konyha és területe 45-től 120 négyzetméterig terjed. Albérlők tartását nem engedélyezik.

A lakástámogatás függ a gyermekek számától és a szobák számától. Ez a lakbér 20—70 százalékra és növekszik, ha a család nagyobb házra tart igényt. 1968-ban 17 000 olyan család élvezett lakástámogatást, amelyeknek la-

kása átlagosan 66 négyzetmétert tett ki. Az átlag lakbér négyzetméterenként 4,70 Fmk. A családonkénti átlagos támogatás havi 130 Fmk volt. Ez nem elegendő és a támogatásnak új formáit kellene kigondolni, az alacsony jövedelműek és a szűkös életkörülmények között élők lakásszínvonalának megjavítására.

A családtámogatást szolgálja az *adókedvezmény* is. Egy gyermek eltartója az adózás alá eső jövedelméből gyermek-kedvezményben részesülhet. Egyedülálló személyek és gyermekes házaspárok különböző kulcs szerint adóznak.

A szociális támogatás és az adókedvezmény rendszerének összefüggése rendezetlen. Ezért nem biztos, hogy a legnagyobb mérvű támogatásban valóban az részesül, akinek arra a legnagyobb szüksége van.

Az utolsó 10 év a nyugdíjpolitika évtizede volt, amikor ezen a területen nagy reformokat hajtottak végre. A családi teherkiegyenlítés a háttérbe szorult. Meg kellett elégednünk az 1940-es évek rendszerének pusztá foltozgatásával. A gyermekes családok fogyasztási színvonala állandóan csökkent az egyéb népességi csoportokhoz viszonyítva. A szociális kiadások, amelyek a nemzeti jövedelem mintegy 17—18%-át tették ki, a következő főbb kategóriák között oszlottak meg:

	1962	1969
öregkor	30%	36%
betegség	20%	29%
család	23%	13%
munkanélküliség ...	9%	9%
egyebek	18%	12%

Itt említhetők meg a házassági tanácsadó és a családtervezési klinikák, melyek a Népesedési Liga és az egyház önkéntes gondozásában állanak. Klinikák csak a nagyobb városokban vannak. Az egyház tanácsadó tevékenysége a házasságok között felmerülő viszályokkal, békéltetésekkel és a családi élet más nehézségeinek az elsimításával foglalkozik. A Népesedési Liga házassági tanácsadó munkájában, amely 1947-ben vette kezdetét, tanácsokat adnak a terhesség megelőzésére és a gyermektelenség eseteire. Gondot fordítanak a szexuális élet nehézségeire, a házaspároknak segítséget nyújtanak családi bajaikban, vizsgálják az örökletes betegségeket és tanácsot adnak a terhesség megszüntetésével kapcsolatban. Személyzetük orvosokból, pszichiáterekből, pszichológusokból, jogászokból stb. tevődik össze.

A Népesedési Liga klinikáit látogatók legnagyobb csoportját azok teszik ki, akik a születésszabályozás kérdéseiben fordulnak tanácsért.

Gyermekek napközi gondozása. A nők növekvő száma vállal állást és sok kisgyermekes anya megy naponta munkába. A kereső nők százalékos aránya az egész női népességhez viszonyítva egyike a legmagasabbaknak a világon. A nők foglalkoztatási (35%) és munkaerő (40%) arányának nemzetközi statisztikájában Finnország vezet a piacgazdasággal rendelkező országok között.

A kisgyermekes anyáknak mintegy a fele megy a városokban munkába és úgy becsülik, hogy ezeknek a száma még növekedni fog. A családoknak gyermekeik számára gondozónőt vagy napközi otthoni helyet kell keresniük. Nehezedik a háztartási segítség szerzése és nem elegendő a napközi otthonok férőhelye sem. Az 1960-as évek második felében a kenyérkereső anyák még nem iskoláskorú gyermekeinek mintegy a felét gondozták otthon rokonai segítség igénybevételével, a másik felét pedig házon kívül gondozták.

A még nem iskoláskorú gyermekek teljes száma mintegy 494 000, és azoké, akiknek anyja dolgozik 150 000. A gyermekjóléti törvény szerint a községek kötelessége a napközi gondozás céljára bölcsődéket, óvodákat és napközi otthonokat felállítani. Mindamellet a 6 hónapos—3 éves korú gyermekek számára csupán 6000 egész napos bölcsődei férőhely áll rendelkezésre. A 3—7 éves korú gyermekek számára az óvodák csupán 25 000 férőhelyet biztosítanak, ezeknek a helyeknek kétharmada félnapos csupán és így nem alkalmas az olyan gyermekek számára, akiknek a szülei egész napon át dolgoznak.

A bölcsődék, óvodák és napközi otthonok különlegesen kiképzett személyzettel rendelkeznek. A helyhiány, a nevelők magas színvonalra és a férőhelyek viszonylag alacsony térítése miatt, nagyobb a kereslet a férőhelyek iránt, mint amennyi rendelkezésre áll. Ezért a férőhelyeket szociális alapon kellett elosztani.

A kisgyermekes anyák problémája megoldásának egyik javaslata a gyermekgondozási segély, amelyet az állam azért fizetne, hogy a kisgyermekes anyák otthon maradhassanak és kisgyermeküket maguk láthassák el. Másfelől a napközi otthonok számának jelentős növelését javasolták azért, hogy az eddignél több anya vállalhasson munkát. Kompromisszum a két javaslat között az a javaslat, amely szerint minden kisgyermekes család részesüljön gyermekgondozási segélyben, éspedig: egy éven aluli gyermek után havi 175 Fmk-ban, az 1—3 éves korú gyermekek után havi 100 Fmk-ban és a 3—7 éves korú gyermekek után pedig havi 75 Fmk-ban. Az anya vagy otthon maradhat maga, vagy fizethet egy képzett személyt, aki gondozza gyermekeit vagy elviszi a gyermekeket egy gyermekgondozó intézménybe, amely térítés ellenében végzi a gondozást.

Az egyház megkísérelte ezeknek a szükségleteknek a kielégítését és a napközi otthonnak egy olyan formája is megjelent, amelyben a magánszemély fizetség ellenében elhelyezheti egy vagy több gyermekét. Ez azonban nem eléggé ellenőrzött, de jól szervezve és ellenőrizve, megfelelő forma lehet, amint azt a községekben és a szervezetekben az eddigi tapasztalatok igazolták. A szabad levegőn való tartózkodást az ún. park-nővérek, park-nagynénik útján oldják meg. Ezeket fizetik és nagyobb városokban tevékenységüket ellenőrzi és szervezi a község.

B. Egészségügyi politika

Az egészség az életszínvonal egy része. Finnországban 1970. év elején minden 1060 lakosra jutott egy orvos. Így az orvosoknak a lakosokhoz viszonyított aránya tekintetében Finnország nem nevezhető fejlett országnak.

Finnországban az orvosi kezelés főleg kórházcentrikus volt. A betegségi és halandósági arányszámok magasak, habár a kórházi ágyaknak a népesség számához viszonyított aránya egyike a legmagasabbaknak Európában.

1965-ben a bruttó nemzeti jövedelem 4,8%-át használták fel a közegészségügyre és ez az 1970-es időszak első éveiben 6% lesz.

Az új *abortusz törvény* 1970. június 1-én lépett életbe. A törvény szerint abortusz végezhető a nők kérésére, ha

1. a terhesség folytatása vagy a gyermek megszületése veszélyezteteti az anya életét vagy egészségét, betegségét, fizikai nyomorékságát vagy gyengeségét figyelembevéve;

2. a szülés és a gyermek gondozása jelentős terhet róna reája és családja életviszonyaira és egyéb körülményeire;

3. olyan viszonyok között vált terhessé, amelyeket a büntetőjogi törvény egyes szakaszai felsorolnak, vagy ha az aktus a nő cselekvési szabadságát sértette meg;

4. teherbe esésekor még nem volt 17 éves, vagy 40 éves vagy azon felül volt és már négy gyermeknek adott életet stb.

A 2. pont tekintetében az Állami Orvosi Tanács ad direktívákat az orvosok részére. Gazdasági nehézségek, a munka elvesztése, a tanulmányok megszakítása, bűnözés, a narkotikumok káros élvezete, abnormális magatartás, a törvénytelen szituáció által okozott nehézségek, válás vagy özvegyi állapot, a nagy család okozta nehézségek, betegség a családban, mind olyan tényezők, amelyeket jelentős oknak minősítenek a terhesség megszakítására.

Az 1950. évi régi törvény szerint azokat az orvosokat, akik a nőket megvizsgálták és számukra a bizonyítványt kiállították, az Állami Orvosi Tanács nevezte ki. Ma, minden, a helyi hatóságok vagy állami szolgálatban álló orvos automatikusan fel van jogosítva bizonyítvány kiállítására. Az új törvény értelmében a döntést a rendelkezések szerint két orvos együttesen hozza meg.

A régi abortusz törvény idején minden évben 25 000 törvénytelen és 8000 törvényes abortusz volt. Az új törvény 1971-ben 16 000 abortuszt törvényesített. Ez fokozta a születésszabályozás kérdésének jelentőségét.

A társadalmi felelősségérzeten alapuló születésszabályozás a népesedéspolitikai lényeges része. A szexuális magatartás, valamint a születésszabályozással kapcsolatos tanácsadás már 1967 óta szerepel az általános iskolák tantervében, családi nevelés címen. Az 1972. áprilisában életbe lépett Országos Egészségügyi Törvény szerint a községi közegészségügyi központokban nyújtanak tanácsadást ezekben a kérdésekben. 1962-ben, a szeptember—október hónapokban a szülőotthonokat felkereső összes nőkre vonatkozó felvétel azt mutatta, hogy a várandós anyák 64%-a kívánta gyermekét kezdettől fogva. Az anyák 29%-a kezdetben tétovázott és csupán 7%-a nem kívánt gyermeket.

5. KÖVETKEZTETÉSEK

Az utolsó három év folyamán Finnország népessége nem változott vagy éppen csökkent.

Néhány hivatalos dokumentum, közöttük az állami bizottságok jelentései azt mutatják, hogy a népesedéspolitikai célja a népesség minőségének és mennyiségének a befolyásolása.

Mindazonáltal nincsenek határozott mennyiségi célkitűzéseink a népesedéssel kapcsolatban akár országos, akár regionális szinten. Lehetséges, hogy jelen pillanatban mi a népességnek csupán a jelenlegi szintjét kívánjuk fenntartani.

A népesedéspolitikai — vagy szociálpolitikai — minőségi célkitűzései mér-

hetők és a társadalmpolitika néhány ágazatában az eredmények jók. A gyermekhalandóság egyike a legalacsonyabbaknak a világon, az oktatási rendszer alkalmas az idők igényeihez való illeszkedésre stb. Másrészt, az idősebb korcsoportok viszonylag magas halandósági arányszáma veszélyt jelez és a család helyzete folyamatosan gyengül.

A legcsekélyebb elképzelésünk sincs arról, hogy a csökkenő népességnek milyen befolyása lesz az egész ország fejlődésére. Ez meglepetésszerűen ért bennünket. Közigazgatási és társadalmi gépezetünk a népesség folyamatos növekedésre lett beállítva. Mindazonáltal jól látjuk az erősen csökkenő népességű területek akut válságát. Másrészt viszont nem feltételezhető, hogy ugyanez a folyamat az egész országban hasonló következményekkel jár. Az új tervezési mechanizmusban, amely éppen most van kialakítás alatt, ügyelni kell arra, hogy a népesedés problémáját gondosan tanulmányozzák és azzal úgy foglalkozzanak, mint az ország egyik legfontosabb problémájával.

Az előző fejezetben felsorolt különböző vetületek nem magyarázták meg, hogy a születésszám Finnországban most miért ért el olyan szintet, amely egy sorba állítja a legalacsonyabbal Európában. Mind ez ideig nem tudjuk, hogy vajon a gazdasági segítségnek lesz-e még olyanfajta befolyása a népességnövekedésre, mint amelyet korábban fejtett ki. Lehetséges, hogy a probléma mélyebben gyökeredzik, és hogy a fejlett iparú államokban a csökkenő népesség problémája magatartásbeli és nem gazdasági kérdés. Hogy mennyire bizonytalanok vagyunk, azt megvilágítja az a tény, hogy a Svédországba irányuló tömeges kivándorlást mind ez ideig úgy üdvözték, mint a szabad skandináv munkapiac tanújelét. Csak újabban került előtérbe egy sokkal árnyaltabb megítélése a kérdésnek.

Egyedül az emberek magatartása és elvárásai motivációjának mélyreható vizsgálata adhat kielégítő választ. Előkészületeket teszünk ilyen vizsgálatra. *Karl Lindgren* Finnország csökkenő fertilitásáról készített tanulmányában számos olyan előzetes választ adott (*Yearbook of Population Research in Finland*, XII. 1971. 21. p.), amelyek lényegesnek tűnnek:

1. A háborút követő évek urbanizációjának gyors folyamata alatt, az agrárszermék világa, amely korábban rányomta bélyegét a finn népesség nagy többségének gondolkodására és tevékenységére, gyorsan átadta a teret az új normáknak és véleményeknek.

2. Azok a példák és az életmód, amelyek az ország viszonylag erősen iparosodott és urbanizált déli részének az életszínvonalát jellemzik, elterjedtek az északi és keleti „fejlődő” területeken.

3. A művelt közösség elérésére irányuló gyors fejlődés a nemek közötti nagyobb egyenlőségre vezetett; a karrierre beállított nők száma emelkedik.

4. A korábbi generációknál nagyobb mértékben érdeklődnek a fiatalok a nemzetközi problémák iránt és haboznak gyermeket világra hozni egy olyan világban, amely az ő szemükben bizonytalan.

5. Finnországban a család-politikai jövedelemkiegészítések elmaradtak a társadalmi-politikai terület általános fejlődése mögött, ami hozzájárult a születések csökkenő gyakoriságához, a gyermekekkel együttjáró pénzügyi teher növekedésével összefüggésben.

6. A lakáshiány a városokban és a fiatalok otthonalapítással kapcsolatos nehézségei, a társadalom minden szintjét érintő túlszűfolttság csökkentette a gyermekek utáni kívánságot.

7. Az 1960-as évek végén a Svédországba irányuló kivándorlás csökkentette a termékeny korban levő nők számát.

8. Új, hatékony fogamzásgátló szerek lehetőséget nyújtanak a hatékony családtervezés megvalósításához.

Az 1950-es évek folyamán a társadalmi struktúra gyors változáson ment keresztül. A családon belül csökkent a gyermekek száma és a családtagok közötti kötelékek meglazultak. Számos nő folytat kereső foglalkozást, hangsúlyt kapott a férfi és nő közötti egyenlőség, aminek a gazdasági függetlenséggel kell kezdődnie. A változások a család helyzetét gyengítik.

Kiszámították, hogy 1970-ben a fogyasztási egységre jutó átlagjövedelem egy ipari munkás családjában egy gyermek mellett 80% volt, 100%-nak véve a gyermektelen házaspár jövedelmét. Kétgyermekes családban a vonatkozó szám 70% volt, a háromgyermekeseknél 64% és a hatgyermekes családoknál 60%-nál is kevesebb. Egy középszintű finn munkáscsaládban a gyermekekkel járó kiadások 18—25%-át fedezik a családi költségek kiegyenlítésével és az adómérséklésekkel.

A népesedési problémák ösztönzést adhatnak a családpolitikai intézkedések számára. Gyakorlatilag mindig a családi kiadások kiegyenlítése a kérdés. A családpolitikai intézkedések rendszere feltételezi, hogy a társadalomnak azok a tagjai, akiknek nincs gyermekük, készek arra, hogy elfogadják a fokozottabb családpolitikát.

Számos jelentős reform áll előkészítés alatt. A gyermekes családok helyzete nehéz, mert a családi kiadások akkor a legnagyobbak, amikor a család jövedelme a legkisebb. A gyermekjáradék (családi pótlék)² lesz a jövőben a teherkiegyenlítés fő eszköze. Fel kellene emelni a gyermekjáradékot és rögzíteni összegét a jövedelemadó emelkedése szintjéhez. A gyermekjáradéknak olyan nagyra kell lennie, hogy a szülők szabadon dönthessék el, hogy gyermeküket gondozó intézményben helyezik-e el vagy otthon kívánják-e ellátni.

Egy gyermek születése nagy többletkiadásokat jelent, amelyeket csak részben ellensúlyoz a családi teherkiegyenlítés fennálló rendszere. Ez a fiatal családokban a gyermekek számának érezhető korlátozását eredményezi. A fiatal szülők, akik felelősséget éreznek gyermekeik jóléte iránt, tekintetbe veszik jogukat egy ésszerű életszínvonalú és kényelmű élethez, még akkor is, ha gyermekeket nevelnek.

Társadalmunkban a problémák egyik jele a válások és az abortuszok magas száma. Az abortusz és megelőzésének kérdése egyike a legakutabb társadalmi problémáinknak.

A finn nők helyzetével foglalkozó Állami Bizottság (1970) úgy véli, hogy az egyenlőség elérése a kereső életben a férfi és a nő között, megkívánja a nemek azonos értékelését a munkaerőpiacon és a háztartás és a gyermekgondozás feladatainak megosztását a férfi, a nő és a társadalom között. A nők

² Vö. a 213. oldalon feltüntetett lábjegyzettel.

mintegy 60—80%-át keresik annak, amit ugyanazon a területen és a foglalkozás azonos típusában egy férfi keres.

A Függetlenség Napja emlékünnepeinek egyik szónoka az elmúlt évben beszédét a következő megjegyzésekkel zárta: „. . . Mi emberek vagyunk az egyetlen felesleges a föld területén. A katasztrófa már itt van előttünk. Sürgős szükség van egy tervre, hogy elkerüljük.

Hogy ez lehetővé váljék, a gondolkodás teljesen új útjára van szükség. Komolyan tanulmányozni kell az emberiség reális igényeinek a feltárását. Szembe kell néznünk a ténnyel, hogy világunk nem gazdag, hanem szegény. . . Az fogja eldönteni az emberiség jövőjét, hogy mit teszünk vagy mit nem teszünk az 1970-es években.”

NÉPESEDÉSPOLITIKA ÉS DEMOGRÁFIAI POLITIKA

D. I. VALENTEJ — A. J. KVASA

A népesedéspolitika az állam társadalom- és gazdaságpolitikájának a része, melyet objektíven a gazdasági alaptörvény határoz meg.

A népesedéspolitikát olyan intézkedések rendszerének tekintjük, melyek közvetlenül vagy közvetve arra irányulnak, hogy megváltoztassák a népesség élet- és munkaviszonyait, mennyiségi és minőségi jellemzőit. A népesedéspolitikának a régmúltba nyúló története van. Ez a politika aktív vagy passzív formában mindig létezett.

A szocialista társadalomban ennek a népesedéspolitikának az a célja, hogy megjavítsa a népesség élet- és munkaviszonyait: gondoskodjék az emberek testi és lelki épségéről, általános műveltségük és kultúrájuk fejlesztéséről, a dolgozók szakmai képzéséről, sokoldalúan gondoskodjék az anyákról és gyermekekről, megteremtse minden feltételt a család megszilárdítása érdekében, gondoskodjék az idős emberekről.

E politika megvalósításának objektív alapja a társadalomnak az a lehetősége, hogy kielégítse a növekvő népesség egyre nagyobb anyagi és kulturális szükségleteit, melyek struktúrája a népesség fejlődésével együtt változik. A társadalom lehetőségei, hogy kielégítsék a növekvő népesség fokozódó és változó struktúrájú szükségleteit, a termelő erők fejlettségi szintjében és a társadalmi viszonyok jellegében rejlenek. Ezért természetes, hogy a szocialista országokban a népgazdaság fejlesztésének meghatározása során távlati időszakra az állam a társadalmi termelés volumenének a növelését tervezi a nemzeti fogyasztás fokozása érdekében, meghatározza a leghatékonyabb arányt egyrészt a termelés és a fogyasztás, az ország anyagi, pénzügyi és munkaerőforrásai között, másrészt a népesség és növekvő szükségletei között. A távlati népgazdasági tervek kidolgozására irányuló törekvéseink célja éppen az, hogy optimális változatokat és arányokat kapjunk a termelés és a fogyasztás, a növekvő termelő erők és a népesség száma, szükségleteinek a struktúrája között.

A népességet képező konkrét egyének bizonyos társadalmi viszonyok között élnek és dolgoznak, és egymással számos és sokféle — gazdasági, politikai, nemzeti, vallási, családi jellegű — kapcsolatban állnak. A népességet, mint az emberek bonyolult összességét sok szál fűzi a társadalom szociális és politikai életéhez. A termelő erők fejlettségi színvonala, a termelési viszonyok fejlődésének jellege és a dolgozók öntudatának és szervezethezességének foka

az antagonista társadalmi formákban meghatározza a korabeli népesség fő problémái megoldásának fokát és mélységét, a dolgozók helyzetében, élet- és munkaviszonyaiban bekövetkező változásokat.

A kommunista termelési viszonyok megteremtének minden objektív feltételt az egész népesség helyzetének tartós megjavítására. A termelési eszközök társadalmi tulajdona és a gazdasági fejlődés tervszerűsége minőségileg újat jelentenek a népesség fejlődésében, amikor a szabadidő szélesedő határai egyre kedvezőbb viszonyok megteremtését teszik lehetővé az alkotó munkára, a lelki tulajdonságok fejlesztésére, az igazán teljes életfolyamat illetve valóban emberi élettevékenység megvalósítására teljes szabadság mellett.

E népesedéspolitika az alábbi fő momentumokból tevődik össze:

1. A munkaviszonyok megváltoztatása (a munkaképes kor határainak meghatározása, a népesség foglalkoztatottságának mértéke, a munkanap és munkahét időtartama, gondoskodás a munkavédelemről, szakmai képzés, szakmai orientáció stb.).

2. A népesség valamennyi rétege életviszonyainak változása (reálbér, jövedelem-szint, lakásviszonyok, szolgáltatások és kulturális eredmények felhasználásának lehetőségei, orvosi ellátás, szabadidő mértéke stb.).

3. A népesség mindenféle mozgásának (társadalmi mobilitás, természetes népmozgalom, vándorlás) intenzitására és a népesség egész reprodukciójára gyakorolt hatás.

Ez a népesedéspolitika tartalma.

Amikor az állam egész társadalom- és gazdaságpolitikáját határozzuk meg, a népesedéspolitikát mint különöst, a demográfiai politikát pedig mint egyest foghatjuk fel.

A demográfiai politikának éppen úgy, mint a népesedéspolitika többi elemének kell, hogy bizonyos célja legyen. Ez, véleményünk szerint, a népesség reprodukciója optimális típusának a létrehozása. Tekintettel arra, hogy a demográfiai politika céljának a meghatározása módszertani alapjai kidolgozásának fontos eleme, foglalkozunk részletesebben ezzel a problémával. Egyúttal megjegyezzük, hogy ez a probléma rendkívül bonyolult és speciális vizsgálatra szorul, különösen a demográfiai folyamatok optimális jellege kritériumainak és a népesség reprodukció optimális típusa paramétereinek a meghatározása tekintetében.

A népesség a társadalom fontos eleme. Ezért a népesség reprodukciója optimális típusának a kialakítása összefügg a népesség valamennyi fajta mozgásának optimalizálásával a társadalmi élet különböző — szociális, gazdasági, politikai stb. — oldalainak területein. Ez megnehezíti az optimális demográfiai folyamatok kritériumának és különösen az optimális reprodukció paramétereinek a meghatározását.

E feladat megoldásának egyik módja (ami nem pótolja ennek általános tanulmányozását), ha az optimális reprodukció meghatározásánál *csakis gazdaságdemográfiai vonatkozásokat* veszünk figyelembe. Ebből a szempontból vizsgáljuk a továbbiakban mi is a reprodukció optimális típusának a problémáját.

A reprodukció optimális típusán a népesség létszámának és struktúráinak legösszegezőbb pótlási arányait fogjuk érteni, azaz a népesség létszámának és struktúrájának dinamikus optimumát, az egy bizonyos időpontban észlelt optimális népességszámtól eltérően, ami a statikai optimumnak tekinthető.

A szocialista tervgazdaság viszonyai között nemcsak elméleti, hanem gyakorlati lehetőségünk is van arra, hogy sokoldalú és jelentős hatást gyakoroljunk a gazdasági életre és a népességre, ezek szilárd optimális kapcsolatainak megteremtése érdekében.

Minden emberben elég határozott és többnyire mennyiségileg¹ meghatározott elképzelések alakulnak ki a részére legelfogadhatóbb „demográfiai-ideálról”, például a gyermekszámról a családban, arról, hogy legjobban milyen vidéken szeretne lakni és egyéb problémákról. Ezek az elképzelések a környezet, a családban szerzett tapasztalatok, a barátok példája hatására alakulnak ki. Az ilyenfajta elképzelés azonban, miután már kialakult, rendkívül szilárd marad és idővel keveset változik.

Ezért, amikor demográfiai politikáról van szó, akkor ennek célja, hogy a családban olyan „demográfiai ideálokat” alakítson ki, amelyek megfelelnek a reprodukció optimális típusa paramétereinek; így például, ha a születések optimális intenzitásáról van szó, a demográfiai politika arra irányuljon, hogy a családban az átlagosan várt gyermekszám megfeleljen az optimális színvonal követelményeinek.

Ebből következik, hogy az optimum gazdaságdemográfiai kritériumának kiválasztását még az is nehezíti, hogy a demográfiai folyamatok nagy tehetlensége miatt a gazdasági kritérium értékének a változása egyáltalában nem jelenti a demográfiai folyamatok és struktúrák intenzitásának azonnali megváltozását.

A mi esetünkből azonban az optimum kritériumainak vizsgálata elsősorban a reprodukció optimális típusa paramétereinek a meghatározása szempontjából fontos.

A reprodukció optimális típusa paramétereinek meghatározási problémáját a konkrét történeti helyzet és a társadalom fejlődési távlatai figyelembevételével oldjuk meg. Beszélünk majd a reprodukció optimális típusáról hosszú időszakra vonatkoztatva, amikor nincsenek jelentős külpolitikai és belső megrázkódtatások. Még egyszer hangsúlyozzuk, hogy dinamikus optimumról van szó — a demográfiai folyamatok és ezeknek megfelelő struktúrák optimális intenzitásának a létrehozásáról.

Jelenleg lényeges eltérések észlelhetők a demográfiai folyamatok (főképpen a születések) intenzitásában országunk egyes régiói és nemzetiségei vonatkozásában, fejlődésük történetétől függően. Feltételezhető azonban, — tekintettel arra, hogy országunk fejlődésének társadalmi-gazdasági jellege azonos — hogy egy vagy esetleg két demográfiai nemzedék után az ilyen fajta *lényeges eltérések* megszűnnek, ami nem teszi lehetetlenné, hogy a jövőben ezek a folyamatok kisebb mértékben ingadozni fognak bizonyos strukturális tényezők hatása következtében.

A fentiek alapján első közelítésben megfogalmazhatjuk a reprodukció optimális típusa iránt támasztott követelményeket: maximális mértékben feleljen meg társadalmunk fő feladata — a kommunizmus felépítése — minél gyorsabb megoldásának.

¹ A Szovjetunió Központi Statisztikai Hivatalának Kutató Intézete vizsgálta a nők véleményét a legjobb és kívánatos gyermekszámról. Ez a felvétel 33 600 40 éven aluli házasságú nőt ölelt fel, akik munkások és alkalmazottak családjából származnak. A kikérdezetteknek csupán 3,4%-a nem tudott számszerűen meghatározott választ adni a részükre legjobb gyermekszámról vonatkozóan. Lásd V. A. Belova „Véleményvizsgálat a gyermekszámról a családban”, *Vesztnik sztatistiki*, 1971. 6. sz., 23—24. old.

Ez elvben az egész országra egységes reprodukciós típus kell legyen, ami nem zárja ki a reprodukciós folyamatok bizonyos kisebb regionális variációinak a lehetőségét a strukturális tényezők hatására. Ezért a reprodukció optimális típusa alatt nem egy pontosan megszabott optimumot, hanem bizonyos kisebb „optimális zónát” kell érteni, amelyen belül a reprodukció mutatóinak az értékei állandóan változhatnak.

A reprodukció optimális típusa nemcsak a demográfiai folyamatok, hanem valamennyi demográfiai struktúra, különösen a kor- és nemi struktúra racionalizálását is feltételezi.

Szeretnénk azt is megjegyezni, hogy míg egy fejlett ország gazdasági struktúrájának megváltoztatásához aránylag rövid idő szükséges, addig a népesség reprodukciója új típusának és a demográfiai struktúráknak a kialakulásához sokkal több, néhány nemzedékkel mérhető időre van szükség.

Ezekből a tételekből és országunk demográfiai helyzetének sajátosságaiból következik, hogy a reprodukció optimális típusának kialakításához sok idő szükséges, még akkor is, ha a társadalom aktív intézkedésekkel hatást gyakorol a demográfiai folyamatokra. Így tehát nem a mai, hanem a holnapi, sőt a holnaputáni optimális reprodukciós típusról van szó, olyan korszakról, amikor nemcsak a technikai színvonal, hanem a társadalomnak bizonyos erkölcsi-etikai normái is lényegesen megváltozhatnak.

A reprodukció optimális típusa tegye lehetővé az egyéniség és a család, a háztársak egyénisége harmonikus fejlődési érdekeinek összehangolását a társadalom erkölcsi értékeivel.

Jelenleg több körülmény miatt (ezekről már részben beszéltünk) rendkívül nehéz kiszámítani a reprodukció optimális típusának jellemzőit. Az optimális reprodukció paramétereit meghatározó jelenlegi modelleknek vannak bizonyos módszertani hiányosságaik,² ugyanis rendkívül módon leegyszerűsítik a gazdasági-demográfiai összefüggések rendszerét, illetve ezeknek csak egy részét érintik; e modellekre vonatkozó számításhoz a szükséges statisztikai információ nem áll mindig rendelkezésre.

A reprodukció optimális típusának meghatározása jelenleg csak a népességreprodukció különböző típusainak, ezek társadalmi-gazdasági következményeinek összehasonlító elemzése alapján valósítható meg. Több feltételezés ill. elemzés lehetővé teszi annak megállapítását, hogy sem a rendkívül bővített (nem korlátozott születésszámú) népességreprodukció (demográfiai beruházások nagy volumene, a nők helyzete a társadalomban, több esetben a munkaerő kis mobilitása), sem a szűkített reprodukció (ezalatt azt értjük, amikor egy zárt népességben folyamatos csökkenés következik be) nem tekinthető optimálisnak. Az utóbbi azért, mert szűkített reprodukció esetén súlyosbodnak a népesség öregedésének társadalmi és gazdasági problémái. munkaerőhiány jöhet létre (még a munkatermelékenység gyorsütemű növekedése esetén is) és nem szabad figyelmen kívül hagyni bizonyos külpolitikai problémákat sem.

Ezzel kapcsolatosan feltételezhető, hogy a reprodukció optimális típusa iránt támasztott felsorolt követelményeknek a népesség bővített reproduk-

² Lásd A. J. Bojarszkij „A demográfiai optimum problémája” c. munkáját, „A népesség reprodukciójának vizsgálata” c. gyűjteményes kötetben (Moszkva, *Nauka*, 1968) és A. J. Kvasa „A Szovjetunió népessége reprodukciójának optimális típusa” c. munkáját a „Demográfiai kérdések” c. gyűjteményes kiadványban (Moszkva, *Statistika*, 1970).

cíója felel meg, amelynek konkrét paramétereit speciális vizsgálatokkal lehet meghatározni.

Valamennyi említett elképzelés arról szól, hogy a reprodukció optimális típusának a vizsgálata nagy nehézségekbe ütközik, ezek a problémák azonban elméleti és főképpen gyakorlati szempontból rendkívül jelentősek a demográfiai politikára vonatkozó ajánlások kidolgozásához.

A demográfiai politika sokoldalú elemzése lehetővé teszi, hogy jobban figyelembe vegyük az eltéréseket a különböző társadalmi rétegek reagálására a demográfiai politika egyes intézkedéseire. Azt a tényt, hogy léteznek ilyen eltérések, az alábbi példa mutatja: miután a Magyar Népköztársaságban bevezették az úgynevezett „gyermekgondozási segélyt”, ezt az erre jogosult nők közül a felsőfokú iskolai végzettséggel rendelkezőknek csupán 30%-a és az általános iskolai végzettséggel rendelkező nőknek 70%-a vette igénybe.³ Ez a példa azt mutatja, hogy csupán sokoldalú demográfiai politikai intézkedések teszik lehetővé, hogy hatást gyakoroljunk (esetleg különböző mértékben) a társadalom valamennyi rétegére, figyelembe véve a különböző népességcsoportok demográfiai magatartásának specifikus jellegét.

A demográfiai politika irányának és intézkedéseinek következeteseknek kell lenniük. A gyakori irányváltoztatás illetve az ilyenfajta szociális intézkedések hatékonyságának csökkenése lassíthatja az új demográfiai ideál kialakulását.

Az aktív demográfiai politika, amint már említettük, hosszú időre vonatkozó intézkedések komplexuma és ezért sok pénz kell ennek megvalósítására.⁴ Ezért kidolgozása során a legfontosabb problémák közé tartozik annak a kérdésnek a vizsgálata, hogy értékelhető-e a demográfiai politikai intézkedések hatékonysága az ilyen intézkedések végrehajtását követő több év múlva vagy, amennyiben ez lehetséges, rövid idővel bevezetésük után.

Sikerességét véglegesen csak akkor állapíthatjuk meg, ha már elérte a kitűzött célt, az optimális reprodukció kialakítását. Ezért első közelítésben hatékonyságát csak akkor lehet megállapítani, ha már határozottan megnyilvánul a születéseknek a tényleges színvonalról optimális szintre való áttérése mint fontos tendencia.

A Szovjetunióban a népesedéspolitikának — éppen úgy, mint a többi szocialista országban — az a célja, hogy emelje a népesség életszínvonalát, tovább fejlessze a szocialista társadalom dolgozójának egyéniségét. Az SzKP XXIV. kongresszusának határozataiban széleskörű programot irányoztak elő a szovjet emberek anyagi jólétének növelésére 1971—1975-ben.

E politika megvalósításához 1971—1975-ben emelik a munkások és alkalmazottak munkabérmínimumát, növelik a munkások és alkalmazottak munkabéret. 1972. szeptember 1-től jelentősen növelik a főiskolák és technikumok hallgatói, az ipariskolai tanulók részére fizetett ösztöndíjakat.

A kilencedik ötéves tervben a Szovjetunióban a még 1944 óta érvényben levő családi pótlék rendszert, amely elsősorban a sokgyermekes családokat

³ Szabady E.: Gainful Occupation and Motherhood. The Position of Women in Hungary (Kereső foglalkozás és anyaság. A nők helyzete Magyarországon). *Genus* XXV. 1969. 1—4. sz. 37—38. old.

⁴ Az ilyen fajta költségek nagyságának a becslése (bármely változatban) a Szovjetunióra vonatkozóan jelenleg csak akkor lehetséges, ha adatok állnak rendelkezésre a családok tényleges megoszlásáról gyermekeik száma szerint és ha ismerjük a népesség családi összetételének tendenciáit. Az ilyen fajta információ első részét megkapjuk az 1970. évi népszámlálás adataiból. Ebben a tekintetben jelentős lehet az európai szocialista országok tapasztalata.

érinti, 1974-től kezdve kiterjesztik azokra a szűkösen élő családokra, amelyekben az 1 főre jutó átlagos havi jövedelem nem haladja meg az 50 rubelt.

Előirányozzák továbbá az anyáknak nyújtott kedvezmények bővítését. 1973—1974-ben növelni fogják a beteg gyermek ápolásával kapcsolatosan fizetett napok számát; valamennyi dolgozó nő részére szolgálati idejétől függetlenül 100%-os fizetést állapítanak meg terhességi és szülési szabadság idejére.

A kilencedik ötéves tervben több olyan intézkedést fognak hozni, amelyek elősegítik a vándorlási áramlatok ésszerűsítését az országban. Ezt előmozdítja majd a munkabér emelése Szibéria és Távol-Kelet több vidékén, a lakásépítés bővítése az országnak ebben a részeiben, a szolgáltatás fejlesztési ütemének gyorsítása.

Az orvosi intézmények hálózatának kiszélesítése, a tudomány és a technika legújabb vívmányainak széleskörű bevezetése az orvosi gyakorlatba serkentő hatást gyakorol majd a népesség élettartamának további meghosszabbítására a Szovjetunióban. Ami a születési problémát illeti, a Szovjetunióban mindig Lenin ismert tételéből indulunk ki, aki a következőket írta: „más kérdés az orvosi propaganda szabadsága és a polgárok és polgárnők alapvető jogainak megvédése és ismét más kérdés a neomalthusianizmus szociális oktatása”.⁵ A szovjet családok kívánságuknak megfelelően szabályozhatják a születést. 1956-tól a Szovjetunióban az abortuszt a nők kívánására egészségügyi intézményekben végrehajtják. Ugyanakkor az országban széleskörű felvilágosító munkát végeznek, amelynek során megmagyarázzák, hogy az abortusz árt a nő egészségének. Mint tudjuk, az abortusszal szemben a születésszabályozás másik módja kiváló minőségű fogamzásgátló eszközök alkalmazása, amelyek országunkban korlátlanul kaphatók orvosi javaslatra.

A szovjet demográfusok nagy figyelmet fordítanak a demográfiai politika problémáira, amely fontos szerepet tölt be kutatásaikban. Ebben a tekintetben valamennyi szocialista ország tapasztalatainak tanulmányozása mind elméleti, mint pedig gyakorlati szempontból igen jelentős.

⁵ V. I. Lenin: Válogatott Művek, 23. kötet, 257. oldal oroszul.

A NÉPESEDÉSPOLITIKA JELENLEGI PROBLÉMÁI BULGÁRIÁBAN

IVAN STEFANOV

1. A népesedéspolitika sem a szocialista, sem a kapitalista társadalomban nem jelenti a politika élesen elhatárolt területét. Feltételeesen elfogadhatjuk, hogy a népesedéspolitika magában foglalja mindazokat az intézkedéseket, amelyek a népesedési folyamatokra (születések, halálozások, házasságkötések, válások, vándorlások) közvetlen hatást gyakorolnak. Azonban ebben az értelemben sem szabad elkülöníteni azokat az intézkedéseket, melyek elsősorban a népesedési folyamatokat érintik. A csecsemők, a felnövekvő nemzedék, a terhesanyák, valamint minden dolgozó egészségéről profilaktikus intézkedésekkel, s nem csupán gyógyító funkciójával gondoskodó egészségügy a maga egészében nem csak a jelenlegi, hanem az eljövendő nemzedékek megbetegedési és halálozási arányszámaira is hatást gyakorol. Az állam szociálpolitikájának hatóterülete igen széles, azonban intézkedései gyakran hatnak közvetlenül vagy közvetve, kisebb vagy nagyobb mértékben a népesedési folyamatokra. Az ár-, és bérpolitika, a termelőerők fejlesztése és megfelelő elosztása az általános gazdaságpolitika fő területeinek tekinthetők, azonban — mint a legutóbbi évtizedek tapasztalatai is mutatják — hatást gyakorolhatnak a népesedési folyamatokra is. Ugyanez a helyzet az oktatásügy és a kultúra vonatkozásában is.

A múlt év novemberében Budapesten zajlott le annak a munkacsoportnak az ülése, melyet az Európai Társadalomtudományi Kutató és Dokumentációs Központ, valamint a Nemzetközi Népeségtudományi Unió hívott össze. A munkacsoport feladata az volt, hogy megszervezze azon jogszabályok kutatását, melyek több európai országban közvetlenül vagy közvetve érintik a születési arányszám alakulását. Nem véletlen, hogy a kutatás minden olyan intézkedésre kiterjed, amely akár csak egyetlen demográfiai folyamattal is kapcsolatban van. Sok intézkedés érint demográfiai folyamatokat közvetlenül vagy közvetve, különböző mértékben és irányban.

2. A külföldi munkatársak számára készített irányelvekben a konferencia szervező bizottsága még egyszer hangsúlyozta (az elfogadott közvélemény-nyel összhangban) az egész népesedéspolitika átfogásának szükségességét.

3. Egy ország demográfiai fejlődése, illetve népességének reprodukciója az összes demográfiai folyamat alakulásától függ, azonban közvetlenül meghatározó szerepe az élveszületések és a halálozások számának van. A termé-

szetes szaporodás annál nagyobb, minél nagyobb a születések, s minél kisebb a halálozások száma egy adott periódus, rendszerint egy év alatt.

A halálozásokkal kapcsolatban nincs probléma: minél alacsonyabb a halálozások száma, annál nagyobb a társadalom megtakarítása a gyermekek és a fiatalok felnevelésénél, annál teljesebben és hosszán tartóbban használható fel a felnőtt emberek tudása és tapasztalata. Az emberi élet meghosszabbodásában jelentős pozitív folyamat megy végbe valamennyi országban, az emberek azonban mégis halandók maradnak.

Más a helyzet a születési arányszámmal kapcsolatban. Ennek felső határa a nők biológiai termékenysége alsó határa pedig végső soron a nullához tarthat. A mai világban két ellentétes probléma van a születési arányszám alakulásával kapcsolatban. A fejlődő országokban az utóbbi évtizedekben magas születési arányszám egyre alacsonyabb halálozási arányszámmal párosult. E folyamat eredménye: a lakosság természetes szaporodásának magas szintje.

A fejlett országokban a születési és a halálozási arányszám (mindenekelőtt a gyermekhalandóság) csökken, azonban az utóbbi az előzőtől elmarad, és a természetes szaporodás csökken. Egyre konkrétábbá és közelebbivé válik az a veszély, hogy bekövetkezik a népesség egyszerű, sőt csökkenő mértékű reprodukciója. Ez a folyamat már a népesség jelentős előregedéséhez vezetett valamennyi, az egyes demográfiai folyamatokat befolyásoló következményével.

4. A bulgár népesség reprodukciójának alakulásában három fő periódust lehet meghatározni.

a) Az ország felszabadulásától a balkáni háborúig (1912—13) tartó időszak, melyet magas (a biológiaiit megközelítő), 42—43% körüli születési arányszám és magas, 20—23% körüli halálozási arányszám (s rendkívül magas, 140—142% körüli gyermekhalandóság) jellemzett. A népesség reprodukciójának e paraméterei a dolgozók többségének igen alacsony életszínvonalát, s a főképp orvosi magánpraxison alapuló egészségügy rendkívül rossz állapotát tükrözték. A balkáni háború igen jelentős zavarokat okozott a demográfiai folyamatokban.

b) 1925 után elkezdődött a születési és a halálozási arányszám csökkenésének a II. világháborúig tartó fokozatos, de tartós folyamata. A balkáni háború, valamint az I. és II. világháború — mint a háborúk minden országban — közvetlen emberveszteségeket okoztak a fronton és a hátszágban (a frontokon elesetteket az elhunytak rendszeres statisztikájában nem veszik számba). A lakosság kimerülése, valamint a sebesültek és betegek nagy száma a háborúk alatt és után növeli a polgári lakosság halálozási arányszámát. Háborúk idején a férfiak hosszas távolléte, valamint a közeljövő bizonytalansága a gyermekek születésének elhalasztására kényszeríti a családokat. A háborús években általában elhalasztják a házasságkötéseket is. Mindezek következtében a háborús periódusokban a születési arányszám gyorsan és erőteljesen csökken. Minden hosszabb ideig hadviselő országban negatív értéket vesz fel a természetes szaporodás. A II. világháború utolsó szakaszában, amikor a bolgár hadsereg részt vett a balkáni országoknak a hitleri megszállás alóli felszabadításában, a hitleri Németország végleges megsemmisítésében, Bulgária 32 000 embert veszített a fronton.

A háborúk befejezése után megkezdődik az elhalasztott házasságkötések

és gyermekfogantatások megvalósulásának periódusa. Ez a periódus valamelyest kompenzálja a háborús évek veszteségeit.

c) Bulgária demográfiai fejlődésének 3. szakaszát mindenekelőtt az intenzív belső migráció, a bulgáriai zsidók és törökök emigrálásának fokozódása, valamint a születési és halálozási arányszám további csökkenése (lásd lejjebb) jellemzi. Ez a periódus az 1950-ig tartó kompenzációs időszak után kezdődött és a mai napig tart. A belső migráció fokozódása a szocialista forradalom utáni hatalmas szociális-gazdasági változások természetes következménye.

5. Az I. világháború kompenzációs periódusa után a születési arányszám 30% volt a II. világháború hasonló periódusa után azonban 21%-re csökkent. A születési arányszám állandó csökkenése a 60-as évek közepére 15%-es szint kialakulásához vezetett. 1968-ban és 1970-ben — a kormány által elfogadott születésszám-ösztönző intézkedési rendszer nyomán — a születési arányszám némileg emelkedett. Azonban már 1970-ben elkezdődött egy bizonyos csökkenés, ami 1971-ben tovább folytatódott. 1970-ben 4500-zal kevesebb gyermek született mint 1969-ben, az 1971. év első 9 hónapja alatt pedig 2300-zal kevesebb, mint az 1970. év megfelelő időszakában.

A halálozási arányszám az I. világháború kompenzációs időszaka utáni 17—18%-ról a 60-as évek első felére 8%-re csökkent, azután pedig — a népesség elöregedése következtében — lassan emelkedni kezdett. A halandóság strukturális változásait a következő adatokkal lehet illusztrálni. 1965—66-ban a 14 éven alul meghaltak az összes halottaknak csupán 8%-át, 1921—25-ben pedig 55%-át tették ki. A férfiak átlagos élettartama 1965—66-ban 68,8, a nőké 72,7 év volt; a megfelelő 1921—25. évi adatok: 44,3, illetve 45,0 év.

A magas születési és halálozási arányszám idején a természetes szaporodás 18—19% volt, az 50-es években 10—11%-re csökkent, s 1967-ben érte el mélypontját — a 6%-es szintet. A II. világháborúig a természetes szaporodás a falvakban magasabb volt, mint a városokban, 1948-tól kezdődően azonban fordított helyzet kezdett kialakulni, s 1970-ben a falvak természetes szaporodása csupán 3,3%, a városoké pedig 11% volt. Ezt a változást az intenzív belső migráció idézte elő.

A születési és halálozási arányszám csökkenésének együttes hatása megváltoztatta a népesség korösszetételét. Az 1946. évi népszámlálás adatai szerint a lakosság 38%-a volt 20 éven aluli, 1965-ben csupán 31%-a; a 20—60 évesekre vonatkozó megfelelő adatok 53, illetve 54%, a 60 évesekre és idősebbekre vonatkozóak pedig 9, ill. 15%. A belső migráció intenzív fejlődése a városi és falusi népesség korösszetételének jelentős eltéréséhez vezetett, a városi lakosság javára.

6. Bulgária szociális-gazdasági fejlődésének különböző szakaszaiban különbözőképpen alakultak a migrációs folyamatok, az állandó tartózkodási hely változása. A külső és belső migrációnak lényeges szociális, gazdasági és politikai okai vannak. Bulgáriában a háború utáni külső migrációt döntően politikai okok idézték elő. Az orosz—török felszabadító háború (1878) a török lakosság tömeges, már a háború idején megkezdődött emigrációját váltotta ki. Másrészt megindult a bolgár állam területén kívül maradt bolgár lakosság tömeges bevándorlása Bulgáriába. A balkáni háború és az I. világháború a balkáni népek tömeges vándorlását idézte elő. 1880 és 1930 között Bulgáriá-

ból 752 ezer ember vándorolt ki, és 661 ezer vándorolt be. Ily módon a kivándorlási többlet 91 ezer fő. A II. világháború éveiben népegyensúly ment végbe Bulgária és Románia között. Észak-Dobrudzsából 134 ezer bolgár költözött át Bulgáriába.

A II. világháború után gyakorlatilag nem volt bevándorlás Bulgáriába, viszont 293 ezer ember vándorolt ki. Ezek közül 43 ezer bolgár zsidó Izraelbe, 176 ezer török pedig Törökországba költözött. 1880 és 1939 között gazdasági okokból kb. 150 ezer ember vándorolt ki, főleg Amerikába (ilyen okból történő kivándorlás később nem volt).

7. A belső vándorlásnak főleg szociális-gazdasági okai vannak. Politikai okok csupán kismértékben hatottak, az új népi-demokratikus szocialista állam építésével kapcsolatban. A belső migráció növekedésének alapvető tényezője a szocialista iparosodás, amely egyre fokozódó ütemben fejlődött és fejlődik. Az iparosodás néhány év alatt felszámolta a rejtett falusi munkanélküliséget, mely a polgári közgazdászok számításai szerint a 30-as években évi átlagban kb. 1 millió főt tett ki. A II. világháború előtt és a háború utáni években a belső migráció főleg a falvakból a városokba irányult. Ezt azonban teljesen fedezte a falvak magasabb természetes szaporodása. Ily módon a városi és falusi népesség aránya egészen a II. világháborúig változatlan volt — 20, illetve 80%-a az össznépességnek. 1946-ban a városi népesség aránya még csak 24,7% volt, 1970 végére azonban már elérte az 53%-ot. Nem szabad elfelejteni, hogy ez az adat a falvak várossá alakulását is magában foglalja, azaz részben egyes falvak kisvárossá fejlődésének eredménye. Ezért a városi népesség tényleges növekedésének egy része a belső migrációtól függetlenül következett be.

A Központi Statisztikai Hivatal belső migrációra vonatkozó adatai szerint 1947 és 1970 között a mezőgazdaságból 1,54 millió ember vándorolt el. Az összes migrációs áramlás a 24 éves periódus alatt 3,66 millió esetet tett ki az országon belül. (A személyek száma az ismételt vándorlások miatt ennél kisebb.) Éves átlagban 153 ezer ember vándorolt, a migrációs egyenleg ± 64 ezret tett ki — a városi lakosság szempontjából növekedést, a falusi lakosság szempontjából pedig csökkenést. Az 1926—34-es periódusra vonatkozóan évi átlagban 11—12 ezer migrációs egyenleget számítottunk ki, 5—6-szor kevesebbet, mint a II. világháború után.

A II. világháború utáni intenzív belső migráció változásokat eredményezett az ország településhálózatában. A párt és a kormány szisztematikusan megvalósuló politikája, nevezetesen a termelőerők maximálisan egyenletes fejlesztése az ország minden körzetében, megakadályozta, hogy Szófiában és néhány nagyvárosban túl nagy népesség-agglomerációk jöjjenek létre. Ez a politika a migrációs áramlások jelentős dekoncentrációjához vezetett és vezet. A körzeten belüli migráció a 60-as évek első felében az egész migrációs áramlás közel 60%-át tette ki, bár a körzet nagyon kicsi adminisztratív egység — átlagosan kb. 300 ezer lakossal. Ha ehhez hozzáadjuk a szomszédos körzetek közötti migrációt, ami részben határos kerületek között megy végbe, a közeli települések közötti migráció több mint 80%-ot tesz ki. 1970-ben a körzeten belüli migráció az összes migráció felét tette ki, a szomszédos körzetek közötti pedig 25%-át. A távolabbi területek közötti migráció részaránya határozottan lassabban emelkedik mint a szomszédos körzetek közöttié. Feltételezhető, hogy a belső migráció első szakaszában a vándorlások jelentős része

a falvak és a közeleső városok között bonyolódott le. Határozott tendencia figyelhető meg a nagyvárosokba és körzeti központokba irányuló migrációt illetően. A párt és a kormány politikája révén sikerült korlátozni a fővárosba és a nagyvárosokba irányuló migrációt.

A belső migrációnak lényeges szociális-gazdasági kihatásai vannak. A települések számának csökkenéséhez vezet, a kisebb falvak állóeszközeit értéktelenné teszi, a falvakban gyorsítja, a városokban lassítja a népesség előregedésének folyamatát, megváltoztatja a demográfiai folyamatok alakulásának feltételeit. A belső migráció foglalkozásváltoztatáshoz vezet, ami nélkülözhetetlen azokhoz a hatalmas szociális-gazdasági változásokhoz, melyeket a szocialista iparosítás és a mezőgazdaság szocialista átalakítása vált ki.

8. A népesedéspolitikai intézkedések elsősorban és csaknem kizárólagosan a születések számának növelését célozzák. A halálozás közvetve meghatározza a népesség reprodukcióját, azonban önmagában is figyelemre méltó, mint olyan tényező, amely meghatározza a szocialista társadalom tagjainak jólétét. Ebben a vonatkozásban a természetes szaporodás intenzív növelésének tartalékai vannak, nevezetesen a gyermekhalandóság csökkentése, amely Bulgáriában, s különösen a falvakban nagyon magas. Az egészségügy fejlődése Bulgáriában meglehetősen gyors.

Az utóbbi időben érdeklődik a fiatalok házasságkötéseinek ösztönzésére, főként a születésszám emelése céljából. Van egy olyan terv, mely szerint a fiataloknak 2000 leva összegű állami kölcsönt adnának, amelynek törlesztését a gyermekek születésekor megkönnyítik, oly módon, hogy a 3. gyermek megszületése esetén nem kell törleszteni a kölcsönt. Abban az esetben, ha a lány 20 évnél fiatalabb a kölcsön összege 2500 leva lenne. Ezen kívül régóta érvényben van a nőtlen férfiak 5%-os adója a kereseti adóval terhelt jövedelem után. Másrészt az egyedülálló anyák kiegészítő kedvezményekben részesülnek.

Az alapvető népesedéspolitikai intézkedések közvetlenül a születések számával kapcsolatosak. A múltban az anyagi ösztönzés igen korlátozott volt. A morális ösztönzést tartották hatékonyabbnak (a többgyermekes családkról szóló törvény). 1968-ban kezdett érvényre jutni a rendelkezések sokoldalú rendszere, melyet a Bolgár Minisztertanács 61. sz., 1967. XII. 28-i rendelete irányzott elő. Az anyagi ösztönzés a következőkből áll: 20, 200 és 500 leva összegű egyszeri segély az első, második, illetve harmadik gyermek után (további szülésenként 20 leva), valamint havi fizetés- és nyugdíjkiegészítés 5, 15, 35 és 5 leva összegben (az első, 2., 3. és további gyermekek után). A bölcsődék és óvodák díja 30%-kal csökken. A család nélküliek adóját 30 éves kor elérése után 10%-ra emelik, s ugyanez vonatkozik a házasságkötés után 6 évvel még gyermektelen házaspárokra is. Van olyan javaslat, hogy szüntessék meg az első gyermek utáni havi segélyt, s emeljék a második és harmadik után járó összeget. A fizetett szabadságot 120, 150, 180 és 120 napra emelték (az 1—4. gyermek után), a fizetés nélküli szabadság pedig 8, 9, 12 ill. 8 hónap; emelték az idő teljes egészében szolgálati időnek számít. Van egy olyan javaslat, hogy az anyák fizetett szabadságát egy évig hosszabbítsák meg, s munkaidejüket rövidítsék a felére amellet, hogy teljes mértékű szolgálati időnek tekintik. Véleményem szerint a fizetett szabadság időtartamát és a munkaidő rövidítését a gyermek számától és életkorától

függően differenciálni kellene, s emellett növelni kellene az anyák rendes évi szabadságát is.

A 3 és többgyermekes családok a következő kedvezményekben részesülnek: előny a munkában való felvételnél (ezt a kedvezményt a terhes nők is élvezik), a lakásjuttatásnál mint leginkább rászorulókat veszik őket figyelembe, saját lakásra kölcsönt kapnak egy év letelte után, a lakás megvásárlásánál a tanácsok előnyben részesítik őket, a gyermekek koruktól függetlenül jogosultak lakóterületre, a sokgyermekes családok előnyben részesülnek gyermekeik bölcsődében és óvodában való elhelyezésénél, a technikumokban, közép- és főiskolákban ösztöndíjat kapnak, ha a követelményeknek megfelelnek.

A 61. sz. rendelet előírja, hogy évről évre növeljék a gyermekintézmények építésére fordítandó beruházásokat. Azok a vállalatok, melyek nagy számban, vagy túlnyomó többségben foglalkoztatnak munkásnőket, kötelesek saját alapjuktól bölcsődéket és óvodákat építeni. Előírta ezt a kötelezettséget a mezőgazdasági termelészövetkezetekre vonatkozóan is; ezek a títusterveket, melyeknek kidolgozása az Építésiügyi és Városrendezési Minisztérium feladata, ingyen kapják.

A terméketlenség és a korai terhességmegszakítások elleni harc céljából Szófiában létrehozták a Legfelső Orvosi Intézet speciális központját. A művi terhességmegszakítások (abortuszok) számát korlátozzák. Az illegális abortuszokkal szemben szigorúbban lépnek fel.

9. 1970 végén megállapították, hogy azok a lehetőségek, melyeket a 61. sz. minisztertanácsi rendelet nyújtott, részint nem voltak elegendők, részint nem valósultak meg teljes mértékben. Ezért összeállítottak egy új minisztertanácsi rendelet-tervezetet, melynek néhány alaptételét fentebb ismertettük. A hivatalos adatok alapján határozottan állíthatjuk, hogy Bulgáriában a születésszám nem kielégítő színvonalra az elsősorú probléma az ország demográfiai fejlődése vonatkozásában. Az adatokból kitűnik, hogy a sokgyermekes családoknak nyújtandó kedvezmények bevezetésére irányuló rendelkezések nem biztosították a várt hatást. Ugyanezt lehet elmondani az anyák és terhes nők munkába állási esélyeiről is. A vállalatok, intézmények, sőt tudományos intézetek vezetői mindig azt tartják szem előtt, hogy a fiatal anya gyermeke megszületésekor ki fog maradni a munkából. A terhes nő az ilyen vezetők számára tényleges tehernek tűnik, amelyet el kell kerülni.

A sokgyermekes családoknak biztosítandó lakóterület vonatkozásában szintén nem valósultak meg a kedvezmények a kívánt mértékben. Ugyanez a helyzet a gyermekintézmények vonatkozásában is. 1968 és 1969 folyamán nem nőttek a beruházások, 1970—71-ben pedig az eszközök növekedését nem használták ki kellően. A bölcsődei hálózat 3 év alatt csak 3660, az óvodai 24000 hellyel bővült. 1971 közepén a városi bölcsődék a 3 éves koron aluli gyermekeknek csupán 13%-át tudták befogadni. Az elkövetkezendő években feltétlenül meg kell duplázni ezt az arányt. 1971-ben a rendelkezésre álló eszközöknek csupán 35%-át használták fel a tervezési-költségvetési dokumentáció és az építkezési terület hiánya miatt.

A gyermekáruk termelése nem növekedett a kívánt mértékben, a termelői árak nem kielégítő volta miatt. Késik a gyermekélelmezési cikket termelő gyárak egyes berendezéseinek importja.

A művi terhességmegszakítások korlátozását célzó rendelkezéseknek ez ideig csak jelentéktelen hatásuk volt. Az anyá vagy a szülők kérésére történt

terhességmegszakítások száma 1968-ban — az előző évhez képest — 15500-zal csökkent. 1970-ben az abortuszok száma valamivel több volt 119 ezernél, 1967-ben, azaz a 61. sz. rendelet intézkedéseinek életbe lépése előtt, 99 200 abortusz volt. Emellett figyelembe kell venni azt is, hogy az abortuszok száma meghaladja a születéseket. Számításba kell venni, hogy azok a szervek, amelyeknek korlátozniuk kellett volna az abortuszok számát, nem voltak képesek teljesíteni feladataikat a pontos instrukciók hiánya, és a nem megfelelő társadalmi felvilágosító munka miatt.

Ami a terhes anyákról való gondoskodást illeti, ezen a területen sem biztosítottuk a megfelelő színvonalú támogatást. 1967 és 1970 között mindössze 710 ágygal bővítettük a szülőotthonokat. A terhes anyákról való gondoskodás elégtelensége fejeződik ki abban is, hogy a spontán vetélések száma évi 19 000-es szinten maradt. Az asszonyokról való gondoskodás elégtelensége a steril családok magas számában is kifejezésre jut. Neves tudományos munkatársak (Szülészeti és Nőgyógyászati Tudományos Kutató Intézet) számításai szerint a steril családok az összes családok mintegy 5%-át teszik ki.

A csecsemőhalandóság állandóan csökken, azonban ezt a csökkenést meg lehetne gyorsítani, s ily módon kedvezőbb feltételeket biztosítani a bulgáriai népesség reprodukciójához. Bulgáriában a csecsemőhalandóság kétszer olyan magas, mint a többi fejlett országban. A falvakban a csecsemőhalandóság 50%-kal magasabb mint a városokban. A szakértők véleménye szerint a tüdőgyulladás és a fertőző megbetegedések elleni harcra gyorsan lehet csökkenteni a csecsemőhalandóságot.

10. A statisztikai adatok szerint a gyermekek kb. 60%-a az anya 25 éves, 85%-a pedig 30 éves kora előtt születik. A Lett Szocialista Köztársaságban végzett vizsgálatok szerint a család a házasságkötés utáni 7 év folyamán alakul ki. Bulgáriában évente kb. 73 000 házasságot kötnek (1965 után). Az asszony életkora 7500 házasságban meghaladja a 30 évet, 13 500 házasságban a 25 évet. Minél később kötik a házasságot, annál kisebb a gyermekszületés valószínűsége, különösen a 2. és 3. gyermeké. Másrészt viszont a fiúk és lányok fizikai, pszichikai és nemi érése ma hamarább következik be, mint a század elején. Prágában végzett vizsgálatok szerint a fiatalok egyharmada, sőt fele kezd 17—18 éves kora előtt nemi életet élni. Ez művi abortuszokhoz vezet, ami a későbbiek során gyakran okozza a lányok meddségét.

Fentiekből kitűnik, hogy a korai házasságkötéseknek nagy jelentőségük van a születések számának növelése, a család erősítése szempontjából. Ezért felmerültek olyan, a korai házasságkötést ösztönző javaslatok, hogy 2000, illetve 20 évesnél fiatalabb lány esetében 2500 leva állami kölcsönt adjanak a fiatal házasoknak. Ezen túlmenően a kölcsön törlesztését a gyermekek meghatározott időre történő megszületése esetén csökkentik, a 3. gyermek megszületése esetén pedig egyáltalán nem kell törleszteni.

11. A születésszám növelése szempontjából nagy jelentősége van a lakóterület nagyságának.

A technikumokban, közép- és főiskolákban tanulók számának gyors növekedése szükségessé teszi kollégiumok építését a családos hallgatók részére. Ezenkívül a diákanyáknak biztosítani kell, hogy ösztöndíjuk meghagyása mellett átmelessenek levelező tagozatra. A tanulmányi idő befejezése után ugyanabban a településben kell állást biztosítani mindkét házastárs részére, ezzel is erősítve a családot, és ösztönözve a nagyobb gyermekszámot.

Az asszonyok egészsége és szülőképesége szempontjából nagy jelentőségük van a munkafeltételeknek. A szakszervezetek és az Egészségügyi Minisztérium által közösen lebonyolított vizsgálatok kimutatták, hogy az iparban foglalkoztatott asszonyok több mint 50%-a a megengedettnél nagyobb súlyú tárgyakat emel, 48%-uk egészségre ártalmas anyagok, 35%-uk a megengedettnél nagyobb por, 30%-uk magas hőmérséklet, 15%-uk intenzív vibráció mellett, 63%-uk pedig megszakítás nélkül álló helyzetben dolgozik. Az ilyen feltételek mindenképpen veszélyesek a terhes asszonyok és a magzat egészsége, valamint a nők szülőképeségének fenntartása szempontjából.

12. A felvilágosító propaganda munka ez ideig azoknak az erkölcsi és anyagi ösztönzőknek az ismeretetésére korlátozódott, melyeket a kormányrendeletek tartalmaznak. Most feltétlenül rá kell irányítani a figyelmet a társadalom-politikai propagandára, és hangsúlyozni a jelenlegi népességreprodukciónak a perspektivikus hatásait. Meg kell győzni a fiatalságot arról, hogy az egészséges nemi élet, a harmonikus családi élet, s 2—3 gyermek megléte minden családban döntő jelentőségű az eljövendő nemzedékek szempontjából. Ugyancsak fontos mindenütt és minden eszközzel, főként megfelelő intézkedésekkel tudatosítani, hogy az egészséges, fizikailag és lelkileg erős nemzedékek megteremtése érdekében a nők szerepe a szocialista társadalom szempontjából mennyire jelentős. Ez a szerep teljesértékű elismerést kell hogy kapjon olyan körülmények között, melyekben a nők egyenjogúan részt vesznek a társadalmi életben.

JUGOSZLÁVIA NÉPESSÉGPOLITIKÁJANAK NÉHÁNY ASPEKTUSA

ALEKSANDER KJURČEV

A népeségpolitika széles témakörén belül két problémával foglalkozunk, amelyek Jugoszlávia jövője szempontjából itt leginkább az érdeklődés tárgyát képezik:

1. A gazdasági fejlődés színvonalához képest milyen relációban marad Jugoszláviában a népességnövekedés;

2. Mi a helyzet a népességfejlődés szabályozására tett jelentősebb lépések körében.

I. JUGOSZLÁVIA NÉPESSÉGÉNEK SZAPORODÁSA ÉS GAZDASÁGI FEJLŐDÉSE

1. A népesség szaporodása

Jugoszlávia közepesen benépesült ország, 1971-ben 255 804 km²-en 20 504 516 lakos élt, ami azt jelenti, hogy 1 km²-re átlagosan 86,2 lakos jutott.

A népsűrűség kisebb a kevésbé fejlett köztársaságokban és autonóm tartományokban (Bosznia és Hercegovina, Macedonia, Crna Gora és Kosovo) mint a fejlettebb köztársaságokban és tartományokban (Szlovénia, Horvátország, tényleges Szerbia és a Vajdaság). Kivételt képez Kosovo tartomány legfejletlenebb körzete, ahol a népsűrűség a legmagasabb: 114,3 lakos jut 1 km²-re.

A háború utáni időszakban Jugoszlávia népszaporulata gyors volt. Habár az utolsó dekádban kifejezetten csökkenő tendenciát mutat a lakosság még mindig közepes ütemben (kb. évi 10%-kel) szaporodott. Természetesen ez a növekedés jelentősen különbözik Jugoszlávia egyes köztársaságaiban és a Szerb Köztársaság autonóm-tartományaiban. Mivel Jugoszláviában a népesség növekedése kizárólag a természetes szaporodástól függ, a lakosság létszámában bekövetkező változások előrelátása céljából feltétlenül fontos a természetes népmozgalom körülményeit és tendenciáit vizsgálni.

E célból az 1. sz. táblában bemutatjuk a természetes szaporodás, valamint a születések és a halálozások 1000 lakosra jutó évi száma adatait.

Összehasonlítva Jugoszlávia népességének természetes fejlődésére vonatkozó adatait más országok hasonló adataival észrevehető, hogy ebben az or-

szágban a természetes szaporodás a háború utáni időszakban a legmagasabbak közé tartozik. Függetlenül a gyors visszaeséstől, Jugoszlávia lakosságának természetes szaporodása még továbbra is a legmagasabbak közé tartozik Európában. Az európai szocialista országok közül 1969-ben csak Romániának volt magasabb a természetes szaporodása (23,2‰), a Szovjetunióban ugyanabban az időben a természetes szaporodás megegyezett Jugoszláviáéval (9,5‰), ugyanakkor, amikor Csehszlovákiában (4,3‰), Magyarországon (3,7‰) és a Német Demokratikus Köztársaságban (0,0‰) kétszerte kevesebb volt. A többi szocialista országban a lakosság természetes szaporodásának csökkenése gyorsabb volt, mint Jugoszláviában az 1954—1969-es években.

Jugoszláviában a különböző köztársaságok és autonóm tartományok között nagy különbségek vannak a természetes szaporodás szintjét és dinamikáját tekintve. A kevésbé fejlett körzetekben jóval magasabb mint a fejlettebb körzetekben. Az utóbbiakban a természetes szaporodás mértékének csökkenése gyorsabb volt, ami a kevésbé fejlett körzetek magas halálozási — különösen a csecsemőhalandósági-arányszámának csökkenéséből, valamint

1. Jugoszlávia népességének természetes szaporodása
köztársaságok és autonóm tartományok szerint

É v	Jugoszlávia	Bosznia- Hercegovina	Črna Gora	Horvátország	Macedonia	Szlovénia	Szerbia		
							tényleges	Vojvodina	Kosovo
Az 1000 lakosra jutó természetes szaporodás									
1950—1954.....	16,4	21,5	22,1	11,5	23,9	11,9	14,8	10,9	25,5
1955—1959.....	14,3	23,7	21,6	10,2	22,3	9,1	10,3	8,1	26,6
1960—1964.....	12,7	22,6	19,6	7,5	19,7	8,3	7,9	6,6	28,6
1966.....	12,3	20,5	17,9	7,7	19,0	8,4	7,3	6,0	29,2
1968.....	10,4	17,4	14,7	6,0	17,5	6,6	6,5	4,6	29,2
1970.....	8,8	13,9	13,3	3,7	15,5	5,8	5,9	2,5	27,4
Az 1000 lakosra jutó élveszületések száma									
1950—1954.....	28,8	38,2	32,1	23,2	38,4	22,8	26,1	23,3	43,3
1955—1959.....	24,8	35,3	30,1	20,2	34,0	19,4	19,6	18,4	42,3
1960—1964.....	22,1	31,7	26,9	17,2	29,4	17,9	16,6	16,3	41,7
1966.....	20,4	27,6	24,2	16,5	27,0	18,6	14,9	14,8	38,5
1968.....	19,1	24,6	21,4	15,0	25,4	16,9	14,8	14,1	38,5
1970.....	17,8	20,9	19,8	13,9	23,3	16,4	15,0	12,6	36,0
A halálozások 1000 lakosra jutó száma									
1950—1954.....	12,4	13,9	10,0	11,7	14,5	10,9	11,3	12,4	18,0
1955—1959.....	10,5	11,6	8,5	10,1	11,7	9,7	9,3	10,3	15,7
1960—1964.....	9,4	9,1	7,3	9,7	9,7	9,6	8,7	9,7	13,1
1966.....	8,1	7,1	6,3	8,8	8,0	9,2	7,6	8,8	9,3
1968.....	8,7	7,2	6,7	10,0	7,9	10,3	8,3	9,5	9,3
1970.....	9,0	7,0	6,5	10,2	7,8	10,5	9,2	10,1	8,6

a fejlettebb körzetek időskorú népességének magasabb részarányából adódó magasabb nyers halálzási arányszámából ered.

A jövő népességpolitikája kialakításánál nagy jelentőségű az a tény, hogy a fejlettebb körzetekben (Szlovéniát kivéve) a netto reprodukciós együttható értéke már az egység alá süllyedt. Ugyanakkor a kevésbé fejlett körzetekben ezen együttható értéke 1-nél magasabb. 1968-ban a nettó reprodukciós együttható értéke Jugoszláviára vonatkozóan 1,06, Szlovéniában 1,04, Horvátországban 0,89, Szerbiában 0,88, Vajdaságban 0,84, Crna Gorában 1,11, Bosznia-Hercegovinában 1,24, Macedóniában 1,35, Kosovóban 2,07 volt.

2. Gazdasági fejlődés és népesség

Ellentétben a lakosság természetes szaporodásának a helyzetével Jugoszlávia gazdasági fejlődésének a színvonala gyors növekedése ellenére is (az 1952—57 évek átlagában az évi növekedés mértéke 7,9%) lemarad az európai országok megfelelő átlagától. A gazdasági növekedés ezidáig aránylag nem gyors üteme mellett a lakosság növekedése bizonyos nehézségeket eredményezett. A munkaképes korban levő lakosság növekvő száma például nehézséget okozott a foglalkoztatottsági probléma megoldásában, különösképpen amiatt, hogy megindult a falusi lakosság városokba vándorlásának a folyamata és a mezőgazdaságból eredő munkaerő nyomást gyakorolt a nem mezőgazdasági munka piacára (ami összefügg az ipar gyorsütemű fejlődésével, valamint a második és a harmadik szektor egész tevékenységének a fejlődésével). Ezzel kapcsolatban külföldi munkahelyekre irányuló jelentős ideiglenes emigráció volt megfigyelhető. A népesség aránylag gyors szaporodása bizonyos vonatkozásban szintén csökkentette a lakosság egy főre jutó nemzeti jövedelmét és megnehezítette a gazdasági életkörülmények megjavítását, minthogy megnövelte a lakásépítkezések iránti szükségletet, megkövetelte az oktatási intézmények és egészségügyi intézetek férőhelyei számának növelését, valamint több munkahely létesítését a gazdasági és nem-gazdasági tevékenység területén egyaránt.

A demográfiai és gazdasági fejlődés közötti viszony azonban Jugoszlávia különböző körzeteiben más-más helyzetből fakad. A lakosság magas természetes szaporodásával rendelkező körzetek egyidejűleg gazdaságilag fejletlenebb területek, mint az alacsony természetes szaporodással rendelkező körzetek, amelyek viszont gazdaságilag fejlettebbek. Ez világosan látható a 2. tábla adataiból is.

A fejlődésnek ebben a fázisában a kevésbé fejlett területeknek a lakosság természetes szaporodásának további csökkentése felelne meg, ugyanakkor a fejlettebb körzetekben a lakosság természetes szaporodásának további csökkenése már nem lenne kívánatos.

II. NÉHÁNY NÉPESSÉGPOLITIKAI KEZDEMÉNYEZÉS

A népességpolitikában bevezetett kezdeményezések a nők, gyermekek védelmére a kisjövedelmű gyermekes családok megsegítésére, az iskolai végzettség színvonalának, valamint a lakosság egészségügyi helyzetének megjavítására a gazdasági életszínvonal emelésére irányulnak.

2. A Szocialista Köztársaságok és Autonóm tartományok
 elért fejlettségi színvonalát kifejező mutatók értékének alakulása
 Jugoszlávia átlagos színvonalához viszonyítva*
 Jugoszlávia = 100

Megnevezés	Bosznia- Hercegovina	Crna Gora	Horvátország	Macedonia	Szlovénia	Szerbia		
						tényleges	Vojvodina	Kosovo
A gazdaságilag aktív népesség aránya a népesség 1971. évi adatai alapján számítva	85	76	104	86	110	120	98	62
A szocialista szektorban foglalkoztatottak aránya 1970-ben	74	79	116	84	168	99	111	43
Az iparban foglalkoztatottnak az össznépesség 1970-es számához viszonyított aránya	77	70	113	75	203	100	94	42
Az egy főre jutó társadalmi termék értéke 1970-ben	65	74	123	70	186	99	115	35
Az átlagos jövedelmek 1970-ben	96	89	108	84	118	94	92	81
Az egy főre jutó külkereskedelmi forgalom volumene 1970-ben	72	85	125	72	179	97	105	37
Az 1971-ben középiskolában tanuló fiatalok számának a 15–18 éves korban levő fiatalok számához viszonyított aránya	73	97	119	91	120	106	119	76
Az egy orvosra jutó lakosok száma 1970-ben	172	140	84	112	81	81	86	225

* A Szövetségi Statisztikai Hivatal Jugoszlávia és Szoc. köztársaságai, valamint autonóm tartományai fejlődésének egyes mutatói. 1960–1970. években. Belgrád, 1971. 15–16. p.

1. A dolgozó nők és a kisgyermekes anyák védelme

A nők védelme a szakszervezet általános szabályzatába van foglalva, függetlenül a minden dolgozóra kiterjedő védelemtől. Ez hangsúlyozza, hogy a női munkakörök nem lehetnek túl megerőltetőek, valamint az egészségre és életre veszélyesek. Nőket általában nem foglalkoztathatnak éjszakai műszakban, terhesség-, vagy gyermekágy esetén pedig speciális bánásmódra jogsultak.

A dolgozó terhes nők terhességük kezdetétől fogva védelmet élveznek, többek között oly módon, hogy tilos őket olyan munkakörbe irányítani és

ott foglalkoztatni, ahol állandó (erős) rázásnak vannak kitéve, állandó túlnyomás nehezedik a testre, ahol por, gőz és ártalmas gázok, rádióaktív vagy röntgensugárzás stb. van. Nehéz terhek emelése ugyancsak tilos. Minden esetben tilos a terhes nőket, valamint a kisgyermekes anyákat — 8 hónapos korig — éjszakai munkával, valamint túlórában foglalkoztatni. A terhes nők hatásvédelve tartalmazza a munkából való elbocsátásuk jogi tilalmát is. Az anyák legalább 105 nap szülési szabadságra jogosultak, mely idő alatt az anyaságukból adódóan segélyeket kapnak, mint társadalmi biztosítottak, ez átlagjövedelmük 80—100%-át teszi ki.

A kisgyermekes anyák fokozott védelemben részesülnek, a gyermek 8 hónapos koráig joguk van naponta csak 4 órát dolgozni, ebben az esetben munkájukhoz mért bért kapnak, az átlagjövedelemtől való eltérést pedig a társadalombiztosító fizeti. Azok a dolgozók nők, akik a szülés után jogot kaptak a 4 órás munkára, egészen addig élhetnek ezzel a joggal, míg a gyermekük be nem tölti a 3. életévét. Ezen szabályok szerint ezenkívül nem lehet elbocsájtani a munkából azokat az anyákat, akiknek gyermeke nem töltötte be élete 8. hónapját.

2. A gyermekes családok segítése

A gyermekes családoknak társadalmi segítséget nyújtanak. Minden újonnan született gyermek után nem nagy összeget (80 dinárt) kapnak, amit a gyermek segélyezésére szánnak. Amíg a gyermek be nem fejezi tanulmányait, beleértve az egyetemi éveket is, az alacsony-jövedelmű foglalkoztatottak családi pótlékra jogosultak. Ennek nagysága a gyermekek számától, a család jövedelmének a nagyságától, valamint az egyes köztársaságok és autonóm tartományok politikájától függ. Ezenkívül minden gyermek 15 éves korig ingyenes orvosi ellátásban részesül, függetlenül attól, hogy szülei jogosultak-e a társadalombiztosításra vagy sem. A gyermekes családok a lakások és a házak, a jutalmak és az ösztöndíjak, a társadalmi segélyek stb. szétosztásánál is bizonyos előjogokat élveznek.

Annak ellenére, hogy 10 évvel ezelőtt ezeknek a segélyformáknak nagy jelentőségük volt, jelenleg sokat veszítettek fontosságukból. A családi pótlék növekedése ti. nincs arányban sem a személyes jövedelmek emelkedésével, sem a gyermekek eltartásához feltétlenül szükséges eszközökkel. A juttatott ösztöndíjakat is csökkentették.

Mindezek eredményeként a gyermekes családok megsegítésének fejlődése nincs pozitív befolyással a termékenység magas színvonalon tartására.

3. A terhességmegszakítás

A háború utáni első időszakban a nehéz életkörülményekből, valamint a rossz lakáshelyzetből kifolyólag nagyszámú illegális terhességmegszakítás történt. Az ilyen jellegű esetek megfékezése céljából 1952-ben rendeletet adtak ki, amelynek értelmében az orvosi javaslatra engedélyezett terhes-megszakítás mellett bevezették az eugenetikai, szociomedicinai, szocioetikai okokból való terhességmegszakítás lehetőségét is.

Habár ennek a rendeletnek az életbelépése után a művi vetélések számának gyors emelkedése következett be, 1960-ban újabb rendeletet hoztak, amelynek értelmében társadalmi szempontból kiszélesítették a terhességmegszakítás lehetőségeit. Ennek értelmében még a férjes asszonyok is jogot kaptak a terhességmegszakításra, amennyiben nehéz anyagi helyzetben, rossz családi viszonyok között voltak, vagy egyéb személyes okokból. Mivel az orvosi bizottságok liberálisan értelmezték a rendeletet, valamint a nők kritikátlanul fogadták mondván, hogy a művi vetelés könnyű és veszélytelen beavatkozás, a művi vetélések száma még gyorsabban nőtt, mint előzőleg. Ebben az időszakban a társadalmi sajátosságokra való utalások állandóan növekvő tendenciát mutattak az orvosi és szociomedicinai utalásokkal szemben, és egyes intézetekben a terhességmegszakítások engedélyezésének 95—97%-át ezzel indokolták. A művi vetélések évi száma egyes klinikákon meghaladja a születések számát. Becslés szerint országunkban évente az összes intézetekben 250—280 ezer művi vetélést hajtanak végre a több ezerre tehető bejegyzetlen művi vetelésen kívül. Ez azt jelenti, hogy gyakorlatilag Jugoszláviában a művi vetélések legalizálva vannak, kivéve, ha a férjzett asszonynak nincs gyermeke, vagy ha a terhesség meghaladta a 3 hónapot; ebben a két esetben szabály szerint tilos a vetelés engedélyezése. Az a vélemény, hogy a terhességmegszakítás az országban járványjellegű.

A művi vetélések nagy számának az okát a még mindig aránylag alacsony életszínvonalban, az elégtelen kulturális és egészségügyi színvonalban és Jugoszlávia lakosságának nagy részénél a társadalmi emancipáció hiányában kell keresnünk.

A terhességmegszakítás pozitív hatásának lehet tulajdonítani:

- a) az illegális művi vetélések számának csökkenését;
- b) a magas születési arányszámnak a gazdaságilag fejletlen körzetekben való csökkenését.

Más szempontból viszont a művi vetéléseknek bizonyos negatív következményei is vannak. Nemcsak hogy jelentős anyagi javakat kötnek az orvosi kezelés által a művi vetéléseknél, de negatívan hatnak a nők munkája termelékenységére, csökkentik a nők szülési képességét és másodlagos meddőséghez vezetnek, növelik a halálozási arányszámot, elősegítik a nők fizikumának legyengülését stb. Éppen ezért fontos orvosi, szocioekónómiai és társadalmi problémát jelentenek.

Az orvostudomány jelenleg gyorsan fejlődő szakaszában és a lakosság kulturális emelkedése mellett nem szükséges a művi vetélést a családnagyság szabályozójának tényezőjévé tenni az országban. Minthogy a fogamzásgátló szerek használatának széles lehetősége nyílt, szükségesnek látszik a művi vetélések engedélyezési feltételeinek megszigorítása, különösképpen az alacsony születési arányszámú körzetekben.

4. A fogamzásgátlás

A fogamzásgátló szerek használata Jugoszláviában korlátozott, habár a gyógyszeripar nagymennyiségű fogamzásgátló szerrel látja el a piacot. Ennek oka ugyanaz, mint a művi vetelés esetében — főképpen a lakosság nagyobb részének alacsony színvonalú általános és egészségügyi felvilágosultsága. A

Skopjei Egyetem orvosi fakultásának nőgyógyászati klinikáján 553 nő között végzett felmérés mutatja: arra a kérdésre, hogy ismeri-e a „fogamzásgátló” szó jelentését, csak 38,9% felelt igennel, 3,8% nem világosan és 57,3% nemmel felelt. Arra a kérdésre, hogy kért-e valaha orvostól tanácsot a nemkívánt terhesség megelőzésére vonatkozóan, a nők 25,1%-a felelt igennel, ugyanakkor 74,9% azt állította, hogy soha életében nem beszélt erről a témáról senkivel, aki hivatásszerűen foglalkozik vele.

A családtervezési klinikák, valamint egyéb családtervezési intézetek létesítésén kívül, főként a nők számára, Jugoszláviában létrehozták a Családtervezési Tanácsot. Ez a Tanács a Szövetségi parlament határozatai alapján számos akciót kezdeményezett a fogamzásgátlás terén felmerülő feladatok megvalósítása céljából. A legnagyobb figyelmet az ifjúság szexuális nevelésére, a szexuális nevelésnek az iskolákban tantárgyként való bevezetésére, a fogamzásgátló szerek használatának elterjesztésére fordították.

5. Egyéb kezdeményezések

A fentebb említettektől függetlenül egyéb lépéseket is tesznek, amelyek ilyen vagy olyan formában hatással vannak a népesedés fejlődésére. Így a magas halálozási arányszámú körzetekben erőfeszítéseket tesznek *a lakosság magas halálozási arányszámának a csökkentésére, általában és különösképpen a csecsemőhalandóság terén*. Ezek az erőfeszítések pozitív eredményeket jelentenek és az egyes körzetek halálozási arányszáma közötti különbségeket határozottan csökkentették. (Mint az 1. táblázat adataiból is kiténik.)

A fiatal korosztályok egyre nagyobb rétegére terjed ki az *oktatás*. Az 1952/53. és 1970/71. tanévek között a lakosság összlétszámának megfelelő korcsoportjából a 7—10 éves általános iskolákban oktatott gyermekek részaránya 92%-ról 97%-ra emelkedett, a 11—14 éves korban levő gyermekeknél 53%-ról 82%-ra, s a 15—18 éves korban levő középiskolákban tanuló fiatalok aránya 18,2%-ról 39,1%-ra. Ugyanezen idő alatt a 19—30 év közötti nappali és levelező tagozatos egyetemi hallgatók 1000 lakosra jutó száma az 1964/65. tanévben észlelt 47-ről 1970/71. tanévre 68-ra emelkedett.

A gazdasági haladással, az életszínvonal és a népesség iskolázottsági színvonalának emelkedésével együtt várható, hogy a lakosság termékenységének a színvonalában és növekedésében az egyes körzetek között mutatkozó különbségek a jövőben csökkenni fognak.

GONDOLATOK JUGOSZLÁVIA NÉPESEDÉSPOLITIKÁJÁRÓL

D. BREZNIK — M. RASEVIČ

1. A népesedéspolitika vagy demográfiai politika megjelölés, ahogy azt rendszerint definiálják, a társadalmi és gazdasági élet különböző szféráinak tudatosan alkalmazott eszköze a népességnövekedés gyorsítására vagy mérséklésére. A stacionér népességtípus elérése céljából elfogadott eszközök és cselekmények azok közé tartoznak, melyek a népesség növekedésének korlátozását célozzák. Bár a gazdaság-, társadalom-, egészségügy-, oktatás-, pénzügy-, agrár-, lakáspolitikák és más politikák eszközei szintén előidézhetnek demográfiai hatásokat, hatásaik közvetettek, melyeket a törvényhozó természetesen nem tud figyelembe venni koncepciójának kidolgozása során, a döntéseknél is az intézkedések életbeléptetésénél. Az eszközök mérlegelésénél figyelembe vehetők a demográfiai fejlődés; a népesség struktúrájának és a népmozgalomnak azon komponensei, melyekre a hosszútávú társadalmi célok figyelembevételével hatni akarunk.

2. A népesedéspolitika eszközei nem mindig egyeztethetők össze más politikák eszközeivel. Például a tisztán egészségügyi célzattól elfogadott bizonyos intézkedések (a terhességmegszakításra vonatkozó törvényhozás liberalizálása) korlátozó hatással lehetnek a népesség növekedésére, noha a társadalom ugyanakkor törekedhet arra, hogy bizonyos természetes népszaporulatot elérjen. Minden humánus társadalompolitika eszközei segítséget nyújtanak a sokgyermekes családoknak, függetlenül a népesedéspolitika intencióitól, mely lehet, hogy a népességnövekedés redukálására vagy gyengítésére törekszik. A népesedéspolitikai eszközök mérlegelésénél és kiválasztásuk eldöntésénél figyelemmel kell lenni a másirányú politikák céljaival történő egyeztetés problémájára.

3. A népesedéspolitika és más politikák eszközei közvetlen vagy közvetett hatással vannak a népességre, működésük lehet rövid vagy hosszútávú. A jelenlegi demográfiai kutatást értékelve arra a következtetésre jutunk, hogy más politikák intézkedéseinek a népességre gyakorolt közvetlen vagy közvetett hatásait nem kutatták kielégítően, ami azt jelenti, hogy nagyon nehéz előre látni ezen intézkedések lehetséges hatását a népességre.

4. Noha nem lehet teljes bizonyossággal állítani, hogy nélkülözhető lesz a környező országokban rendkívüli esetekben gyors hatást kiváltó eszközök elfogadása (például, ha a női népesség netto reprodukciós együtthatójának

az értéke 1 alá süllyed és ez az állapot hosszabb ideig tart, vagy a nagyon magas születési arányszám a gyakori születek miatt hátrányos következményekkel jár a propagatív korú nők egészségére stb.), úgy gondoljuk, hogy inkább az adott eszközök hosszútávú hatását kell elvben célszerűnek ítélnünk mind demográfiai nézőpontból, mind az említett más politikák nézőpontjából.

5. A szocialista társadalmat a népesedéspolitika és más politikák kialakításában befolyásolja a népmozgalom és népességstruktúra (a termékenység, a halandóság — különösen a csecsemőhalandóság, a vándorlás, a népesség műveltségi struktúrája, a foglalkoztatottság stb.), és figyelembe vesz bizonyos alapelveket, illetve szempontokat, melyekből illusztrációul megemlítjük a következőket:

- A népesség reprodukciója legyen humánus jellegű a női népességre gyakorolt káros hatások és a gyakori terhességgel és szüléssel kapcsolatos kimerülés és hátrányos következményei nélkül. Lehetővé kell tenni, hogy az asszonyok egyenlő jogokkal bírjanak a társadalmi, gazdasági és kulturális életben való részvétel terén. El kell ismerni a nők jogát a „születés-szabályozásra”.
- Kortól és kategóriától függetlenül minimálisra kell csökkenteni a népesség halandóságát.
- Nélkülözhetetlen a dolgozó nők védelmének megjavítása különösen a terhesség alatt és akkor, amikor gyermekeik kicsinyek.
- A népesség reprodukciójának költségeit arányosan kell elosztani. Ez megfelelő eszközöket követel meg a társadalom- és más politikák szférájában.
- Folyamatos a törekvés a népesség képzettségi szintjének emelésére.
- Minden szférában (lakáspolitikai, foglalkoztatás) nélkülözhetetlen azoknak az eszközöknek igénybevétele, melyek ösztönzik a népesség kívánatos fejlődését, megjavítják az életfeltételeket.

6. Kétségtelenül probléma az, hogy mit kell — társadalmi-, gazdasági- és demográfiai szempontból — előnyösnek tartani a népesség növekedésében. Nemcsak a demográfusokat, de az egész társadalmat érdekli ez a kérdés, amelynek megválaszolása azonban a konkrét feltételektől (gazdasági fejlődés szintje, az időszerű demográfiai helyzet, hosszútávú perspektívák stb.), valamint a különböző problémák reális megoldásának a lehetőségeitől függ.

7. Véleményünk szerint Jugoszláviában mostanáig nem létezett tudatosan kialakított népességpolitika, csak részleges — gazdasági, társadalmi, egészségügyi, oktatásügyi vagy más — intézkedéseket fogadtak el, melyek közvetve hatottak ki a népmozgalomra és reprodukcióra függetlenül attól, hogy ezek a hatások kívánatosak voltak-e vagy sem. Hangsúlyoznunk kell egyúttal, hogy az ilyen politika kialakításában a reális lehetőségektől függően figyelembe kell venni a korábban említett elveket.

Jugoszláv szerzők egész sora hív fel annak a mérlegelésére, hogy valóban szükségünk van-e népességpolitikára?

Mindenekelőtt a hosszútávú népesedéspolitikai eszközök alkalmazása érdekében lépnek fel, melyeket össze lehet egyeztetni a társadalom-, gazdaság-, és egészségvédelmi politikával. Ezenkívül jelentékeny számú szerző hangsúlyozza, hogy elengedhetetlenül szükséges a népességfejlődés területi és más különbségeinek megfelelően differenciált népességpolitika.

Figyelembe véve bizonyos régiók (Vajdaság, Horvátország, a tulajdonképpeni Szerbia és Szlovénia) nagyon alacsony termékenységi szintjét, számos szerző lép fel olyan népességpolitikai eszközök alkalmazása érdekében, melyek serkentik a népesség termékenységét.

8. A fentiekkel kapcsolatban okvetlenül hangsúlyozandó, hogy számos jogi döntés a népjólét és egészségvédelem szférájába tartozó maradt. Noha e döntések egyike sem kifejezetten demográfiai célú, lényegük közvetve kapcsolatos demográfiai jelenségekkel s emiatt különösen átgondoltnak kell lenniük. Mindenekelőtt a dolgozó nők helyzetét szabályozó jogi eljárásokra kell figyelemmel lennünk, egyformán biztosítva a sokgyermekes családok számára a segítséget mind az anyák orvosi védelme, mind a családtervezés területén.

9. Az alapvető jogi aktusok eredményeképpen a nők egyenlő jogokhoz jutottak a közélet minden területén, beleértve a munkabalépés és az egyenlő munkáért egyenlő bér jogát. Figyelembe véve a nők reprodukációs funkciójából adódó speciális szerepet, lehetővé kell tenni számukra mindkét funkciójuk betöltését, amit a törvény is szabályoz. A rendelkezés szerint a nőknek joguk van a terhesség ideje alatt 105 nap fizetett szabadságra, anyai kötelességük végrehajtása céljából lehetséges a normális munkaidő felét (napi 4 órát) dolgozniuk addig, amíg a gyermek eléri a nyolc hónapos kort. Ezenfelül, hogy a nők szaporodási funkcióját védelmezzék, jogukban áll abbahagyni a nehéz fizikai munka végzését. Nem lehet őket éjjeli műszakban foglalkoztatni a terhesség idején, illetve a gyermek születése utáni egy évig.

10. A családi pótlék hosszú idő óta létező intézmény. Funkciója időközben úgy módosult, hogy ma észrevehetően különbözik attól, amelyet a második világháború utáni első években töltött be. Kezdetben minden gyermekes család kapott pótlékot, ha a szülők közül egy vagy kettő dolgozott. A viszonylag alacsony személyi jövedelmi körülmények közt a családi pótlék kezdett olyan anyagi segítséggé válni, hogy a szülőket ösztönözhetette arra, hogy gyermekük legyen. Később megszorítást vezettek be, s a pótlékot csak a nagyon alacsony jövedelmű családok kapták meg. Redukálódása következtében így szinte kizárólagosan a társadalmi segítség eszközévé vált, mivel csak a nem nagyszámú szegény család jutott hozzá. A családi pótlék jelenlegi intézménye decentralizált. Minden köztársaságnak vagy autonóm területnek e téren saját előírásai vannak érvényben. Az első határozatok és viták alapján az alacsony termékenységi arányszámmal rendelkező köztársaságokban a pótlék összegét észrevehetően felemelték. A sugallt és bevezetett változásoktól így remélni lehet, hogy a pótléknak szociális funkcióján felül bizonyos mértékig ismét demográfiai jellege lesz.

11. 1952-ben léptették életbe először a legális terhességmegszakítás végrehajtásának feltételeit és indokait jogilag szabályozó dekrétumot. E dekrétumnak megfelelően a terhességmegszakítást az egészségvédelmi intézményekben lehetett végrehajtani négy indok alapján: orvosi, eugenikai, jogi-etikai és szociális-orvosi, vagyis „amikor mindenképpen várható, hogy a terhesség körülményei az észlelt adatok szerint előnytelen helyzetű társadalmi csoportban károsak lesznek a nő egészségére”. Az utolsó indok a tulajdonképpeni orvosi kritériumok mellett egyúttal társadalmi elemeket is tartalmaz.

Az indoknak ez viszont nem volt precíz megfogalmazása, ami a gyakorlatban különböző interpretációkat eredményezett.

A képzetlen személyek által végzett, rosszul végrehajtott abortuszok számának csökkentésére és nem kívánatos következményeinek kiküszöbölésére irányuló törekvés 1960-ban új határozathozatalt eredményezett. Ez megtartotta az első három indokot, míg a szociális-orvosi indok elvileg megváltozott. Az új szövegezés a következőképpen hangzik: „A terhességmegszakítás megengedett akkor, amikor várható, hogy a gyermek születése miatt a nő olyan nehéz fizikai, családi vagy anyagi terheknek lenne kitéve, melyek semmi más módon nem kerülhetők el.” Így a terhességmegszakítás szociális kritériumokkal bíró gyakorlati része elfogadott maradt, s az eset kijelölése csaknem teljesen liberalizálódott, mivel az említett dekrétumban ez alkalommal sem szövegezték meg világosan a beavatkozást megindokló társadalmi és gazdasági körülményeket. Emiatt minden átmenetileg hátrányos helyzetet társadalmi természetű indoknak lehetett tartani és eredményeképpen a gyógyászati intézményekben a terhességmegszakító beavatkozások gyors növekedése következett be.

A terhességmegszakításra vonatkozó utolsó törvényben, melyet 1969-ben fogadtak el, mind a négy indok ugyanabban a formában maradt meg, mint korábban, ami megerősítette a terhességmegszakításra vonatkozó liberális helyzetet. Mindamellet ez inkább általános alapelv maradt, mivel a köztársaságok és az autonóm terület saját jogi eljárásaikkal fogják a problémát szabályozni.

12. Az utolsó terhességmegszakításra vonatkozó törvény új elemeket is foglal magában. Ezek az egészségügyi szolgálat szervezeti előkészítésének biztosítására és az iskolának a szexuális nevelő és nemkívánt terhesség megelőzéséről szóló munkába történő bekapcsolódására vonatkoznak. Az 1969-es dekrétum ténylegesen ezeket az elemeket említette, de a jogi gyakorlat jóval tágabban értelmezte.

A családtervezés problémáját mérlegelve az országban a Szövetségi Gyűlés speciális dekrétumot fogadott el (Határozat a családtervezésről) megerősítve azt a felfogását, hogy szükséges azoknak az eszközöknek a meghatározása, melyek a nemkívánatos terhesség ellen biztosítékul szolgálhatnak és a születésszabályozás alapvető eszközeként elfogadhatók. A dokumentum aláhúzza, hogy a társadalomnak kötelessége alkalmat adni a szülőknek a családtervezési ismeretek elsajátítására és elérhetővé tenni számukra a családtervezéshez szükséges eszközöket úgy, hogy alkalmuk legyen a teherbesés előtt dönteni a kívánt gyermekszámról és a születések közötti intervallumok nagyságáról. A dokumentum különösen aláhúzza, hogy a szülőknek családtervezéssel kapcsolatos kötelességüket fogamzásgátló eszközök alkalmazásával kell végrehajtaniuk, a terhességmegszakítást csak a végső esetben alkalmazzák azért, hogy a nő megszabaduljon a nemkívánatos terhességtől.

Ezeknek az iniciatíváknak a bázisán a közegészségügyi szolgálat 1960-ban a fogamzásgátlás, mint születésszabályozási módszer népszerűsítése kapcsán több új eszköz elfogadását kezdte meg. Számos tanácsadó központ hozott létre a fogamzásgátlás bevezetésére és különböző fogamzásgátló eszközök gyártását kezdeményezte (beleértve a legkorszerűbbeket, mint a méhen belüli eszközök és tabletták) néhány ezek közül recept nélkül vásárolható.

13. Mélyrehatóbb kutatás nélkül nem lehetséges pontosan értékelni a fenti jogszabályok hatását a demográfiai folyamatokra, különösen a Jugoszlávia népességének reprodukciójára. Kétségtől mindegyiknek (s persze az olyanoknak is, amelyeket nem említettünk, mint a dolgozó szülők gyermekei számára felállított bölcsődék—óvodák) megállapítható hatásuk volt. Véleményünk szerint a népesség termékenységi mozgalmára a legnagyobb hatást a terhességmegszakítással kapcsolatos politika és azok az eszközök tették, melyeket a közegészségügyi szervek a korszerű fogamzásgátlók népszerűsítése és elterjesztése eszméjével elfogadtak. Nagy hatásuk volt (beleértve az 1960 előtti és utáni illegális abortuszok ismert számára gyakorolt hatást) a család nagyságára és Jugoszlávia népességének termékenységére 1960-tól kezdődően.

14. Más eszközöknek a családi pótlék kivételével — és ennek is csak a háború utáni első években, amikor a pótlékban széles körben részesültek — nem volt komolyabb értelemben vett közvetlen jelentőségük a népesség reprodukciója terén. Egyébként ezeknek fontosságát sem lehet értékelni a népesség reprodukciójára gyakorolt összes egyéb politikai-gazdasági-, szociális- vagy egészségvédelmi és neveléspolitikai-hatás figyelmen kívül hagyásával, melyeknek mégis csak részei.

15. Jugoszlávia népességének fejlődése két különböző, a természetes népmozgalom mutatóira vonatkozó hosszútávú trenddel jellemezhető. A nyers születési és halálozási arányszám hét évtized óta csökkent: az ezer főre eső kb. 40 élveszületésről 1971-re kb. 18-ra, és az ezer főre jutó 20—25 feletti halálozásról kb. 8,5-re. Az említett trendek csak a háborúban, illetve közvetlenül a háború után törtek meg, amikor rövid időre a nyers születési arányszám növekedése volt tapasztalható. (Az ún. kompenzációs hatás fellépése.) A termékenység és halandóság színvonalának süllyedésére vonatkozó trendek nem voltak minden régióban egyformák, tekintettel nagyon különböző történeti, gazdasági, társadalmi és kulturális feltételeikre. Néhány régióban az említett trend korábban kezdődött (Szlovénia, Horvátország, Szerbia nagyrésze), míg másokban később (Bosznia-Hercegovina, Macedónia, Crnagóra és Koszovo). Az említett folyamatok különösen a halálozás színvonalának az átlagos élettartam növekedésével egyidejű esése a második világháború után, vagyis a szocialista viszonyok bevezetésével lett a legintenzívebb. Bár a csecsemőhalandóság még mindig magas, a csecsemőhalálozási arányszám az utolsó két évtized alatt 100%-os feletti értékről 49%-ra alá süllyedt.

Bizonyos régiókban a termékenységi mutatók értékei nagyon kicsinyek és a nettó reprodukciós együttható értéke csaknem tíz év óta kisebb 1-nél. Más régiókban ellenben még mindig magasak a termékenységi mutatók értékei és általában alacsony a halálozási arányszám.

A születésszabályozás és a széles körben elterjedt családtervezés a házassági kötelékben élő nők több, mint 75%-a által elfogadott.

16. Az iparosodással és gazdasági fejlődéssel együtt növekszik a népesség földrajzi mobilitása. Különösen jelentős a falu—város típusú migráció, ugyanis az utolsó két évtizedben a városi népesség gyorsabban nőtt, mint amennyit a teljes népességnövekedés kitett. A fenti típusú migráció mellett az ország gazdasági növekedésével összhangban szaporodott a mástípusú

migrációk (város—város, város—falú, stb.) gyakorisága. Ezen felül, figyelembe véve az egyes régiók gazdasági fejlettségének különböző fokát, különösen a népesség gyengén fejlett régiókból gazdaságilag fejlett régiókba történő átvándorlása figyelhető meg. Gondolunk itt a nagyobb távolságokra történő elvándorlásra is; az utolsó évtizedben Jugoszláviára jellemző munkaerejének számos más európai országba történő ideiglenes kivándorlása is.

17. A népesség struktúrájában, különösen a második világháború utáni időszakban hatalmas változásokat idézett elő a termékenység és halandóság színvonalának a csökkenése, a gazdasági fejlődés hatására erősödő földrajzi és társadalmi mobilitás. Így észrevehető a felnőttkorúak arányának lassabb vagy gyorsabb növekedése (a régióktól függően). A foglalkoztatott népesség struktúrájában gyorsan esett az első szektorban foglalkoztatottak száma, amíg a második és harmadik szektorban foglalkoztatottak száma növekedett (1948-ban a foglalkoztatottak több mint 70%-a az első szektorban dolgozott, míg 1971-ben ez a százalékarány kb. 47%). Nagy változás következett be a népesség képzettségi struktúrájában (a különböző típusú iskolák, különösen a középiskolák és egyetemek fejlődésének kapcsán), a gazdasági társadalmi struktúrájában általában nőtt a munkások száma a gazdaságilag aktív népességben, amiben a döntő szerepet a társadalmisított szektor a gazdasági életben nyert befolyása játssza, stb.

18. Bár az általános vélemény az, hogy Jugoszlávia népessége kielégítően fejlődik, ez nem jelenti azt, hogy nem léteznek bizonyos problémák, különösen néhány régióban, vagy egyes szektorokban:

a) A reprodukció két szélsőséges formában megy végbe, vagyis bizonyos területeknek folyamatosan magas termékenységi arányszámok vannak ehhez kapcsolódó magas csecsemőhalálozási arányszámokkal, míg más területek termékenységi arányszámjai kifejezetten alacsonyok, sőt némelyik depopulációs trendű;

b) A családtervezés gyakran terhességmegszakítás útján történik, ami megállapítottan orvosi, demográfiai és egyéb konzekvenciákkal jár. Bár a fogamzásgátlás, mint a születéskorlátozás egyik elfogadott formájának népszerűsítése észrevehető körben eredményes lett (bizonyos régiókban vannak olyan helyek, ahol ritka az abortusz), ez nem jutott el még arra a szintre, hogy az abortusz problémája túlhaladottnak, vagy nagyobb mértékben korlátozottnak tekinthető lenne;

c) A mezőgazdasági népesség a mezőgazdaságon kívüli foglalkozási ágakra történő gyors átáramlásának hatása a mezőgazdasági lakosság struktúrájának változására (pl. korstruktúra, stb.) nem kedvező, s ezalatt a másik oldalon a nem mezőgazdasági ágak a beáramló munkaerő foglalkoztatásának problémája előtt állnak;

d) Bár a csecsemőhalálozási arányszám az utolsó két évtized időszakában gyorsan esett, s e trend általában még eléggé intenzív, a csecsemőhalandóság Jugoszlávia néhány régiójában állandóan aránylag magas.

19. Az általános demográfiai helyzet jelenleg olyan Jugoszláviában, hogy hasznos lenne az ország demográfiai mozgalmát a kívánt irányba befolyásoló intézkedések elfogadása. Ez az értékelés azokra a trendekre támaszkodik, amelyek jelenleg már kedvezőtlenek, vagy amelyek kedvezőtleneké válnak, ha továbbra is folytatódnak. Ezzel kapcsolatban kiindulási alapként fogadjuk el, hogy a népesség túl gyors növekedése és a depopuláció, vagy bizonyos

alapvető népességi struktúráknak, mint pl. korösszetételnek és szakképzettségi struktúrának a rosszabbodása egyaránt kedvezőtlenül ítélendő meg.

Komoly várakozás észlelhető a népesedéspolitika azonnali kialakítása iránt, mely jóval precízebben határolná körül a demográfia hosszútávú céljait és kijelölné azokat az eszközöket, melyeknek segítségével e célok elérhetőek lesznek. Az ilyen politika kialakítása számos tanulmányozott problémának a társadalmi élet minden, a demográfiai tényezőkkel kapcsolatos szférájára vonatkozó átgondolását követeli meg.

Függetlenül az átfogó népességgpolitika kialakításának vagy a részleges eszközök elfogadásának a szükségességében történő megegyezéstől egy sereg nyitott probléma marad (pl. a politikák különbözőségének, a hosszú- és rövidtávú eszközöknek problémája stb.), melyet minden társadalomban nagyon komplex módon kell tanulmányozni. Jugoszláviában részt vesz ebben a programban számos intézmény (ISS Demográfiai Kutatóközpontja Belgrádban, Szerb Közgazdasági Intézet Belgrádban, Közgazdasági Fakultás Demográfiai Intézete Ljubljánában és a zágrábi egyetem Társadalomkutató Intézete), melyeknek a népesedéspolitika tanulmányozása a feladatuk.

ADALÉKOK A FRANCIA TERMÉKENYSÉGRŐL ÉS A CSALÁDPOLITIKÁRÓL*

GERARD CALOT

I. A FRANCIA TERMÉKENYSÉG FEJLŐDÉSE

II. A CSALÁDI PÓTLÉK-JELLEGŰ SZOLGÁLTATÁSOK TÖRTÉNETE FRANCIAORSZÁGBAN

A családi pótlék-jellegű juttatások története — ami Franciaországban a tizenkilencedik század második feléig megy vissza — lényegében egy haladó jellegű intézményi szabályozás története. Efféle kezdeményezések először a közszolgálatban voltak észlelhetők, később a keresztényszocializmus eszméitől áthatott magán-munkaadók oldaláról. Egyre fokozottabb mértékben lépett közbe maga az állam is — kezdetben csak abból a célból, hogy szabályozza a családpénztárak funkcióját, később már ezeknek foglalkozási ágak szerinti való egységessé szabályozása érdekében, illetve földrajzi övezetek szerinti szabályozás céljából — végül pedig azért, hogy az egészet az 1945-ben megteremtett Társadalombiztosítási Rendszerbe olvassza bele.

Már harmincöt év óta az a kettős kívánság jellemezte a közhatalom tevékenységét ezen a területen, hogy egyrészt a társadalmi juttatások révén egyenlítse ki a jövedelem és a családfenntartás terhei között mutatkozó egyenlőtlenségeket; másrészt hogy előmozdítsa a születésszám növekedését. Így a családi pótlékkal kapcsolatos politika motivációja egyrészt egyensúlyozó jellegű, másrészt natalista.

a) A közszolgálat területén 1860-ban találkozunk először olyan juttatással, amelynek összegét a gyermekek száma szerint számították. 1897 és 1913 között olyan ellátmányi pótlékokat folyósítottak egyes közszolgálati alkalmazottak részére, amelyek a családnagyság különbségeitől függtek; ezt 1919-ben az egész közszolgálatban be is vezették. Ebben a korszakban főleg a létfenntartás költségeinek az emelkedése motiválta ezt a döntést.

A magánszektorban az 1914—1918. évi háborút követően az egyes munkaadók részéről különféle kezdeményezések voltak megfigyelhetők. Családpénztárakat alapítanak és patronálnak; a kifizetett összegek azonban mind foglalkozási ág, mind lakóhely szerint igen különbözők voltak. A családpénztár-tagok száma elég gyorsan nőtt: 50 000 volt 1920-ban és már 1 800 000 volt 1930-ban (az ipari és a kereskedelmi dolgozók 30 százaléka).

b) 1932-ben az állam beleavatkozik a családpénztárak funkciójába: kötelezővé teszi, hogy a munkaadók ezeknek a pénztáraknak a tagjai legyenek; egyben meghatározzák a havi pótlék minimális összegét is. Hivatalosan is elismerik a bérből élőknek a pótlékra való jogosultságát.

* Az alábbiakban a tanulmánynak a címben megjelölt második témakörre (családpolitika) vonatkozó részét közöljük.

Az 1932. évi törvény alkalmazása nem volt azonnali hatályú, főleg, ami a mezőgazdaságot illeti. Egyébként pedig a folyósított összegek is erősen különböztek (pl. a négy gyermekes család számára folyósított juttatás egyes ágazatok között 1 : 6 arányban különbözött).

c) 1938-ban a demográfiai fejlődés céljából a kormányzat a születésszám emelkedését előmozdító politikát kezdeményezett. Az 1939-ben életre hívott Népesedési Csúcshatóság kidolgozta a Családi Kódexet (1939 július). Ekkor a családi pótlékot kiterjesztik az aktív népesség egész körére, a bérfizetéses alkalmazottakra és a munkaadókra egyaránt; a járandóságok mértékét pedig ágazatok szerint egységesítik (bizonyos különbségek megyék szerint azonban még továbbra is fennálltak). Az első szülés alkalmából jutalmat folyósítottak (azzal a feltétellel, hogy a szülés a házasságkötést követő két éven belül történik); ezenkívül az anya számára gyermeknevelési segélyt folyósítottak minden olyan családnak, ahol csak egy kereső volt; a harmadik gyermektől kezdve pedig a pótlék összege emelkedett.

d) A második világháborút követően a társadalombiztosítási rendszer kormányzati intézkedés folytán 1945 októberében lépett életbe. A családpénztárakat bekebelezték a társadalombiztosítási rendszerbe, emellett azonban mégis megőriztek bizonyos fokú autonómiát. A bérfizetéses alkalmazottak, a munkaadók és az önálló foglalkozásúak köréből választott képviselők igazgatása alá kerültek. Az anyagi erőforrásaikat a munkavállalók és a patronáló szervek befizetett százalékaik képezik, ami egy foglalkozási ágazatban a bérek szintjéhez viszonyítva egységesen lett megállapítva.

A családi pótlék összegét a gyermekek száma — és 1954 óta — a gyermekek kora után számítják, a jövedelmi szinttől függetlenül. Meg kell jegyeznünk, hogy pénzügyi okokból a bérből élőknek, valamint a mezőgazdasági munkavállalóknak és az önálló foglalkozásúaknak nyújtott szolgáltatások egy ségét csak 1952—1954-ben sikerült biztosítani.

e) 1950 óta a családi pótlék szintje nem követte a bérek emelkedését. *P. Paillat* vizsgálatai szerint, bár a bérek — állandó frankértékben számolva is — 1950 és 1970 között megkétszereződtek, egy bérből élő négy-gyermekes munkavállaló bére és családi pótléka csak 50 százalékkal nőtt (szakmunkásnál, betanított munkásnál vagy segédmunkásnál egyaránt).

Így a pénz elértéktelenedése folytán a családi pótlék relatív szintje is csökkent. Ugyanakkor olyan irányzat is megnyilvánult, hogy a családi pótlék szintje igazodjék a jövedelemhez. Így mérsékelt bérű lakáshoz vagy lakbérpótlékhoz csak a kisjövedelmű családok juthattak — éspedig a jövedelem-nagyság megállapított skálájának megfelelően.

III. A CSALÁDI PÓTLÉK JELENLEGI RENDSZERE

Ebben a fejezetben ismertetjük a franciaországi családi pótlék kiszámításának módozatát. A levonások és szolgáltatások egyenlegét jövedelmi szint és családnagyság szerint a fejezet végén mutatjuk be.

I. Családi pótlék és az egy kereső után járó pótlék vagy az anya gyermeknevelési pótléka

Családi pótlékban minden család részesül, ahol két vagy több gyermek van. Ennek összege csak az eltartandó gyermekek számától és korától függ. Ebből a szempontból mint eltartandók jönnek figyelembe a 16 éven aluli gyermekek (tehát az iskolaköteles korúak), a 18 évet be nem töltött ipari tanulók és azok a húsz év alattiak, akik tanulmányokat folytatnak.

Minden család-kategória vonatkozásában, amit a gyermekek száma és életkora határoz meg, a pótlék egy bizonyos havi bázis százalékában fejezhető ki. Ezt a kormány időszakonként felülvizsgálja, az árak alakulásától függően, de magát a százalékot csak nagyon ritkán változtatják meg (ilyen felülvizsgálat utoljára 1969/70-ben történt, amikor is a harmadik gyermek születése után a százalékarány emelkedését is elhatározták).

Az egyedüli kereső pótlékát vagy az anya gyermeknevelési pótlékát már az első gyermek után fizetik azoknak a családoknak, ahol a házastársak egyik-e dolgozik, a másik nem (az egy kereső utáni pótlékot akkor, ha a dolgozó fél fizetésből vagy bérből él; az anya gyermeknevelési pótlékát akkor, ha nem bérből vagy fizetésből él).

Sem a családi pótlék, sem az egy kereső pótléka, ill. az anya gyermeknevelési pótléka nem függ a jövedelem szintjétől és nem is esik jövedelmi adó alá. Egy 1971-ben hozott törvény gondoskodik azonban róla, hogy a jövőben bizonyos plafon kerüljön megállapításra, amelynek elérése esetén az egy fizetésből élők pótléka, ill. az anya gyermeknevelési pótléka nem kerül kifizetésre; egyébként a két utóbbi pótlékot egyesíteni kell és összegüket jelentősebb mértékben emelni (összege már tíz év óta nem változott).

Az érvényben levő skála 1972. év elején (havi frank-összegben) a párizsi körzetben a következő (1—4 százalékot kitevő csökkenés lehetséges a lakóhelytől függően):

Eltartandó gyermekek száma	A családi pótlék összege (a skála 1971. jan. 8. óta van érvényben)	
1.....	0	
2.....	101—167	(1)
3.....	270—468	(2)
4.....	439—703	(2)
5.....	591—921	(2)
6 vagy több	743 + 152(E - 6) + 37 E ₁₀₋₁₅ + 66 E ₁₅₊ (3)	

(1) = 101 frank akkor, ha legalább az egyik gyermek fiatalabb 10 évesnél; 138 frank, ha a két gyermek 10 éves vagy több; 167 frank, ha a két gyermek 15 éves vagy ennél idősebb.

(2) = A minimum olyan családra vonatkozik, ahol minden gyermek 10 évesnél fiatalabb. Ehhez az összeghez 37 frank járul 10—15 éves, valamint 66 frank 15 évesnél idősebb gyermekenként.

(3) = Ez jelenti az eltartandó gyermekek összlétszámát; E₁₀₋₁₅ a 10—15 éves gyermekek számát, E₁₅₊ a 15 éves vagy ennél idősebb gyermekek számát.

Eltartandó gyermek száma	Az egy fizetésből élők pótléka (1962 óta változatlan skála)			Az anya gyermeknevelési pótléka (1962 óta változatlan skála)			
	A legkisebb gyermek életkora			Nem mezőgazdaság		Mezőgazdaság	
				A legkisebb gyermek kora		A legkisebb gyermek kora	
	2 évesnél kisebb	2—5 éves	5 évesnél idősebb	2 évesnél			
			kisebb	nagyobb	kisebb	nagyobb	
1.....	} 97	} 97	} 97	} 97	0	} 97	19
2.....					39		49
3.....					78		78
4.....					97		97
5.....					97		97
vagy több..					97		97

Könnyen megfigyelhető a családi pótlék skálájának kompenzációs célzata minthogy a 10 évesnél és a 15 évesnél idősebb gyermekek esetében a skála emelkedik. Ugyanakkor azonban az egy kereső pótléka, valamint az anya gyermeknevelési pótléka a népszaporulatot kívánja előmozdítani. Így ami az előbbit illeti:

— megszűnik, ha a házastárs dolgozik és a havi bázis egyharmadát meghaladó munkabérszegben részesül; (ez jelenleg havi 138 frankot tesz ki);

— az első gyermek születését követően 97 frankról 39 frankra száll le, ha a családnak a szülést követő 2 éven belül nem születik újabb gyermeke; megszűnik, ha 5 éven belül nem születik gyermeke;

— két gyermek esetén 97 frankról 78 frankra száll le, ha a családnak a második gyermek születését követő két évben újabb gyermeke nem születik.

2. Az állam és a helyi hatóságok alkalmazottainak fizetett családi pótlék

Az állam és a helyi hatóságok saját alkalmazottaiknak olyan ellátmányi pótléket is folyósítanak, amely az eltartott gyermekek számával és az ellátmány összegével is növekszik; ugyanakkor bizonyos „plafon” is érvényesül. Az ellátmányi pótlék a családi pótlékhoz és az egy kereső után fizetett pótlékhoz járul. Azonban az említett két pótléktól eltérően, jövedelmi adó alá esik, ami megmagyarázza, hogy miért emelkedik az ellátmány összegével. 1972 elején a következő skála volt érvényben (havi frankösszegben számítva), az ellátmány összegétől (T) függően:

Ellátandó gyermek száma	Ellátmányi pótlék	Az ellátmányi pótlék felső határa (T = 3000 frank/hónap)
1.....	15	—
2.....	30 + 0,03 T	120
3.....	45 + 0,08 T	285
4 vagy több	15 E + (6 E - 10) T 100	195 E - 300

Ennek megfelelően egy négy eltartandó gyermekkel rendelkező tisztviselő, ha a gyermekek kora 16, 14, 11 és 8 év, és felesége nem dolgozik, valamint ha ellátmánya havi 2000 frank, kap:

- 340 frank családi ellátmány-kiegészítést;
- 579 frank családi pótlékot;
- 97 frank pótlékot azon a címen, hogy egyedüli kereső; vagyis összesen 1016 frankot havonta.

3. Szülést megelőző segély és anyasági segély

A szülést megelőző segélyt a terhesség minden hónapjára folyósítják. Összege havi 91 frank.

Az anyasági segélyt: 1080 frankot, a következő feltételek fennforgása esetén fizetik az anyának:

- első szülés esetén: ha ez a házasságkötést követő két éven belül történik, vagy ha az anya életkora nem éri el a huszonöt évet;
- második vagy további szülés esetén: ha a második szülés a korábbi szülést követő 3 éven belül történik.

4. Lakáspótlék

A lakáspótlék, amit 1948-ban vezettek be, majd 1961-ben erősen módosítottak, a következő feltételek esetében jár:

- a család akár rendes családi pótlékot, akár egy kereső jogcímén járó pótlékot, akár az anya után gyermeknevelési pótlékot kap;
- az elfoglalt lakás az egészségügy és a lakhatóság bizonyos minimumkövetelményeinek megfelel;
- a család jövedelme — gyermekszámtól függően — bizonyos plafont nem halad meg;
- a családi jövedelem laktér-hányada (vagy a saját lakás esetében a készkiadások) bizonyos szintet meghaladnak;
- a laktér bizonyos plafont nem halad meg (aszerint, hogy új lakásról vagy régi lakásról van szó);

A lakáspótlék skálája nagyon komplikált. Íme példaképpen néhány eset: az összegek olyan család részére kerülnek kifizetésre, ahol a feleség nem dolgozik (az összeg havi frankösszeget jelent):

Gyermekek száma	Havi jövedelem	A pótlékra jogosító minimális laktér	A havi pótlék maximális összege	
			új lakás esetén	régi lakás esetén
1.....	2000	208	55	0
2.....	2000	176	93	29
4.....	3000	258	112	18

5. A családi pótlék címén kifizetett összeg nagysága

A társadalmi juttatások címén kifizetett összeg 1971-ben 138 milliárd frankot tett ki; ugyanakkor a bruttó belföldi termelés 778 milliárd frankra rúgott. Ebben a családi pótlék 23,6 milliárdot tett ki, a következő megoszlásban:

Megnevezés	1971 ben kifizetett családi pótlékok	
	Társadalom biztosítás	Az állam és a helyi hatóságok
Családi pótlék	12,9	} 2,3
Egy kereső utáni pótlék	3,7	
Családi ellátmány-pótlék	—	
Lakáspótlék	2,5	0,7
Egyéb pótlékok	1,5	—
<i>Összesen</i>	20,6	3,0

Látnivaló, hogy a családi pótlék mekkora szerepet tölt be a család részére történő juttatásokban.

6. A „családhányados” francia módszere a jövedelemadó vonatkozásában

Az állami bevételek (1971-ben 185 milliárd frank) 18%-a származik a természetes személyek után esedékes jövedelmi adóból, míg a fogyasztási adó a költségvetési bevételek 58 százalékát adta. A közvetlen jövedelmi adó összegét a jövedelem szintje és a háztartások összetétele befolyásolja, míg a közvetett fogyasztási adó a vásárolt terméktől függ, de nem függ a vásárolt mennyiségtől, vagy a fogyasztó egyéni jellemvonásaitól.

A családhányados Franciaországban érvényben levő módszerének az a hatása, hogy korlátozza a jövedelmi adó progresszivitását azoknak a családoknak a vonatkozásában, amelyeknek gyermekeket kell eltartaniok.

Ennek elve a következő: egy részt számít a háztartásfő, egy további részt a házastárs; fél-fél részt pedig számít minden gyermek (bármilyen korúak is). Ezen az alapon kiszámítják, hogy a család ennek megfelelően mekkora részt képvisel. Az adóalapot képező jövedelmet ilyenképpen a „részek” számával osztják; így kapják az egy részre jutó jövedelmet. Ez a „részenkénti” jövedelem határozza meg a háztartás összes jövedelme alapján kivethető adó összegét.

Példaképpen vegyünk fel két bérből, ill. fizetésből élő családot. Az egyiknek nincs gyermeke, a másiknak négy gyermeke van. Mindkét család adóköteles jövedelme legyen 20 000 frank. Az egy „része” eső jövedelem 10 000 frank az első család esetében, és 5 000 frank a másik esetben. Az elsőnek (az 1971. évi jövedelmekre alkalmazandó skála szerint) 8,75 százalékos, a másiknak 2,3 százalékos jövedelmi adót kell fizetnie. Ehhez képest a gyermek nélküli háztartás 1750 frank, a négy gyermekkel rendelkező háztartás 460 frank adót fog fizetni.

Annak következtében, hogy az adókiivetés az egy „részre” eső jövedelem-től függően progresszív, a családhányados módszere annál inkább alkalmas az adóösszeg abszolút értékben való csökkentésére, minél magasabb a jövedelem és nagyobb a gyermekek száma.

7. Néhány illusztratív példa

A fentiekben bemutatott különféle számítási kulcsok illusztrálása céljából vegyünk megfigyelés alá a magánszektor vagy a közalkalmazotti státus körébe tartozó néhány esetet: agglagényeket vagy olyan házasságokat, ahol az asszony nem dolgozik. A következő táblában feltüntetett esetek olyan személyes rendelkezésű havi jövedelemnek felelnek meg, amely jövedelemben mind a családi pótlék, mind az egy kereső utáni pótlék szerepel, és a család jövedelmi adót is fizet.

Az egy háztartásra eső jövedelem (fizetés + családi pótlék + egy kereső utáni pótlék + családi ellátmány; leszámítva ebből a közvetlen jövedelmi adót), a havi fizetés és a gyermekek száma szerint
A magánszektorhoz tartozó (vagy az utolsóként feltüntetett eset vonatkozásában: közületi szektorhoz tartozó) fizetéses alkalmazott esete, akinek a felesége nem dolgozik; 1971. évi skála

A fizetésből élők kategóriái (magánszektor)	A havi fizetés összege (F/hónap)				
	1000	1500	2000	2500	3000
Nőtlen	950	1384	1780	2158	2508
Házass, gyermek nélkül	1000	1445	1896	2326	2750
Házass, egy 12 éves gyermekkel ..	1000	1472	1917	2366	2795
Házass, egy 9 és egy 12 éves gyer- mekkel.....	1779	1673	2122	2569	3015
Házass, három 6, 9 és 12 éves gyermekkel.....	1404	1904	2374	2815	3265
Házass, négy 3, 6, 9 és 12 éves gyermekkel.....	1573	2073	2564	3018	3456
Közalkalmazott négy 3, 6, 9 és 12 éves gyermekkel	1773	2343	2873	3422	3886

8. A társadalmi juttatások általános hatása

Az 1968. évre vonatkozó egy vizsgálat során a Gazdasági és Pénzügy-minisztérium, a jövedelemnek és a gyermekszámnak megfelelően, felmérte a társadalmi juttatások általános hatását (csupán a bérből és fizetésből élő családok vonatkozásában), melynek során a következőket vette figyelembe:

– juttatás címén:

a családi pótlékot, az egy kereső utáni pótlékot, a szülést megelőző segélyt, az anyasági segélyt, a lakáspótlékot, valamint az ellátmány utáni családi pótlékot; a Társadalombiztosító Szolgálat által térített egészségügyi kiadásokat; az egyes családoknak juttatott egyéb kedvezményeket (olcsóbb bérű lakás vagy csökkentett kamatfizetéses lakásépítési kölcsön);

a közoktatás terén lőrténő állami hozzájárulásokat;

— levonás címén:

a fizetésből levont társadalombiztosítási járulékokat, amelyek a társadalombiztosítási Szolgálat erőforrásait képezik, valamint a családpénztárak bevételét alkotják;

a közvetlen jövedelmi adót;

a közvetett fogyasztási adókat.

Minden szolgáltatást vagy levonást illetően különbséget tettek a gyermekszám és a jövedelem nagyság tekintetében mutatkozó átlagösszegek között, s így ötféle jövedelemtípushoz jutottak. Így figyelembe vették, hogy az iskoláztatási költségek 16 éves koron túl a gyermekszámnak és a jövedelemnek megfelelően változnak; ugyanez áll a közvetett fogyasztási adó vonatkozásában, minthogy az egyes családtípusok fogyasztása is különböző, valamint a közvetett adó az egyes árucikkeknek megfelelően is változik.

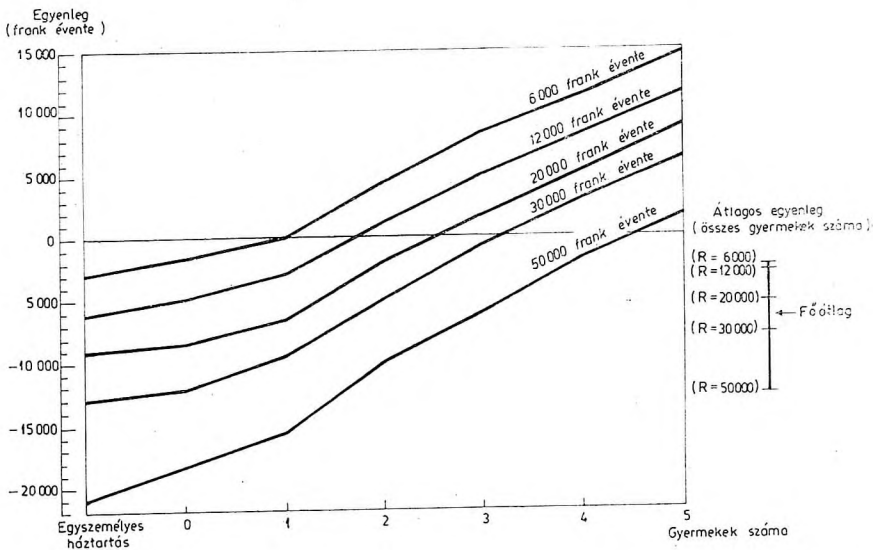
A juttatások és a levonások egyenlegét a mellékelt grafikonon ábrázolja. Az egyenleg már az egynél többgyermekes családok esetében pozitív, ha a jövedelem évi 6000 frank; két gyermek felül, ha 12 000 frank; három gyermektől kezdődően, ha a jövedelem évi 20 000 frank, négy gyermek felül, ha 30 000 frank, végül öt gyermek felül, ha 50 000 frank. Az egy háztartásra eső átlag — 6700 frank (egyes állami kiadások nem hárihatók tovább a háztartásokra: igazságügyi, nemzetvédelmi kiadások stb.); ez alatt az átlag alatt helyezkednek el az agglégények, ill. hajadonok, 12000 frank jövedelem felett; a gyermektelen házaspárok 20 000 frank felett és a kétgyermekes családok 30 000 frank felett.

Ha fogyasztói egységül a háztartásfő számára 1-et, a feleség vonatkozásában 0,7-et és minden gyermek tekintetében 0,5-öt veszünk fel, megállapítható, hogy a jövedelmek (fizetés, plusz a juttatások és levonások egyenlege) fogyasztási egységként, alig változnak a gyermekszámnak megfelelően, ameddig a fizetés 20 000 frank alatt van. Így például 12 000 frank fizetésnél 5500 frank jövedelem jut fogyasztási egységként az egy gyermekes családokra, 5100 frank az ötgyermekekre. A társadalmi juttatások szerepe tehát az alacsony keresetű családok esetében az, hogy — fogyasztási egységekre számolva — a jövedelmi szintet nem befolyásolja a gyermekszám. A magasabb keresetek esetében azonban már az életszínvonal bizonyos csökkenése figyelhető meg a gyermekek számának a növekedésével. 50 000 frank évi kereset mellett, a fogyasztási egységre számított jövedelem 35 000 frank az agglégény, illetve egy személyből álló háztartás esetén; 23 000 frank a gyermektelen házaspár esetén; 18 000 frank egy gyermekes háztartásnál és 12 000 frank az ötgyermeke háztartás esetében.

A fogyasztási egységre jutó évi jövedelem a társadalmi juttatások figyelembevételével, a háztartás és a fizetés kategóriái szerint*

A háztartás kategóriája	Évi fizetés összege (1968. évi számadatok)				
	6000 F	12 000 F	20 000 F	30 000 F	50 000 F
Egyszemélyes háztartás	5 228	10 272	15 904	22 431	34 791
Gyermektelen házaspár	3 865	6 738	10 429	14 888	22 838
1 gyermekes	3 189	5 505	8 324	11 857	18 310
2 gyermekes	3 658	5 508	7 758	10 646	16 210
3 gyermekes	3 878	5 423	7 228	9 718	14 482
4 gyermekes	3 853	5 219	6 800	8 942	13 141
5 gyermekes	3 859	5 057	6 505	8 384	12 141

* Forrás: B. Bourre, Statistiques et Etudes Financières, 1972. első negyedév.

I. A társadalmi juttatások és levonások egyenlege a gyermekszám és a kereset szerint*

* Forrás: B. Mourre, Statistiques et Etudes Financières, 1972. első negyedév.

IV. A FOGAMZÁSGÁTLÁS ÉS AZ ABORTUSZ JOGI SZABÁLYOZÁSA FRANCIAORSZÁGBAN

A fogamzásgátlás és az abortusz jogi szabályozása egészen a legújabb időszakig szigorúan korlátozó és megtorló jellegű volt.

Az első világháború után¹ megszavazott 1920. július 31-i törvény, mely

¹ Az illetékes parlamenti bizottság jelentésében ugyanakkor ez olvasható: „Azonfelül, hogy mindenkor elítélendő, a fogamzásgátló propaganda bűnös is egy olyan háború után, amelyet elszenteltünk, s hogy Franciaország betölthesse rendeltetését, parancsoló szükségszerűséggel növelnie kell a születésszámot.”

1967-ig volt érvényben, elítélte mind az abortuszra való felbújtást, mind a fogamzásgátlás érdekében folytatott propagandát, érezhetően azonos sikra helyezve a kettőt. Ha önmagában véve a fogamzásgátló eljárások alkalmazása nem is képezett bűncselekményt, az ezek érdekében megnyilvánuló mindenféle közlemény, úgyszintén a fogamzásgátló szerek árusítása is tilos volt.² Az említett törvény harmadik cikkelye egyébként a következőképpen hangzik:

„Egytől hat hónapi börtön és 100—5000 frank pénzbüntetés sújtja azt, aki a fogamzásgátlás melletti propaganda céljából

— akár nyilvános helyen vagy nyilvános gyűlésen tartott beszéd alkalmazásával,

— akár eladás, forgalmazás, ajánlat útján (még ha ez nem is nyilvánosan történik), akár kirakatba való kitétel, plakáthirdetés, közutakon vagy közterületeken történő szétosztás, helybeli szétosztás útján, zárt vagy nyitott csomagban vagy levélben, postán vagy más elosztó és szállítmányozó szolgálat segítségével könyveket, iratokat, nyomtatványokat, hirdetéseket, rajzokat, képeket, jelvényeket terjeszt;

— orvosi vagy állítólagos orvosi egyesületek útján írásban, vagy egyéb közlés, ill. ajánlat útján olyan eljárásokat ismertet, amelyek a terhességet megelőzik vagy ilyen eljárások alkalmazását megkönnyítik.”

A közegészségügyi törvény (1953) feltűnően az 1920. évi törvényt ismétli mindabban, ami a fogamzásgátlást és az abortuszt illeti. Az orvosi szempontból javasolt abortusz is csak azzal a formális feltétellel megengedett, ha az anya élete biztosan veszélyeztetve van. A kezelőorvos köteles két kollégájával konzultálni (akik közül az egyik törvényszéki szakértő legyen); s ezeknek bizonyítaniuk kell, hogy az anya élete csak ilyen gyógyászati beavatkozás segítségével menthető meg. Így évente (több mint 800 000 elveszületésre számolva) kb. 500 ilyen abortuszra kerül sor Franciaországban.

Ez a törvényi szabályozás 1956-tól kezdődően több parlamenti kezdeményezést indított meg, amelyek megszüntetését vagy legalábbis enyhítését célozták. De csak 1967-ben szavazták meg a Neuwirth-féle törvényt a fogamzásgátlásról. Ez a törvény megengedi — kizárólag gyógyszerárban és orvosi rendelésre — a fogamzásgátló szerek árusítását. Azonban a 18 éven aluliak számára csak a törvényes képviselő (apa vagy gyám) írott beleegyezésével szolgáltathatnak ki fogamzásgátló szereket. Egyébként megengedik családtervezési vagy felvilágosító központok működését is.³ Emellett azonban a születésszám csökkentését célzó propaganda továbbra is tilos. Olyan közlemények kivételével, amelynek orvosok vagy gyógyszerészek a címzettjei, a fogamzásgátló cikkekre vagy eljárásokra vonatkozó minden közlés tilos. A törvény megszavazása óta kaphatók Franciaországban fogamzásgátló szerek, orális úton alkalmazható szerek is. Terjesztésük azonban még elég korlátozott: mintegy 900 000-re teszik azoknak a nőknek a számát, akik szednek pirulát (10 millió 17—45 éves nő közül).

Ami az abortuszt illeti, a parlamenthez javaslatot nyújtottak be, amely az orvosi indokok alapján javasolt abortusz törvényes alkalmazásának körét

² Egyedül a profilaktikus célt szolgáló, férfiak által használt óvszerek eladása volt megengedett a gyógyszerárakban.

³ Hivatalosan is, mert a Francia Családtervezési Mozgalom már a törvényjavaslat megszavazása előtt több évvel megnyitott néhány ilyen központot.

kívánja kibővíteni. A törvényjavaslat szerzői harcot hirdetnek a titkos abortuszok ellen, amelyeknek a számát évi 300—400 ezerre becsülik.

Ez a törvényjavaslat megengedné a terhesség megszakítását a következő esetekben:

a) ha az anya élete hosszabb vagy rövidebb időn belül veszélybe kerülne, illetve a terhesség nagymértékben súlyosbítaná az anya állapotát;

b) ha orvosi szempontból elegendő bizonyíték áll rendelkezésre abban a tekintetben, hogy a gyermek nagyobb testi vagy szellemi károsodással születnék;

c) ha a terhesség bűnös vagy erőszakos aktus következménye.

A terhesség megszakítását javaslatba hozó orvosnak hivatalosan be kell szereznie:

— az *a)* pont alá tartozó esetben a leendő anya írásbeli kérelmét;

— a *b)* pont alá tartozó esetben a leendő anya (vagy ha házasságban él, házastársa) írásbeli kérelmét;

— mind az *a)*, mind a *b)* pont alá tartozó esetekben három orvos véleményét, akik tanúsítják, hogy a törvény által megkövetelt előfeltételek fennállnak;

— a *c)* pont alá tartozó esetben egy illetékes hivatalos személy és a törvény által kirendelt orvos-szakértő döntését.

A törvényjavaslat célkitűzése, szerzőinek véleménye szerint, mérsékelt, és nem is kíván forradalmi hatású lenni. Mindennek ellenére azonban figyelemre méltó haladásról tesz tanúságot, mind jogi, mind tudományos síkon, — szemben a jelenleg is érvényben lévő, megtorló célzatú jogszolgáltatásunkkal. Bármennyire korlátozott mérvű is, alapvető szemléleti változást jelent.

V. ZÁRÓKÖVETKEZTETÉSEK

Annak, hogy a francia hatóságok már több mint fél évszázada a születésszám növekedését tartják szem előtt, történelmi magyarázata van. Amikor a szomszédos országok gyors demográfiai fejlődésen mentek át, amely 1800 óta megnégyesezte népességüket, Franciaországban a natalitás csökkent, az öregek számaránya növekedett, népsűrűsége a legalacsonyabb volt Nyugat-Európában (Olaszországnak a fele, a Német Szövetségi Köztársaságnak a harmada, Belgiuménak vagy Hollandiának a negyedrésze). Az 1914—1918 évi háború közel másfél millió halottat követelt, míg kétmilliónál többen sebesültek meg vagy tértek haza csonkán a háborúból. Az ellenségeskedések megszűnése után a francia iparnak igen nagy mértékben kellett külföldi munkásokat igénybe vennie és ezeket fokozatosan idegen kultúrával és civilizációval rendelkező országokból beszereznie.

A születésszám növelésének a híveit kétségtelenül az a gond inspirálta, hogy egyrészt fenn kell tartani bizonyos morális értékeket, amelyeknek a család a letéteményese; másrészt hatalmi: politikai, katonai vagy gazdasági elvek játszottak ebben szerepet. El kell ismernünk azonban azt is, hogy olyan közgazdászok, akik egyébként nem számítanak konzervatív felfogásúnak, ugyancsak a demográfiai fellendülés híveivé szegődtek. Szemükben a társadalom fejlődéséhez főleg a foglalkoztatottság és a népesség térbeli eloszlása vonatkozásában, valamint az új eszmék elsajátítása és a változott viszonyok-

hoz való alkalmazkodás vonatkozásában a kielégítő demográfiai dinamizmus szükséges.

Mindezek ellenére már jó néhány éve kezdenek kirajzolódni egy olyan áramlatnak a körvonalai, amely sokkal kevésbé áll a szigorúan vett natalista állásponton és inkább szem előtt tartja a társadalmi igazságosságot és az egyéni tervezéshez való szabadságot. Különösen ami a női foglalkoztatottságot illeti, tanulmányoznak bizonyos reformokat, amelyeknek az a célja, hogy csökkentsék az életszínvonalbeli különbséget az olyan családok között, ahol az anya dolgozik vagy nem dolgozik; az egy kereső utáni pótlékot fel kell értékelni, míg a dolgozó nők számára a gyermek őrzése fejében kell pótlékot folyósítani. Egyébként a nyugdíj-jogosultság szempontjából a családayánál azok az évek, amelyeket a gyermekek nevelésével töltött, úgy számítanak, mint az aktív foglalkozásában eltöltött esztendő. A közszolgálatban pedig egy újabb törvény lehetőséget nyújt a nőknek arra is, hogy felére csökkentett munkaidőben dolgozzanak.

A LENGYEL SZERZŐK TANULMÁNYAINAK ÖSSZEFOGLALÓI

AZ EMBERI TÉNYEZŐ AZ ORSZÁG TÁRSADALMI–GAZDASÁGI FEJLŐDÉSÉNEK FOLYAMATÁBAN

KAZIMIERZ ROMANIUK

1. A társadalmi reprodukciós folyamat, mint az emberi szükségletek függvénye

Annak az alapelvnek megfelelően, hogy a szocialista gazdaság fő feladata az állandóan növekvő emberi szükségletek legteljesebb kielégítése, mind mennyiségi mind minőségi szempontból, a társadalmi termelési folyamatot meghatározó fő kategória a népesség száma, kor, nem, lakhely, foglalkozás, képzettség és más fontos jellemzők szerinti megoszlása.

A népesség nagysága és struktúrája közvetlenül meghatározza a fogyasztási javak iránti keresletet. Közvetve pedig meghatározza az egész termelési folyamatot, amelynek végső célja az emberi szükségletek kielégítése.

A tervezett fogyasztási modell függvénye a népesség számának és struktúrájának a népgazdaság egy adott technológiai struktúrájában, és egyértelműen alá van rendelve a társadalmi termelési modellnek. Ez a megállapítás rendkívül fontos a társadalmi és gazdasági jelenségek tervezésénél.

Egy adott műszaki struktúra esetén és a munkatermelékenység adott fokán a foglalkoztatottság vektora is egyértelműen meghatározott mind mennyiségi, mind képzettségi szempontból. A fentiekből következik, hogy a foglalkoztatottság közvetve az emberi szükségletek függvénye.

2. A társadalmi termelési folyamat, mint a munkaerő-ellátottság függvénye

A fentiekben egy olyan helyzetet vizsgáltunk, ahol a foglalkoztatottság közvetlen függvénye volt a fogyasztói igényeknek és közvetve függött a népesség nagyságától és struktúrájától.

Ugyanakkor egy fordított helyzetet is meg kell vizsgálnunk, ahol a munkaerő-ellátottság határozza meg a foglalkoztatottságot, amely viszont a társadalmi termelési folyamat meghatározója és végső elemzésben fogyasztási szükségletei kielégítési színvonalának meghatározója. Így tehát egy speciális belső összefüggéssel van dolgunk, amely a társadalmi termelési folyamatban játszódik le, melyet végső fokon a demográfiai tényezők határoznak meg.

A foglalkoztatottság folyamatát meghatározó változó tényezők többek között a kor, a nem, a szakmai képzettség, területi elhelyezkedés vagyis a főbb demográfiai változók.

A fentiekben kifejtettek szerint tehát a demográfiai tényezőknek fontos szerepe van a termelési folyamat realizálásának meghatározásánál. Valamely termelési feladat végrehajtásához megfelelő számú és képzettségű munkaerőre van szükség. Ilyen erő hiánya hosszú távon megghiúsíthatja az új feladatok vállalásának lehetőségeit vagy az adott termelési célkitűzések megvalósítását, melyre sok példát lehetne felhozni a lengyel gyakorlatból is.

3. A társadalmi termelési folyamat és a demográfiai mérleg

A népesség helyzetének és a népmozgalomnak a szintézise adja a demográfiai mérleget. A mérleg nyitó és zárótételét a népesség helyzete adja a vizsgált korszak elején és végén. E periódus folyamán a népesség a születések és a vándorlások következtében növekszik, valamint a halálozások és kivándorlások következtében csökken. A változások országos és helyi szinten egyaránt fontosak. Hosszú tapasztalatok alapján vitathatatlan az a megállapítás, hogy a demográfiai tényezők alapvető fontosságú szerepe van a gazdasági jelenségek tervezésénél, annak minden fázisában: a terv kidolgozásánál, alkalmazásánál és az eredmények kiértékelésénél.

4. A demográfiai prognózis és a társadalmi és gazdasági fejlődés kilátásai

A szocialista társadalomban a társadalmi szükségletek meghatározásánál alapvető szerepet tulajdonítanak a demográfiai előrejelzésnek, ennek helyességétől függ a terv gyakorlati megvalósíthatósága és hatékonysága.

A multivariációs előrejelzés alapelvei meghatározzák a minimum és maximum határokat a terv-döntéseknél. Különösen fontos szerepet játszik a jövő előrejelzésénél a születések várható alakulása, minthogy ez számos olyan szükségletet határoz meg, mint a terhes anyák gondozása, születési segély, csecsemőkelengye, bölcsőde, óvoda és iskola, a munkaalkalmak megteremtése, a lakásellátás és az ember anyagi és nem anyagi szükségleteinek kielégítésével kapcsolatos egyéb tényezők.

Feltételezve, hogy a népgazdaság technológiai struktúrájára, valamint a fogyasztási normákra vonatkozó adatok rendelkezésre állnak, a demográfiai előrejelzés egyrészt meghatározza a várható termelés nagyságát és struktúráját, ami viszont meghatározza a várható munkaerőkeresletet.

Amint a népességgel kapcsolatos empirikus adatok a múltra vonatkozóan, úgy a demográfiai előrejelzések a jövőre vonatkozóan lehetővé teszik a szükségletek és lehetőségek szembeállítását, anyagul szolgálnak a munkaerő kereslet és kínálat mérlegének kialakításánál és előrejelzésénél. Ez az összehasonlítás kiindulópontul szolgálhat az optimális megoldások kialakításánál.

A gyakorlatban, különösen a gazdasági tervezésnél figyelemmel kell lenni arra, hogy a társadalmi és gazdasági folyamatokat a demográfiai körülmények befolyásolják. Ezzel összefüggésben a tervbevett célok megvalósításánál megfelelő gazdaságpolitika révén biztosítani kell a demográfiai jelenségek olyan alakulását és összetételét, melyek elősegítik a kitűzött célok elérését.

A NÉPESSÉG VÁRHTÓ ALAKULÁSA LENGYELORSZÁGBAN

WINCENTY KAWALEC

A háború utáni Lengyelország főbb demográfiai átalakulását többek között a népesség növekedése jellemzi az 1945. évi 23 895 000 főről az 1970. évi 32 605 000 főre, a falusi népesség csökkenése mintegy 720 000-rel (ami azt jelenti, hogy a népesség teljes növekedése ebben az időszakban a városokba összpontosul), a falu átalakulása, amit az is mutat, hogy a népesség nagyobb hányada (70%) él nem a mezőgazdaságból, míg a városi lakosság az ország össznépességének 52,2%-át teszi ki; továbbá a népesség nem és kor szerinti struktúrájának átalakulása.

A demográfiai átalakulás előrejelzésének igénye Lengyelország társadalmi-gazdasági rendszerének lényegéből fakad. A Minisztertanács külön döntése ezt a feladatot 1970-ben a Központi Statisztikai Hivatalra bízta.

E feladat megoldása azonnal elkezdődött.

1971-ben kidolgoztak egy előrejelzést Lengyelország népességi helyzetének és struktúrájának alakulására 2000-ig, külön-külön mindegyik évre vonatkozóan, korcsoportonként 0—79 és 80 és azon felüli bontásban, nemek szerint, a vidék és a városok vonatkozásában az egyes vajdságokra (tartományokra). Ezt a prognózist a természetes népmozgalom alapján dolgozták ki, vagyis nem vették figyelembe a várható vándorlást. A nők termékenységének becslését három változatban végezték el: a legvalószínűbb, alacsonyabb és magasabb szinten. Hipotétikus halandósági táblákat készítettek 2000-ig, feltételezve, hogy 2000-ben az átlagos élettartam a férfiaknál 71,3 év lesz a városokban, 72,1 a falvakban és a nőknél 76,1 a városokban és 76,7 a falvakban.

A becsléseket az 1970. évi népszámlálásból kiindulva végezték; fenti feltételezések alapján Lengyelország népessége a legvalószínűbb változat szerint 2000-ben 38 590 000 lesz. Ezt a változatot fogadták el a gazdasági programozás számára. A másik két változat a magasabb és az alacsonyabb inkább elméleti jelentőségű.

A népesség növekedése nem lesz egyenletes: a legnagyobb növekedés 1971—1980 között várható. Ezután 2000-ig a növekedés lassúbb lesz a születések számának visszaesése következtében. Az egész 1971—2000 időszak folyamán nagyobb lesz a férfiak növekedésének aránya, mint a nőké, ez csökkenteni fogja a nőtöbbletet (2000-ben 100 férfire 103 nő fog jutni). A népesség növekedése az egyes korosztályokban sem lesz azonos. A gyermekek száma 0—6 kor között 1980-ig emelkedik és azután csökkenést fog mutatni. A 20—29 évesek korcsoportját dinamikus növekedés fogja jellemezni az elkövetkezendő évtizedben. A munkaképes korúak növekedési aránya változó lesz; a legkisebb növekedés 1986—1990 közöttre várható. A természetes népmozgalom előrejelzése a munkaképesnél idősebbek számának állandó növekedését mutatja 2000-ig.

A belső és a külső vándorlás felvázolása 20—30 éves távlatban még általános formában is nagyon komplikált és nehéz. Ezért a Központi Statisztikai Hivatal a migrációt is figyelembe vevő népességelőrejelzését csak 1975-ig dolgozta ki. Egyszerűsített formában készült, a vándorlási mérleg az előzőleg elkészített természetes népmozgalmi előrejelzés változatára „épül”. A belső

vándorlás vidékről a városokba 1971—1975 között várhatóan 950 000 lesz. A külső vándorlás mérlegét 1975-re 122 000-re becsülik. A vándorlást is figyelembe vevő demográfiai előrejelzés kiindulópontja a természetes népmozgalmi előrejelzés legvalószínűbb változata volt.

A Központi Statisztikai Hivatal elkezdte a vándorlást figyelembe vevő előrejelzés kidolgozását 2000-ig. Speciálisan programozott becsléseket tápláltak be a számítógépbe. A belső vándorlás éppen befejezett értékelése azt mutatja, hogy a városok népessége 2000-re 7 690 000 fővel fog nőni.

A demográfiai előrejelzés komplexitása megkívánja, hogy további adatforrásokra támaszkodva rajzoljuk meg a jövőt. Többek között tervbe vettük különböző speciális felvételek bevezetését a népesség körében.

Az előrejelzés eredményei általában azt mutatják, hogy Lengyelországnak nem kell számolnia sem túlnépesedéssel sem munkaerőhiánnyal. Másrészt az előrejelzés rámutat a népesedési politika területén olyan feladatokra, mint orvosi ellátás, oktatás, lakáspolitikai, építkezések stb. A népesedés alakulásának nagyon nagy hatása lesz az ország társadalmi-gazdasági helyzetének jövőbeli alakulására. Számolni kell többek között a társadalmi mobilitás növekedésével, a szolgáltatások növelésével és így tovább. A demográfiai előrejelzés kiindulópontul szolgál a gazdasági növekedés hosszútávú tervezéséhez és felhasználása elvezethet a tudományos-technikai forradalom kedvezőtlen következményeinek áthidalásához.

LENGYELORSZÁG TÁVLATI TÁRSADALMI-GAZDASÁGI FEJLŐDÉSÉNEK CÉLJAI ÉS ESZKÖZEI

KAZIMIERZ SECOMSKI

A távlati tervezés központi problémája Lengyelországban kétségtelenül az emberi tényező, melyet két szempontból kell vizsgálni: egyrészt a népesség és a társadalom várható szükségleteinek fontossága, annak egyenletes növekedése és minél teljesebb kielégítése szempontjából; másrészt az emberi tényező minden oldalú elemzése szempontjából a munkatermelékenység egyenletes növekedésében, aminek növekvő szerepe van a gazdasági fejlődés dinamikájának és irányainak kialakításában.

Vagyis a távlati tervezés főbb célkitűzéseinek kiindulópontja az életszínvonal modellje, a fogyasztás tervezett színvonala és struktúrája az elkövetkező húsz év folyamán. A népesség életszínvonalának szisztematikus javítása elsődrendű szerepet kell, hogy játsszon a gazdasági növekedés vezérfonalát kialakító politikában és feladata az egyének és a társadalom szükségleteinek a kielégítése.

A távlati tervezésnek másrészt foglalkoznia kell a munkaerőtartalékok teljes felhasználásával és ennek hatásával a népgazdaság anyagi alapjai hatékony kihasználásának növelésében. Az emberi tényező és a termelékenyebb munka, melyet a modernebb gépek és módszerek támogatnak, egyre növekvőbb nemzeti jövedelmet termelnek és így lehetővé teszik a népesség

szükségeinek jobb kielégítését és a modern népgazdaság további növekedését.

A távlati tervezés összekapcsolja a fejlődési folyamat *gazdasági és társadalmi* szempontjait. A társadalmi fejlődés is olyan tényező, mely a gazdasági növekedés dinamikáját növeli, vagyis lehetővé teszi olyan további eszközök alkalmazását, melyek gyorsítják a fejlődést.

Tehát az egyre intenzívebb demográfiai kutatások és a népesség alakulásának egyre pontosabb előrejelzése nagyon fontos elemei a távlati tervezésnek. Vonatkozik ez a teljes és racionális foglalkoztatottsági politikára abból a szempontból, hogy optimális hatást érjünk el az élömunka tartalékainak helyes felhasználásában. Hasonlóan a munkaképes kor előtti népesség előrejelzése lehetővé teszi a helyes oktatási és szakmai képzési politika kialakítását, hogy ezáltal a képzett szakemberek iránti igényeket sokoldalúan ki tudjuk elégíteni a növekvő gazdaság és a fejlődő társadalom keretei között.

Az a feltetelezés, hogy a távlati terv folyamán (1970—1990) a nemzeti jövedelem közel négyszeresére nő, azon alapszik, hogy a népgazdaságban a foglalkoztatottság megközelítőleg 60%-kal nő és a nemzeti vagyon több mint kétszeresére nő. A társadalmi-gazdasági növekedés alapvető eleme azonban a foglalkoztatottság minőségi megjavítása, a foglalkoztatottak képzettségének növelése és a népgazdaság modernizálása különös tekintettel az iparra. A tudomány, a technika és a munkaszervezés állandó fejlődésével lehetségessé válik a gazdasági aktivitás hatékonyságának növelése, amely a nemzeti jövedelem növekedésének magas dinamikájában fejeződik ki.

Ugyanakkor a jövedelemstruktúra jelentős változáson fog átmenni, ami közvetlen összefüggésben áll az ipar modernizálásával és a legmodernebb ágazatok gyors terjeszkedésével. A nemzeti jövedelem struktúrájának megjavításával kapcsolatos eredmények következtében lehetségessé válik a népesség szükségleteinek jobb kielégítése és a gazdaság modern anyagi bázisa jövőbeli növekedéséhez szükséges eszközök biztosítása. Ugyanez vonatkozik az össztermék azon részének növekedésére is, amely lehetővé teszi a külkereskedelem, főleg az export gyors aktivizálását is.

A népgazdaság modernizálásával párhuzamosan várható a *társadalmi-foglalkoztatottsági struktúra* gyors átalakulása is. A munkaerő növekedése kizárólag a II. és III. szektorban várható; a jelenleg mezőgazdaságban foglalkoztatott népesség jelentős része is a II. és III. szektorban, vagyis az iparban és a szolgáltatások területén fog elhelyezkedésre találni. A népesség társadalmi-foglalkozási struktúrájának ez a fontos átalakulása a káderek modern oktatását és képzését követeli a népgazdaság jövőbeli szükségleteinek és a tudományos-technikai forradalom fejlődési körülményeinek megfelelően.

A tudományos és technikai forradalom gazdasági és társadalmi következményei szoros összefüggésben állnak számos alapvető változással a munkaerő-tartalékok felhasználási politikájában és a felkészültség, a szakmai ismeretek színvonalának állandó javítását igénylik. Ez vonatkozik mind az új alkalmazottakra, mind a már foglalkoztatott népesség állandó továbbképzésére. A teljes és racionális foglalkoztatottsági politika fent említett irányelvei megkövetelik a munkaerőmérleg többoldalú összeállítását mind országos, mind regionális szinten. Ez közvetlen összefüggésben áll a társadalmi-gazdasági növekedés kialakításával a regionális különbségek csökkentésének szempontjából is, különösen a dolgozó nép életkörülményeinek vonatkozásá-

ban. A minimális bérek állandó növelése mellett az irányelv ebben a vonatkozásban egy új fogalom, a garantált *társadalmi minimum* bevezetése teljes havi jövedelemmel és az egy családra (háztartásra) jutó fogyasztással kombinálva.

Összegezve; a távlati tervezés keretei magukba foglalják a fejlődés belső és külső tényezőinek felhasználásával kapcsolatos sokoldalú problémákat (figyelembe véve a nemzetközi munkamegosztást és a Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsa országaival való szoros együttműködést), és lehetővé teszik a következő tényezők optimális kombinációját:

— a jelenlegi és távlati célok és feladatok, valamint azon eszközök, melyek segítségével megvalósítható a társadalom és az egyének szükségleteinek a legteljesebb kielégítése és a népgazdaság modernizálásának követelménye;

— az emberi tényező sokoldalú felhasználása mint a társadalmi-gazdasági növekedés dinamikája kialakításának alapvető eleme, mely különösen fontos a képzettség állandó növelésének és a szakmai ismeretek szélesedésének időszakában, a tudományos-technikai forradalom következő fázisainak követelményeivel összhangban.

A MODERN CSALÁD FUNKCIÓJÁNAK VÁLTOZÁSA ÉS A GYERMEKEK SZÁMA

JERZY PIOTROWSKI

Az ember az állatvilágból kilépve a biológiai örökséggel együtt magával hozta a család magját is, amely az emberiség fejlődése folyamán egyre több kulturális elemmel bővült. A család alapfunkciója azonban, amelyre épül, a szaporodás. Nem csak biológiai értelemben van itt szó a gyermek fogamzásáról, és világra hozataláról, de szükség van arra is, hogy az újszülöttet gondozzák és a biológiai főtüszből emberi lény alakuljon, a modern emberi társadalom egyik tagja. A család összes többi funkciója másodlagos ezzel a prokreatív feladattal szemben. Vagy úgy alakultak ki, mint a reprodukív funkció szükséges feltételei, ilyen például a gazdasági funkciója (a család tagjainak létéhez szükséges anyagi eszközök biztosítása), vagy a biológiai fenntartásának kiegészítéseként, mint gyermekek felnevelése, mely eredetileg csak biológiai értelemmel bírt és később teljesedett ki, ide értve a szocializációt is, vagy végül, a családi funkció melléktermékeként, például a szeretet a maga többé kevésbé kifinomult formájában.

Mivel olyan fontos társadalmi feladatot tölt be, mint az, hogy az összes társadalmi csoportok számára új tagokat termel és előkészíti a gyerekeket arra, hogy ezeken a csoportokon belül a jövőben meghatározott szerepet töltsenek be, a családot nem lehet magára hagyni. Minden társadalomban létezik szigorú társadalmi ellenőrzés mind pozitív mind negatív irányban, melynek a család alá van vetve. A társadalom, vagy pontosabban a különböző társadalmi csoportosulások a családot saját intézményüknek tekintik, meghatározott feladatokkal sajátmaguk és a társadalom vonatkozásában. Így a csa-

lád alá volt rendelve a törzsnek, az egyháznak stb. Azonban a család a különböző társadalmi rendszerek keretei között is egy fontos tényező és alapjában véve mindig egy zárt csoportot, egy öncélú kis közösséget alkot, saját feladataival és céljaival, pl. a család és tagjai tulajdonának gyarapítása. Általában az a szabály volt irányadó, hogy a családi érdek uralkodott az egyéni érdekek felett éppen úgy, amint a család érdekei alá voltak rendelve egy nagyobb társadalmi érdekeknek.

Ezt az állapotot hosszú ideig védelmezte a szokás uralkodó ereje, meghatározva a magatartás és az értékrend általános és egységes szabályait. Nem nagyon régen ezeknek a szabályoknak a hatóereje csökkent (tágabb társadalmi vonatkozásban). A reneszánsz és a felvilágosodás korának humanizmusa, a világi gondolkodás és a racionalizmus felszabadította az autonóm egyéni gondolkodást, mely aztán modern államok kialakulásában fejeződött ki és az ipari kultúra alapjain fejlődött tovább. Ez a kultúra lényegében pluralista, megengedve a különböző magatartási modellek egymás mellett élését (pl. idealista és realista modelleket) és nemcsak megtűri, hanem nyíltan követeli a változást, haladást, fejlődést. Ez vonatkozik a társadalmi értékek szférájára is, a normatív rendszerekre, valamint a magatartás egyes formáira. Ha az alapelveket vizsgáljuk akkor viszonylagos tartósságukat tapasztaljuk, de ez nem érvényes a konkrét magatartási formákra. Ezeket a változásokat azért fogadták el, mert így jobban alkalmazhatók a megváltozott körülményekhez és jobban használhatók azok között az új lehetőségek között, melyeket az élet hoz magával.

Mindezek a változások, melyeket még gyakran beleértének a modernizálódás általános fogalmába az egyén helyzetének lényeges eltolódását hozták magukkal a társadalmi rendszer adott keretei között. Ahelyett, hogy — amint ez a múltban volt — csak egy eleme lenne a társadalmi rendszereknek és az lenne az ember feladata, hogy ezeknek a rendszereknek a jó működését biztosítsa, az ember központi figura lett, melyet a rendszer szolgál. Ez mutatkozik meg abban a jelmondatban: „Az ember a legfőbb érték”. Ehhez kapcsolódik a család funkciójának modern értelmezése, mely inkább a tagjai jólétét célozza és nem a saját céljait vagy más csoportokét, melyek szolgálataiban a család áll.

Ezen változatok folyamatában a társadalom „modernizálódásának” hatása alatt a család megtartotta összes lényeges funkcióját. Tartalmuk és realizálódásuk formája azonban megváltozott. Anélkül, hogy ezen jelenségek mélyebb elemzésébe bocsátkoznánk, szükséges kihangsúlyoznunk, hogy a nemzés megszűnt olyan ok lenni, mely házassághoz vezet, bár ez talán paradoxul hangzik a családdal kapcsolatban. A házasság magában is érték nemcsak mint az első lépés a családalapítás felé. Hasonlóképpen a szekszuális kapcsolatok elválasztódtak az apaság-anyaság fogalmától, sőt ez a két funkció antagonisztikus jelleget öltött. Gyermeket nem a társadalom érdekében akarnak, de a családi örömök és boldogság szempontjából. Ebből a szempontból viszont kisebb számú gyermek is elég, sőt még jobb, mert szorosabb személyi és érzelmi kapcsolatokat tesz lehetővé a gyermekkel és kisebb mértékben teszi szükségessé a lemondást és a nélkülözéseket. Az ember jobb élet-körülményeket és jobb jövőt igyekszik biztosítani gyermekének. Ezt könnyebb elérni kisebb számú gyermekkel. Ezt az elképzelést széles körben elfogadták, bár a gyermekek felnevelésével és szocializálásával kapcsolatban

nagyon sok társadalmi intézményt hoztak létre. Soha azelőtt a szülők nem fordítottak annyi gondot a gyermekeik jellemének és képességeinek formálására, és soha a gyermekek nem okoztak annyi gondot.

Megváltozott a szülők szerepe is. Nem azért választják egymást, hogy szaporodjanak; gazdasági megfontolások is vesztettek jelentőségükből; amikor össze akarnak házasodni, akkor a fiatal pár nem az apa és az anya szerepében nézi egymást. Csak akkor látják egymást ebben a szerepben, gyakran lehangoltan, amikor a terhesség bekövetkezik, vagy a gyermek megszületik. Ennek az eseménynek a pszichológiai és anyagi előkészítése gyakran hiányzik, ami maradandó nyomot hagy. A nő legegyszerűbb anyai szerepével más feladatok kelnek versenyre: a szerető, az élettárs, a dolgozó egyén szerepköre és a társadalmi életben való részvétel. Ezek és más tényezők a gyermekek számára korlátozó hatást gyakorolnak a családon belül.

A MAI CSALÁD MODELLJE A LENGYELORSZÁGI KUTATÁSOK FÉNYÉBEN ZBIGNIEW SMOLINSKI

Demográfiai szempontból a „család modelljé”-nek fogalma leszűkül annak méreteire és struktúrájára: a jelenlegi, az ideális, a várható és a lehetséges változatokra. Néha ez a fogalom csak a gyermekek számát jelenti. Család alatt értjük a rokoni kapcsolatokra épült közösséget, azonos helyen lakást és közös háztartást.

Az elmúlt 70 év szinte forradalmi változásokat hozott a család méreteit és struktúráját illetően különösen faluhelyen.

A század elején mindennapos dolog volt, hogy a család, ideértve a nagyszülőket, szülőket és unokákat, egy fedél alatt élt. Ez abból következett, hogy egy közös forrásból éltek (többnyire az egyéni gazdaságokból). Az, hogy a jövedelemforrások a mezőgazdaságból mezőgazdaságon kívülre tevődtek át, továbbá az, hogy a család egyes tagjai gazdaságilag függetlenek (ami összefügg a lakóhelyváltozással) a nagy családok széteséséhez vezettek.

A gazdasági és társadalmi tényezők a felnőtt gyermekekben felkeltették a szülőktől való függetlenség vágyát és fordítva is áll ez a biztos öregkorral összefüggő helyzetből adódóan (a társadalombiztosítás különböző formái következtében, mint az öregkori nyugdíj stb.); a szülők függetlenek akarnak lenni felnőtt gyermekeiktől. Ilyen körülmények között a „nagy” család átalakult „kis” családdá, mely csak a szülőket és a fiatal gyermekeiket foglalja magába. A nagy családok szétesésének természetes következménye a család fogalmának kiszélesedése, mely magába foglalja azon házaspárokat is, ahol nincsen gyermek, illetve ahol felnőtt gyermekek vannak, akik már külön tartják el magukat. A nagy családok felbomlásának másik következménye, hogy egyre több egyedülálló ember van (aki külön él és tartja el magát).

A családok méreteinek átalakulásáról indirekt információkhoz jutunk a háztartások méreteiből, mivel a gyakorlatban a család és a háztartás azonos. A két háború közötti időszakban a háztartások átlagos nagysága (kivéve az egyszemélyes háztartásokat) 4 fő körül tehető városokban és 6 főre vidéken.

Ez a helyzet volt tapasztalható a városokban egészen a háborúig, és falvakban még a háború utáni időszakban is, amikor is a háború és a háborút követő vándorlás következtében a családok méretei csökkentek (1950-ben,) mégpedig a városokban 3,2 főre és vidéken 4,2 főre. Az elmúlt 20 évben az átlagos méret nem változott jelentős mértékben.

A családok feloszlása a városokban már befejeződött, vidéken is előre haladt. Azt lehet mondani, hogy a családi háztartások általában magukba foglalják a szülőket és a gyermekeik közül azokat, akik a szüleikkel élnek (azok nélkül, akik már elhagyták a családi otthont).

A gyermekek tényleges számát a családban, vagyis azokét, akik szüleikkel élnek, mind pedig az összes gyermekek számát a család adott modelljének tudatos vagy tudatalatti alkalmazása határozza meg.

A század elején a családi modellre jellemző volt a gyermekek magas száma (4—8 gyermek egy házaspárnál); a két háború közötti időszakban és a vidék vonatkozásában a háború utáni időszak kezdetén is a családi modellhez átlagban 3—4 gyermek tartozott. Most a társadalmi csoporttól és a körülményektől függően 1—3 gyermek esik egy családra. A 3 gyermek a középkorú személyekre jellemző. Fiatalok részéről a tervezett és megvalósított modell az 1—2 gyermekes család.

Részletes információt, mely széles körű népességre vonatkozik és így általánosításra is alkalmas, az a felvétel szolgáltat, melyet a Központi Statisztikai Hivatal végzett a városi lakosság körében.

Azt a kérdést tették fel, hogy mit tartanak a legjobb (ideális) családi modellnek a megkérdezett személy vagy család konkrét helyzetét tekintve. A válaszok átlaga 2,43 gyermek volt. Jelentős különbség mutatkozott a meglévő gyermekek tényleges száma, a nő kora, képzettsége stb. szerint. A gyermektelen nők 2,07-et jelöltek meg, a 7 gyermekkel rendelkezők 3,60-at; a 20 év alatti nők 2,30-at tartanak kedvezőnek; a 45 éven felüliek 2,66-ot; a szellemi dolgozó nők 2,33-at; a fizikai dolgozók 2,59-et; felsőfokú képzettséggel rendelkezők 2,21-et, általános iskolával rendelkezők a 2,73-at. Az információkat férjes asszonyoktól gyűjtöttük be 55 éves korig. A vizsgálat azt mutatta, hogy a válaszadást a válaszadó nők (idősebb személyek) családi helyzete és közvetlen környezetük (fiatalabb személyek) befolyásolták. Látható, hogy viszonylag kicsi a különbség a tekintetben, hogy hány gyermeket tartanak egy családban ideálisnak. A megfigyelt véleménykülönbségek olyan személyek részéről adódtak, akiknek tapasztalatait és véleményét egészen más körülmények befolyásolták (idősebb személyek). A fiatalok körében az ideálisnak tartott a kétgyermekes család.

Kissé különböző a helyzet, ha az ideálisról (melynek gyakran van elméleti jellege) a konkrét helyzetre térünk át egy adott személy (család) vonatkozásában. A kérdés vonatkozik a gyermekek számának várható alakulására (ide értve a már meglévőket is), ez a reális családi modellt adja. Idősebb emberek véleménye itt nem fontos, mivel nekik már nem lesz befolyásuk a gyermekek számának várható alakulására. Itt azoknak a terve fontos, akiknek még nincs gyermekük, vagy csak egy gyermekük van. Ezek a személyek általában azt a kívánságukat fejezik ki, hogy 1,56—1,72 gyermeket szeretnének. Ez azt jelenti, hogy várhatóan egy vagy két gyermekük lesz. Még ezzel a két gyermek felé mutató tendenciával is, abból a tényből kiindulva, hogy nem mindenki megy férjhez, azt az eredményt kell leszűrni, hogy az elkö-

vetkező néhány évben a városok reprodukciója várhatóan nem fogja meghaladni a 0,75 értéket.

Hasonló irányba mutat a falu családi modelljében jelentkező változás is. Ez a folyamat várhatóan 10—15 évig fog tartani és várhatóan nem fogja ugyanazt mutatni, mint a városoké. A népesség reprodukciójának indexe falusi viszonylatban (a jelenleg folyamatban levő családi modellbeli változások után) 1,0 szinten fog megállni, ami bizonyos számú házasságra nem lépett személlyel számolva a falusi családokban a 2 és 3 gyermekes modellhez fog a jövőben yezetni.

A LENGYEL CSALÁD MODELLJE
(KIVÁLASZOTT TÉNYEZŐKBŐL NYERT EREDMÉNY)

STANISLAW BOROWSKI

1. A második világháború után a családok méreteinek változása és az azt befolyásoló tényezők függtek attól a kohorsztól, amelyhez a szülők tartoztak, egy vagy mindkét szülő jövedelmének jelenlegi és házasság előtti forrásaitól (mezőgazdaság vagy nem mezőgazdaság). Az utóbbi tényezőt még a következőképpen lehetne bontani: a szülők egyike sem a mezőgazdaságból kapta jövedelmét, egyik onnan kapta, mindkettő a mezőgazdaságban dolgozott a házasság előtt.

2. Ha a kohorsz, a szülők jelenlegi jövedelemforrásai és a házasság előtti jövedelemforrásai állandóak, akkor további négy tényezőt különböztethetünk meg, amelyek az egy családra jutó élveszületések számát befolyásolják: szociológiai, demográfiai, kulturális és gazdasági tényezők.

3. Jelöljük az élveszületések számát x_1 -gyel. A szociológiai tényezőket a következők képviselik: x_2 — az ideálisnak tekintett gyermekszám; x_3 — gyermekek azon száma, melyet a család életkörülményeihez viszonyítva megfelelőnek tartanak. A demográfiai tényezőket a következő változók jellemzik:

- x_4 — a házasságkötés és az első élveszületés közötti intervallum
- x_5 — az anya kora a házasságkötéskor
- x_6 — az apa kora a házasságkötéskor
- x_7 — élveszületések száma az anya családjában
- x_8 — élveszületések száma az apa családjában.

A kulturális tényezőket a képzettség szintjére korlátoztuk, melyet iskolai-években mértünk, ahol

- x_9 — az anya képzettségi színvonala a házasságkötéskor
- x_{10} — az anya képzettségi színvonala a kikérdezés idején
- x_{11} — az apa képzettségi színvonala a házasságkötéskor
- x_{12} — az apa képzettségi színvonala a kikérdezéskor.

Végül a gazdasági tényezőket 7 változó jellemzi:

- x_{13} — a szobák átlagos száma a lakrészben a házasság első éve után
 x_{14} — a szobák átlagos száma a lakrészben a házasság és az utolsó élveszületés között
 x_{15} — a szobák átlagos száma a lakrészben a kikérdezéskor
 x_{16}, x_{17}, x_{18} — a lakóterület m^2 -ben a fenti időszakokban
 x_{19} — a családtagok egy főre jutó jövedelme a házasságtól kezdve az utolsó élveszületésig (a parasztság esetében a földterület átlagos nagysága ugyanazon időszak alatt).

A munkához 40 000 család adatai szolgáltatották a forrást.

4. Feltételezve, hogy a változók megoszlása normális, az összes változók kombinációira kidolgoztuk a korrelációs együtthatót, valamint a parciális és többszörös korrelációs együtthatókat. Ha az együtthatók matrixának első sorára szorítkozunk vagyis r_{1l} ($l = 1, 2, \dots, 19$), akkor megállapíthatjuk, hogy az $\alpha = 0,05$ szinten szignifikáns pozitív kapcsolatot mutatnak:

$r_{1,2}, r_{1,3}, r_{1,4}, r_{1,17}$ és a negatív összefüggéseket

$r_{1,5}, r_{1,6}, r_{1,9}, r_{1,10}, r_{1,11}, r_{1,12}$.

5. Az összes független változókat is fel lehet osztani az anyára vonatkozó változókra (x_5, x_7, x_9, x_{10}); az apára vonatkozó változókra (x_6, x_8, x_{11}, x_{12}); valamint a mind a két szülőre jellemző változókra (közös változók — $x_2, x_3, x_{13}, x_{14}, x_{15}, x_{16}, x_{17}, x_{18}, x_{19}$). A többszörös korrelációs koefficiens az x_1 és az anyára jellemző változók között és a közös változók között, vagy az x_1 és az apára jellemző változók és a közös változók között maximum 0,65-nek mutatkozik.

6. Ha megvizsgáljuk az x_1 többszörös regresszióját az anyára vonatkozó változók és a közös változók esetében vagy az apára vonatkozó változók és a közös változók esetében, azt találjuk, a regressziós koefficiens hibája részben nagyon alacsony, részben meghaladja ezen együtthatók szintjét. Miután faktor-analízist végeztünk, amint ezt *Thurstone* ajánlotta, állíthatjuk, hogy az első és legfontosabb tényező, amely az élveszületések számát meghatározza, a szülők magatartása a gyermekek ideális számával kapcsolatban, a második tényező a szülők életkora a házasságkötéskor és a harmadik a szülők képzettségi színvonala. Amikor a megfelelő változókat egy három tényezős lineáris modellbe vezettük be, a regressziós koefficiensok összes hibáját a koefficiensok értéke felének a szintje alá vittük. Hasonló eredményt mutatnak azok a modellek, melyek az anyára vonatkozó változókra és a közös változókra épülnek, továbbá azok, melyek az apára vonatkozó változókra és a közös változókra épülnek.

7. Ha az x_2 -öt mint függő változót kezeljük, akkor a legjobb modell az a regressziós egyenlet, amelyben a változók a szülők képzettségének szintjét képviselik. Végül ha az x_4 -et tekintjük függő változónak, a leghatékonyabb változók ugyanazok, mint az x_1 független változó esetében.

A NŐK SZAKMAI TEVÉKENYSÉGE ÉS A SZÜLÉS

ADAM KURZYŃOWSKI

A tanulmány megpróbál választ adni arra a kérdésre, hogy a nők szakmai tevékenysége hogyan befolyásolja a gyermek iránti vágyat. Az elemzés olyan szelektív kutatásra épül, amelyben városokban 1815 nőt kérdeztek meg 21—47 év között, házasokat és egyedülállót, dolgozókat és nem dolgozókat, akiknek gyermekük van.

A kutatás eredményeképpen kidolgoztuk a folyamatos foglalkoztatottság indexét, melynek segítségével a nők szakmai tevékenységét Lengyelországban jellemző csoportokra osztottuk. Ez az index mutatja az összefüggést a tanulmányi évek és a munkában eltöltött évek között 17 éves kor után egészen a felmérés időpontjáig. Ezt a következő egyenletben lehet kimutatni:

$$\text{folytonossági index} = \text{munkában eltöltött évek 17 éves kor után} + \text{iskolában eltöltött évek 17 éves kor után osztva a tényleges korról} - 17.$$

Ezen index értékének alapján a felmérésben szereplő összes nőt szakmai tevékenységük (életpályájuk) szerint a következő csoportokba osztottuk:

- I — index = 0 (sohasem dolgoztak)
- II — index = 0,1—0,33 (nem folyamatosan dolgoztak)
- III — index = 0,34—0,66 (nem folyamatosan dolgoztak)
- IV — index = 0,67—0,99 (majdnem folyamatosan dolgoztak)
- V — index = 1 (folyamatosan dolgoztak).

Ennek az indexnek a célja olyan szintetikus mértékegység kialakítása, melynek segítségével elemezni lehetne az összefüggést a szakmai életpálya, bizonyos családi jellemzők és a gyermekek száma között egy-egy nő vonatkozásában. Az index nem csak arra szolgál, hogy megkülönböztessük a különböző tevékenységi típusokat, de mutatja az adott nő magatartását is a munkával kapcsolatban. Tudjuk, hogy a szakmai életpálya típusa sok tényező eredményeképpen jön létre a nők életének különböző szakaszában. Így ha megkeressük az összefüggéseket egy nő életpályája és a családban levő gyermekek száma között, akkor lényegében megkerestük az összefüggést azon tényezők között, melyek kialakították szakmai életpályáját és befolyásolták a gyermekek számát is.

Ahhoz, hogy a jellemzők közötti összefüggéseket jellemezzük a következő jellemzőket választottuk ki: kor, kor a házasságkötéskor, képzettség, a jelenlegi vagy (ha most nem dolgozik) a régebbi munka típusa és a város nagysága. Az elemzés azt mutatja, hogy szoros összefüggés van a nők szakmai pályájának típusai és a családban levő gyermekek száma között. Az elemzés eredményeit szintetikus összetevőiben az alábbi táblázat mutatja:

Az anya életpályájának típusa	Gyermekek száma a családban
I	2,7
II	2,7
III	2,4
IV	2,1
V	1,7

Az a következtetés vonható le, hogy annál folyamatosabb a szakmai tevékenység a nőknél, minél kevesebb gyermekük van.

Ez az összefüggés megismétlődik, ha megvizsgáljuk a szakmai tevékenység típusát, a fent említett tényezőket a családdal, a foglalkoztatottsággal és a nők gyermekeinek számával kapcsolatban.

Az elért eredmények fényében arra a következtetésre jutunk, hogy egy nő szakmai tevékenysége, összefüggésben a munkával kapcsolatos magatartásával, ambícióival, hatással van a nőnek a terhességgel kapcsolatos magatartására. A gyermekek kis száma azon nőknél, akik állandóan vagy majdnem állandóan dolgoznak összehasonlítva azokéval, akik nem dolgoztak vagy csak rövid ideig dolgoztak, olyan nyilvánvaló, hogy nem csak a demográfusok részéről tarthat érdeklődésre számot, hanem a társadalompolitika, szociálpolitika részéről is.

A fentiekből fontos következtetéseket kell levonni a nők anyaságával foglalkozó empirikus tanulmányok számára. Az ilyen tanulmányoknak figyelembe kell venni a nők szakmai tevékenységének tényezőjét, ami egyre növekvő tendenciát mutat. Ez az aktivitás elválaszthatatlan része a családi és társadalmi szerepüknek. Ebből adódik az a következtetés is, hogy nagyobb figyelmet kell szentelni a nők foglalkoztatottságának és azoknak a kedvezményeknek, amelyek megkönnyítik a munka és az anyaság összekapcsolását. Röviden szólva, olyan körülményeket kell a nők számára teremteni, amely lehetővé teszi, hogy a nők szabadon döntsenek, hogy otthon maradnak-e a gyermekszülés és nevelés ideje alatt. Ez nemcsak új szervezeti formákat kíván meg, hanem új szakmai tevékenységi modellt is a nők számára olyan speciális segédeszközökkel és családi ideológiával, amely megfelelően befolyásolná a nőket a munka és a család irányában.

Empirikus tanulmányokban olyan összetett indexeket kell keresni, amely méri a nők magatartását az anyai feladatok és szakmai tevékenység irányában és amely a családi és szakmai fejlődést egy időtartamra teszi. Mind a demográfia mind a szociológia azon igyekszik, hogy felfedje azokat a lényeges tendenciákat, amelyek egy modern családban mutatkoznak. Mindkettőnek ismernie kell a változások okait (ha a gyermekek számában változás áll be), mert ez nélkülözhetetlen, bővebb értelemben a szociálpolitika kialakításához is.

A NÉPESSÉG VÁRHATÓ ALAKULÁSA LENGYELORSZÁGBAN ÉS A GAZDASÁGPOLITIKA

ADAM JOZEFOWICZ

1. A kölcsönhatást a népesség alakulása és azon civilizációs fejlődés között, amelyben az adott népesség létezik és változik nem lehet kizárólag gazdasági kategóriákban kifejezni. Annak érdekében, hogy a tanulmány világos és érthető legyen, továbbá azért, mert a demográfiai helyzet nem-gazdasági szempontjait külön tanulmány tárgyalja, a következőkben a demográfiai mobilitás kérdéseit olyan jellemzőkre korlátozzuk, amelyek gazdasági fontossággal bírhatnak.

2. A népesség alakulása és a gazdasági növekedés közötti összefüggésekkel kapcsolatos nézeteinket erősen befolyásolják azon tapasztalatok összegezési, amelyek múltbeli koefficiensek elemzéséből származnak. Múltbeli demográfiai és gazdasági reprodukciós körülményekkel kapcsolatos megfigyelésekből nyert ismeretek szabad felhasználása prognosztikai célból korlátozott, különösen ami a messi jövőt illeti. A múlt ismeretei és a jövő víziója közötti ilyen „áttétel” korlátainak több elemét lehetne felsorolni.

A diagnózis időbeli bázisa a negyed évszázadnál rövidebbre van korlátozva és mélyebb tanulmányok esetében a természetes népmozgalom elemei és a létkörülmények közötti összefüggéseket 10 évnél hosszabb időszakban nem vizsgálják. Ez nyilvánvalóan szegényes alap. Ez csupán arra elegendő, hogy annak a demográfiai reakció-ciklusnak, mely alatt a népesség reagál egy egész generáció időszakában a meglévő körülményekben történt változásokra egy töredékét figyeljük meg. A gazdasági stratégiában történt sok változás a korai iparosítás 1945—1955-ös éveiben hatásában csak indirekt módon mérhető le a népességváltozásokkal kapcsolatos aggregát statisztikai információkból. A rendelkezésre álló ismereteink tipikusan empirikusak és nincs olyan rendszerük vagy szintézisük, amely a szocialista fejlődés elméletén alapszik. Két olyan információhalmazt foglal magában, amelyek nincsenek egymással kapcsolatban a szintetikus elemzés szabályai szerint: a) a demográfiai mobilitás gazdasági következményeit és b) a népesedési folyamat demográfiai előfeltételeit. Végül meg kell állapítani, hogy a gazdasági növekedésről szerzett régebbi ismereteink nem mindig megfelelőek a gazdasági motivációk jövőbeli modelljeinek részletes becsléséhez, sem a különböző néprétegek családnövekedési magatartásának megítéléséhez.

3. A gazdasági növekedés demográfiai feltételeit két vonatkozásban lehet értékelni, elsőbbséget adva vagy a népesség szubjektív vagy objektív fontosságának a gazdasági növekedésben. Várhatóan mindkét esetben bizonyos változások lesznek tapasztalhatók a múlt feltételei és a jövő jellemzői között.

A szocialista gazdaság gyorsabban reagált és gyorsabban fog reagálni a „szubjektív” tényezőkre a népesség változásban a gazdasági fejlődés folyamán, mint a kapitalista gazdaság. A szocialista politika elvei nagy fontosságot tulajdonítanak a demográfiai dinamika „hordozóinak” a gazdasági célok meghatározásánál és kivitelezésénél.

Az iparosítás időszakában ilyen „hordozók” szerepét töltötték be az iskoláskorú generáció és az országos munkaerőtartalékok. A gazdaságfejlesztési tervek és célok gyakorlati alárendelése a munkaerőforrások természetes növekedése fluktuációjának annál erősebb volt, mivel megszűnt a népesség nemzetközi vándorlása, ami felszívta volna az ország munkaerőpiacára nehezedő fluktuációs nyomást. Várható, hogy az idő múlásával fent említett feltételek meg fognak változni. Ezek a változások kétségtelenül függenek a gazdasági fejlődésből fakadó munkaerőmegtakarításoktól (a népgazdaság munkaerő-elszívó kapacitásának relatív csökkenése) és a népesség előregedés demográfiai hatásától (a generációk váltásának lelassulása). A fent említett körülmények hatása alatt átalakul a népesség potenciális szerepe a termelés növelésében a szocialista iparosítás későbbi szakaszában.

Egy adott időben a szocialista termelőerők és a kultúrát formáló emberi törekvések, valamint a népesség gazdasági vásárlóereje fogja felváltani a

„demográfiai hordozó” vezető szerepét a gazdasági növekedés céljainak és eszközeinek megállapításánál.

Mennél inkább függ majd a szocialista gazdaság növekedése a munkatermelékenység növekedésétől, a gazdasági fejlődés stratégiájának annál inkább figyelembe kell venni azt, hogy azt meg is fizessék és ösztönözzék.

A tervezéssel kapcsolatos hipotézisek következménye, hogy meg kell találni a demográfiai fejlődés dinamikájának megfelelő struktúráját vagy ütemét, amely optimálisan megfelel a jövő gazdasági növekedésének és amely már nem a nemzeti jövedelem „munkaigényes” növelésére korlátozódik.

4. Az az időszak, amelyre megpróbálhatjuk előrejelezni az ország jövőjét nem nagyon távoli, legjobb esetben 20—25 év.

Ilyen távlatokban szeretnénk meghatározni a lényeges változásokat a gazdasági tévékenység prioritását és eszközeit illetően. Érdemes megemlíteni, hogy e változások társszerzői és ugyanakkor hatásának felfogói a jelen generáció tagjai lesznek. A demográfiai előrejelzés „semleges” változata, 1,0 nettó reprodukciós szint esetén a jelen generáció részesedése a népességben a század végére majdnem 65% lesz. A nettó reprodukciós arány további csökkenése vagy 0,2-es növekedése az egyszerű reprodukcióhoz viszonyítva 2000-re az ország népességszámában 8%-os változást eredményezhet, pozitív vagy negatív előjellel. Ez az információ azt mutatja, hogy függetlenül attól, hogy hogyan határozzuk meg a demográfiai növekedés struktúráját vagy tempóját és függetlenül attól, hogy a gazdaságpolitika az elkövetkezendő ¼ évszázad folyamán milyen következményeket vonhat maga után, a demográfiai és a gazdasági változások nagy általánosságban időben egymástól meghatározottak. Az 1975—2000 közötti gazdasági helyzet, annak szükségletei és eszközei az emberi magatartás irányításában formálni fogja a demográfiai fejlődést, amelynek gazdasági kihatása a maga teljességében már csak a XXI. században fog megmutatkozni.

A NÉPESEDÉSI POLITIKA ELEMEI LENGYELORSZÁGBAN

MIKOLAJ LATUCH

Kiindulóponthul véve a népesedési összefüggések komplexitását ezen beszámoló szerzője szeretné kihangsúlyozni, hogy a népesedési politika egyik célja, hogy egészséges népesség-struktúrát biztosítson, amely a generációk helyes egymásutániságán alapszik. A demográfiai folyamatok általános áttekintését adva és vázolvva a reprodukciós folyamat mechanizmusára vonatkozó ismereteket azon társadalmi feltételeket illetően, melyek e mechanizmust szabályozzák, szerző kétségbe vonja, hogy a népesség jövőbeli növekedésének előrelátása és a demográfiai és társadalmi-gazdasági fejlődés közötti összefüggések megállapítása lehetséges volna.

A jelen demográfiai helyzetet kedvezőnek lehet tekinteni, de a megfigyelt növekedési tendenciák távlatilag népességcsökkenési tendenciákat rejtnek magukba. A népességpolitika oldaláról még van idő Lengyelországban arra, hogy hathatós intézkedéseket foganatosítsanak, amelyek ezeket a nyug-

talánító tendenciákat megállítják és biztosítják a pronatalista politikára való áttérést. A népességpolitika kialakulása Lengyelországban a második világháború után nem volt egyértelmű. Legjobb esetben is csak hosszú távú népesedési politika megvalósításának következtelenségéről beszélhetünk. Az idők folyamán a népesedéspolitika változott, különböző fázisokon ment át és a pronatalista politikából anti-natalista politikává alakult, ha nem indifferens és passzív. Jelenleg vita folyik a pronatalista politika érdekében. Az egész háború utáni időszakban hiányzott a koordinált tervezés, a relatív hatékony módok és eszközök alkalmazása, ami mobilizálta vagy demobilizálta volna a termékenységet. A népesség növekedéséért lelkesedő korszak az 50-es évek közepéig tartott, ezt olyan korszak követte, amely kedvezőtlen légkört és anyagi körülményeket hozott létre a családok számának növekedése tekintetében. 1956-ban törvényesen megengedték az abortuszt (évente hivatalosan több mint 200 000 abortusz van); 1957-ben alakult egy családtervezési társaság; 1958-ban megkezdtek az óvszerek helyi gyártását és 1964-ben napvilágot látott az új családtörvény, amely felemelte a házasságkötési kort. A 60-as évek vége felé sajtóvita alakult ki a pronatális és antinatális nézetekről. Az egyház részéről egy aktív pronatális magatartást tapasztalunk. Annak ellenére, hogy az egyház veszített hatásából a hívők körében is abban a kérdésben, hogy hány gyermekük legyen, az egyház pronatális politikájának mégis van némi hatása, különösen vidéken.

Az állam az anyagi és társadalmi segítség egész rendszerét alakította ki a gyermekes családok számára, gyermekgondozó és nevelő intézményeket hozott létre, családtervezési propagandát fejtett ki — ezek tehát a népesedési politika alkalmazásának elemei Lengyelországban. A nők bizonyos jogokat és előnyöket élveznek anyai hivatásuk betöltésével kapcsolatban (anyasági és gyermekgondozási szabadság, időleges távolmaradás a munkából stb.). A családok pótlékot és segélyeket kapnak.

A szerző kritikai megvilágításban ismerteti a meglévő ösztönzési rendszert, melynek ma inkább szimbolikus szerepe van és ténylegesen nem hat a családnövekedés irányába. A jelenlegi változások azt mutatják, hogy a sokgyermekes családok anyagi körülményeinek javítását sokkal gyorsabban kell megvalósítani, ami felszámolná azokat a főbb okokat, amelyek a gyermekek számának korlátozásához vezettek.

Egy gyermek felnevelésének költségei ma jelentős mértékben megnöttek, és az államnak ebből ki kell vennie a részét. A szerző egy sor megoldást említ, amelyek a népesedési politikának megadnák az öt megillető helyet a szocialista állam társadalompolitikájában. Más országokban alkalmazott pronatális népesedési politika elemeinek összehasonlítása azt mutatja, hogy Lengyelországban ebben a vonatkozásban még sok a tennivaló és hogy részleges, megoldások nem fogják a társadalmilag kívánatos eredményt meghozni a népesség alakulásában. Figyelembe kell venni más országok pozitív megoldásait és le kell vonni a következtetéseket a kizárólag anyagi ösztönzők alkalmazásának hatástalanságából a születések és a nők nevelési funkciójának vonatkozásában. Meg kell változtatni a légkört a népesség és a családi kapcsolatok vonatkozásában. A társadalomban tudatosítani kell a feladatokat; nemcsak az anyagi javak vonatkozásában, hanem az emberi generációk tekintetében is biztosítani kell a társadalmi reprodukciót. A szocialista állam meggondolt népesedési politikáját ennek a célnak kell alávetni.

A NÉPESEDÉSI POLITIKA HELYE A SZOCIÁLPOLITIKÁN BELÜL

ANTONI RAJKIEWICZ

A mai szocialista szociálpolitika tárgya az életkörülmények és az emberek közötti kapcsolatok vizsgálata a munkahelyen és az életben. A társadalompolitika feladata így az emberi szükségletek kielégítésének tanulmányozása és annak vizsgálata, hogy milyen módon lehet az egyének és csoportok munka- és életkörülményeit megjavítani és aktivitásukat tovább növelni.

Különösen fontos szükségletek, melyekre a társadalompolitikának a figyelmet összpontosítani kell a foglalkoztatottság kérdése, a munkából származó jövedelem, oktatás továbbá a kultúrában való részesedés és a kulturális koexistencia.

A népesség helyzetét, pontosabban jelenlegi és várható társadalmi-demográfiai struktúráját a szociálpolitika kiindulópontjának kell tekinteni, mind tudományos elvek, mind a gyakorlati tevékenység szempontjából. Ebben a vonatkozásban a család a társadalmi struktúra első és alapvető magja. Ezért a társadalompolitika vizsgálja a családi modellben mutatkozó változásokat az egyes társadalmi csoportokban, elemzi a háztartások költségvetését, levonja a következtetéseket a természetes népmozgalom és a népesség vándorlásának adataiból. Jelenleg különös súlyt helyez a családtervezés népszerűsítésére.

A társadalom- és demográfiai politika közötti összefüggés a lengyel család optimális modelljének kutatásából fakad és erősíti ezt az a közös meg gondolás, hogy az emberi erőforrásokat, annak mennyiségi és minőségi reprodukcióját racionálisan kell kihasználni és magas életszínvonalát kell biztosítani.

A lakásépítés, egészségvédelem (a társadalombiztosítással együtt), valamint az oktatás még azok a területek, melyek a társadalom- és népesedési politikát még szorosabbra fűzik.

Az emberi életnek két szakasza, nevezetesen a gyermekkor és az öregkor az, amely a társadalmi tevékenységek hatékonyabb tervezését követeli meg. Így egyrészt az anya- és csecsemővédelem, másrészt az egyedülálló személyek segítése és a nyugdíjasok támogatása fontos összekötőkapocs a szociálpolitika és a népesedési politika között.

A társadalompolitika mindig érdekelt volt a (pronatális, depopulációs vagy semleges) népesedéspolitika irányában. Jelenleg a semleges irányt támogatja, ugyanakkor hangsúlyozza a népesség reprodukciós folyamatának minőségi oldalát. Támogatja többek között azt a szociális programot, mely biztosítja az anyáknak a kisgyermek felnevelési lehetőségét és egy sor más jogot. Mindenekelőtt az a lényeg, hogy azok a szülők, akiknek felsőfokú vagy középfokú képzettségük van, vagyis az értelmiségiek, és magasabb életszínvonaluk van, arra törekedjenek, hogy legyen gyermekük (a lefolytatott vizsgálatokból azt látjuk, hogy a felsőbb fokú végzettséggel rendelkező férjezett nők közel 20%-ának nincsen egy gyermeke sem).

A szociálpolitika ugyanakkor hangsúlyozza a patológikus társadalmi jelenségekből, különösen az alkoholizmusból eredő veszélyeket a népesség szempontjából.

A szociálpolitika foglalkozik továbbá a demográfiai előrejelzések elemzésével. A kizárólag természetes népmozgalmi előrejelzés nem elegendő. Haladó szociálpolitikai program kialakítását csak fejlett társadalmi-demográfiai előrejelzés alapján lehet elérni, mely tájékoztat a lakosság szakmai struktúrájáról és a képzettség várható színvonaláról, a család- és háztartás-struktúrákról, a vándorlási tendenciákról és azok következményeiről a településhálózatban beálló változások tekintetében stb.

A lengyel szociálpolitika újabban összekapcsolja a komplex kutatásokat az ország demográfiai potenciájára, az életkörülményekre, a társadalmi munkamegosztásra és a népesedési politikára vonatkozóan.

LAKÁSHELYZET ÉS LAKÁSPOLITIKA.
MINT A DEMOGRÁFIAI POLITIKA EGYIK TÉNYEZŐJE
ADAM ANDRZEJEWSKI ÉS WANDA CZEZERDA

Köztudott, hogy a lakáshelyzet nagyon fontos tényezője a családfejlésnek, a népesség helyes növekedésének, a demográfiai és társadalmi fejlődésnek a szó tágabb értelmében. Ezeknek az összefüggéseknek a lényegét azonban nem vizsgálták és nem magyarázták meg kellőképpen, ami annak tudható be, hogy a lakásviszonyokat nehéz különválasztani számos más olyan tényezőtől, amelyek az életkörülményeket és azokon keresztül a demográfiai magatartásokat befolyásolják.

Úgy tűnik, hogy annak érdekében, hogy ezeket az összefüggéseket megérthessük két különböző szinten kell őket vizsgálni: egyrészt a makro-társadalom szintjén, ahol összefüggések állnak fenn az általános gazdaság és a társadalmi körülmények — ide értve a lakáskörülményeket és a demográfiai folyamatot — között; másrészt mikro-szociális szinten, vagyis a család szintjén, annak életkörülményeit és a tervezett gyermekek számát vizsgálva. Néha ezek az összefüggések fordítottak. A lakásviszonyok javulása általános társadalmi szinten és hosszabb időszak alatt összefügghet a reprodukciós arány csökkenésével, bár nyilvánvalóan nem oka annak, ugyanakkor családi szinten ilyen javulás növelheti a családot, ill. a gyermekek számát.

Másrészt különbséget kell tenni a reprodukció mennyiségi és minőségi szempontjai között. Ebben a vonatkozásban is különböző összefüggésekkel és motivációkkal találkozunk. Például a mennyiségi folyamatok szempontjából kedvező tényezők és összefüggések néha ellentétes hatást gyakorolhatnak minőségi szempontból.

Harmadsorban azon tényezők komplexitása, mely befolyásolja a reprodukciós magatartást és tényleges fejlődését, azok összetett jellemzőit, melyek anyagi, kulturális tényezőktől, szokásoktól stb. függenek, abban a tényben nyilvánul meg, hogy a különböző tényezők vizsgálata, még az olyan fontos és konkrét esetben is, mint a lakásviszonyok, nem vezetnek egyértelmű következtetésekre a lakáspolitikai alkalmazhatóságát illetően az aktív demográfiai politika céljaira.

A lakásszükségletek kielégítésének általános színvonala és struktúrája Lengyelországban különösen kedvezőtlen a demográfiai reprodukciós folyamatok helyes kialakításához. Ezt mutatják azok az elemzési tanulmányok, melyeket a Központi Statisztikai Hivatal adott ki és többek között azok a kísérleti vizsgálatok, melyeket a Lakásügyi Intézet folytatott. Íme néhány következtetés:

— A gyermekes dolgozó családok lakáskörülményei sokkal nehezebbek, mint olyan családoké, melyek gyermektelenek és ezek a körülmények a gyermekek számával csak rosszabbodnak. Ez vonatkozik különösen a sűrű lakónegyedekre és a túlnépesedett lakótelepekre. Sok egy és több gyerekes családnak mincs külön lakása. Ez befolyásolja a gyermekek fizikai, pszichológiai, morális és kulturális fejlődését, a család összetartozását és így a reprodukció minőségi szempontjait is érinti.

A nehézségek másik csoportja a fiatal családok, vagy az éppen kialakulóban levő családok lakáskörülményeire vonatkozik. A fiatal házások nagy százalékának nincsen külön lakásuk még sok évvel a házasságkötés után sem. Míg arra nincsenek adataink, hogy a független lakáslehetőségek hiánya mennyiben késlelteti a házasságkötéseket, a kutatások azt mutatják, hogy a nehéz lakásviszonyok vagy késleltetik a gyermekek születését, vagy oda vezetnek, hogy abnormális lakásviszonyok között nevelik fel őket, és így mind minőségi mind mennyiségi szempontból befolyásolják országunkban a reprodukciós folyamatot.

— A kutatások alapján azt a következtetést is le lehet vonni, hogy a kritikus lakásviszonyoknak hatásuk van a családi modell kialakításában, ami a család méreteit és a családtervezést illeti.

*

A sokgyermekes családok és a fiatal házások lakáskörülményei komplex tényezők eredményei következtében alakultak ki és mindenekelőtt az ország általános lakáshelyzetének függvényei, amit a lakáshiány, a lakások kis méretei és elégtelen felszereltsége jellemez.

A lakáspolitikát még jobban elmélyítette azokat a nehézségeket, amelyek az elégtelen lakásépítésekéből és a túl kis méretű lakások építéséből következtek az 1960—1970-es évek folyamán. A lakások finanszírozásának és elosztásának rendszere sem vette figyelembe a különböző szükségleteket. A szükségletek kielégítésének modellje majdnem kizárólag a szövetkezeti lakásépítésre támaszkodott, ami nem felel meg a kisjövedelmű és többgyermekes családok lehetőségeinek. (A kétgyermekes dolgozó családok 51%-ának, és a háromgyermekes családok 80%-ának, valamint a négy-gyermekes családok 95%-ának 1966-ban az egy főre jutó jövedelme kevesebb volt, mint 800 zloty.)

Ahhoz, hogy a családok jobb életkörülményeit biztosítsuk és ezáltal a normális reprodukciós folyamatot is kialakíthassuk, alapvetően meg kell javítani az általános lakáshelyzetet, meg kell változtatni a szükségletek kielégítésének módszerét és bizonyos családcsoportok esetében a társadalmi, ill. szociális segítségnyújtást. Azon jognak az érvényesítése, hogy minden családnak legyen külön lakása, a jelen tervek szerint az elkövetkező 12—15 év feladata. Ez az alapvető feltétele a családfejlesztésnek és a fiatal generáció

támogatásának, bár ez valószínűleg nem fogja megváltoztatni a reprodukciós folyamatban mutatkozó tendenciákat.

Az aktív pronatális politika kérdése egy külön probléma, amely a társadalom fejlődésében sokkal mélyrehatóbb lépéseket követel meg a lakáspolitikai vonalán és azon túl is, és amelynek szükségességét és hatékonyságát sokkal szélesebb összefüggésekben is meg kell vizsgálni.

A TÁRSADALOMBIZTOSÍTÁS, MINT A NÉPESEDÉSI POLITIKA EGYIK ELEME
DANUTA GRANIEWSKA

A társadalombiztosítási intézkedések közül a tanulmány azokkal foglalkozik, amelyek különös fontossággal bírnak a demográfiai reprodukció szempontjából, nevezetesen: az orvosi ellátással, az anyasági segéllyel és a családi pótlékkal.

Ami az orvosi ellátást illeti, a falusi lakosság bevonása az orvosi ellátásba társadalombiztosítási alapon, nagymértékben növelni fogja az anya- és csecsemővédelem színvonalát. Különösen a falusi lakosság körében szorgalmazni kell az olyan régen meglevő lehetőségek kihasználását, mint az ingyenes csecsemőgondozás, a higiéniai ismeretek terjesztése a néprétegek körében, ahol annak színvonala még nem kielégítő. Ez tovább csökkentheti a csecsemőhalandóságot.

A fizetett szülési szabadság, mely jelenleg 12 hét, azon alapvető társadalombiztosítási intézkedésekhez tartozik, melyek biztosítják az anyák és a nők védelmét. 1975-re a szülési szabadságot 16 hétre fogják növelni az első gyermek esetében, és 18 hétre a következőknél. A fizetett szülési szabadság után lehet még 3 év fizetés nélküli szabadságot kapni.¹ A statisztikák azt mutatják, hogy a fizetett szülési szabadság után az anyák 25%-a vesz ki még fizetés nélküli szabadságot. A bölcsődék az első időszakban szintén segítséget nyújtanak. Állandó bölcsődék a városokban a dolgozó anyák 12—15%-ának biztosítanak támogatást.

Ez nem tekinthető elégségesnek a szükségletek kielégítésére. Általában megállapítható, hogy ott, ahol nagyszámú kisgyermekes anya áll alkalmazásban, a bölcsődék korlátozott férőhelye, valamint az anyagi segítség hiánya a hosszabb fizetés nélküli szabadság esetében, külön nehézséget okoz olyan családoknál, ahol a kisgyermekek gondozása problémát okoz. A cikk szerzője javasolja, hogy az aktív pronatális politika szenteljen nagyobb figyelmet a csecsemőgondozási időszaknak. Fel kell tételezni, hogy a csecsemőgondozással kapcsolatos nehézségek negatív befolyásolhatják a további születések számát.

Ezért egy aktív pronatális politikára való áttérés az anyavédelem további erősítését jelenti. Ebben a vonatkozásban tanulmányozni kell a népesség szükségleteit, a legfiatalabb gyermekek gondozási problémáinak meg-

* Ez 1972 januártól van érvényben; addig fizetés nélküli szabadságot egy évre biztosítottak az anyáknak.

oldását. Komplex kutatási programot kell kidolgozni a csecsemőgondozásra, a családok különböző szükségleteinek figyelembevételével. A szerző régebbi tapasztalatokra támaszkodva hangsúlyozza, hogy az egyoldalú megoldások alkalmazása nem megfelelő.

Ha a gyermek túljutott a csecsemőkoron, a család helyzete könnyebb lesz. Nemesak azért, mert ez csökkenti az anya munkáját és állandó segítsége iránti igényt, de növeli annak lehetőségét is, hogy felhasználják a gyermekgondozás különböző szociális lehetőségeit. A 3—6 éves korú gyermekek számára létesített óvodák férőhelye jelentős. Egész nap gondját viselik a gyermekeknek (élelmezik őket) és a dolgozó nők gyermekei számára készültek. A becslések szerint az ilyen gyermekek 60%-a jár óvodákba.

A lengyel családi pótlék-rendszernek sok érdeme van, többek között: kiterjed az egész állami és szövetkezeti szektorra, minden gyermek kap családi pótlékot, és a jogosultság korhatára is magas (egyetemi, ill. főiskolai tanulmányok esetén 24 év). A pótlék összegének stabilitása azonban csökkentette a segély reális értékét. 1970-ben a családi pótlékre fordított pénzügyi alapokat évi 27%-kal növelték. Ezt a többlet-összeget azoknak a családoknak juttatták, akik a legalacsonyabb jövedelemmel rendelkeztek, ami a segélyben részesülők 40%-át jelentette. Ez azt jelentette, hogy a családi pótlékot a családi jövedelemtől tették függővé. Az egész családi pótlékrendszert fel kell újítani, a szabályzatokat modernizálva és biztosítva a jogot a megnövelt segélyhez. Le kell szögezni, hogy egy aktív népesedési politika célkitűzései szorosan összefüggnek a családi pótlék pénzügyi alapjainak további növelésével. A szerző véleménye szerint a demográfiai és társadalompolitikai célkitűzések kívánatossá tennék, hogy a jelenlegi reform-rendszerben is előnyben részesítsék a kisjöveldelmű családokat. Ezenkívül a családi pótlék rendszerében biztosítani kell valami támogatást a nem dolgozó nőknek is, akik gyermekeik gondozásával és családjuk gondozásával vannak elfoglalva. Egy ilyen segély bevezetése az anyagi oldaltól eltekintve az anyaság elismerését is jelentené.

A NÉPESSÉGPOLITIKA KIALAKÍTÁSÁNAK TAPASZTALATAI A SZOCIALISTA ORSZÁGOKBAN

KAZIMIERZ DZIENIO

A fenti cím alatt a jelentés négy alapvető problémával foglalkozott: — Az első részben a szerző rövid visszpillantást ad néhány szocialista ország demográfiai fejlődésére, néhány megfelelően kiválasztott demográfiai index felhasználásával. Ennek az áttekintésnek az alapján a szerző leszögezi, hogy az elmúlt évtized első felében a népesség növekedése a legtöbb szocialista országban lelassult. Ezt a folyamatot, annak okait és következményeit az egyes országokban különbözőképpen ítélték meg. Egyes országok a pronatalis politika azonnali bevezetését javasolják annak érdekében, hogy a reprodukciós folyamatban változás álljon be. Mások arra az álláspontra helyezkedtek, hogy a legjobb politika ebben a helyzetben a benemavatkozási politika

a reprodukciós folyamatba; hagyni kell, hogy a spontán önszabályozás érvényesüljön.

A második részben a szerző bemutatja a kiválasztott szocialista országok különböző ösztönzési módszereit, melyekkel növelni kívánják a születéseket: gazdasági, adminisztratív, jogi és propagandaeszközöket. Véleménye szerint a pronatális eszközök három csoportját lehet megkülönböztetni az átfogó népesedési politikában, mint azon leggyakoribbakat, amelyeket az egyes államok használnak, nevezetesen gazdasági, adminisztratív és propagandaeszközöket.

Az első csoporthoz tartozó gazdasági eszközökre a következő példákat hozza fel:

- fizetett szülési szabadság a nők számára,
- havi és egyszeri gyermekgondozási segély,
- havi támogatás a nem-dolgozó anyáknak, akik gyermekeiket nevelik,
- a gyermekes családok állami támogatása (pl. a jövedelemadó arányának csökkentése, bölcsődék és óvodák díjai, ingyen közlekedés a közúti járművekre, ingyenes iskolai ellátás stb.),
- a társadalmi infra-struktúra helyzete,
- lakáshelyzet.

A befolyásoló tényezők második csoportjába sorolja a szerző elsősorban a jogi intézkedéseket, melyek legtöbbje tiltó jellegű, az óvszerek hirdetésének, termelésének a betiltását, valamint a művi vetélések betiltását. Ebbe a csoportba sorolja a szülési szabadság időtartamának szabályozását, a házasságkötéshez szükséges minimális kor megállapítását stb.

A tényezők harmadik csoportjába sorol mindenféle propagandeszközt, amelyek összessége elősegíti, hogy a társadalomban kialakuljon a megfelelő légkör a születésekhez és a megkívánt családnagysághoz. A népeségpolitikai megoldásokra a szerző példákat hoz fel Csehszlovákia, Magyarország, Bulgária és Románia vonatkozásában, melyek jellemzőek a különböző alkalmazott módszerekre. Az eltérések a szerző szerint meghatározott családmodellek (családnagyságok) kialakulását célozzák. A szerző kimutatja, hogy a legtöbb szocialista országban, ahol aktív népesedéspolitika folyik, célul tűzték ki a második és harmadik gyermek megszületésének ösztönzését a családokban.

A szerző szerint ezt a fajta politikát alkalmazzák Bulgáriában, Csehszlovákiában és Jugoszláviában.

Több országban hiányzik a népesedéspolitika átfogó jellege. Romániában a politikában a tiltó jellegű eszközök alkalmazása dominál, míg Csehszlovákiában és Magyarországon a befolyásoló gazdasági tényezők. A jelentés további részében a szerző összehasonlító áttekintést ad néhány alkalmazott intézkedésről a szocialista országokban az anyák számára biztosított előnyökkel kapcsolatban, így a szülési szabadság és a gyermekgondozási szabadság vonatkozásában.

Számadatokkal mutatja be a sokgyermekes családoknak nyújtott támogatást a vonatkozó országokban összehasonlítva a bérekkel 1970-ben.

A negyedik részben a szerző megkísérli értékelni ennek a népesedéspolitikának a hatékonyságát azon tendenciák alapján, melyek a népeség növekedésében mutatkoztak Csehszlovákiában, Magyarországon, Bulgáriában és Romániában, vagyis azokban az országokban, ahol aktív népesedési politikát vezettek be. A szerző szerint Csehszlovákiában eddig gyenge hatást ért el ez

a népesedési politika. Ennek okát abban látja, hogy a gazdasági eszközök nagyon szétszórtak, aminek, véleménye szerint indirekt és eseti hatása van. Úgy gondolja, hogy az állam részéről nyújtott gazdasági segély koncentrációja egy területre és egy pénzügyi formára jobban érezhető lenne a társadalomban és ezért pszichológiailag hatékonyabb lenne.

Az aktív népesedési politika öt éve Magyarországon mérsékelt eredményeket mutatott. A születések növekedése főleg a nők termékenységének növekedésével magyarázható. 1969 óta ismét csökkenés mutatkozott a nők termékenységében. A szerző véleménye szerint ez azt mutatja, hogy az alkalmazott befolyásoló tényezők veszítettek kezdeti hatékonyságukból. A szerző úgy véli, hogy a magyar népesedési politikában alkalmazott pronatális intézkedések még nem eredményezték a népesség csökkenő reprodukciójának megszűnését.

Románia főbb demográfiai indexeinek elemzése az aktív befolyásolási időszak folyamán a népesség növekedését eredményezték, ami a szerzőt arra következtetésre juttatta, hogy a kitűzött célokat kétségtelenül elérték. A születési arány a kezdeti időszakban gyakorlatilag megkétszereződött. A legutolsó két év adatai a pronatális intézkedések kisebb hatékonyságát mutatják. A szerző felteszi a kérdést, hogy ez a csökkent hatékonyság vajon annak tudható be, hogy a szabályokat liberálisabban alkalmazták, amire példákat hoz fel, vagy annak tudható be, hogy a népesség megszokta őket.

A bolgár népesedési politika ugyancsak mutat bizonyos eredményeket a születési arányok növekedése terén. Azonban ugyanúgy, mint Magyarországon bizonyos jelek arra mutatnak, hogy az alkalmazott intézkedések hatékonysága rövidéletű. A reprodukciós index elemzése azt mutatja, hogy Bulgária csak rövid időre került ki a csökkenő reprodukciós folyamat köréből és oda visszatérően van.

Végso következtetésként a szerző azt állítja, hogy a pronatális politika kevésbé hatékony olyan időszakban, amikor a népesség alakulása már csökkenő tendenciát mutat a reprodukció vonalán, mert a trendeket csak kis mértékben és csak rövid időre változtatja meg. Szerinte a pronatális politika sokkal hatékonyabb, ha komplex jellegű, és rendszeresen korrigálják és mindenekelőtt, ha a népesség elfogadja.

A NÉPESEDÉSI POLITIKA JOGI SZEMPONTJAI LENGYELORSZÁGBAN

EWA KOZŁOWSKA

Az állam a törvényhozás útján szabályozza a legfontosabb társadalmi kapcsolatokat, ugyanekkor megteremti azokat az anyagi körülményeket, melyek lehetővé teszik számára állampolitikai céljai megvalósítását. A társadalompolitika alapjait a rendszer azon elvei alkotják, melyeket a Lengyel Népköztársaság Alkotmánya és más törvények tartalmaznak. A jogpolitika abban áll, hogy sajátos jogi szabályozások kibocsátása következményeit tudományosan előre látjuk, valamint abban, hogy megmutatjuk milyen — a törvényben lefektetett — magatartási normák fogják az állampolgárokat,

a jogi személyeket és más testületeket arra készíteni, hogy a törvényhozó akarata szerint cselekedjenek.

Világos összefüggés van sok területen a törvényes szabályozás és a társadalmi jelenségek között. A jogpolitika megköveteli nemcsak a társadalmi folyamatok ismeretét, amelyeket törvény útján szabályozni kell, de minden törvényes eszköz pontos ismeretét annak érdekében, hogy a legmegfelelőbbet lehessen kiválasztani minden esetre. Vannak esetek, amikor a törvényes szabályozás nem váltja ki a törvényhozó által kívánt cselekvést, vagy más reakciót váltott ki, mint amilyenre számítottak, esetleg annak éppen az ellenkezőjét.

A társadalmi összefüggések elemzése szükséges a törvényhozói tevékenység megfelelő kialakítása szempontjából és azért is, hogy megtalálhassuk azokat a társadalmi folyamatokat, melyek törvényes szabályozást igényelnek. A jogpolitikát a tényleges társadalmi helyzethez kell igazítani, ugyanakkor viszont a jövő szükségleteit és társadalmi tendenciáit is figyelembe kell venni. A népesedési politikának összhangban kell lennie a gazdasági és társadalmi fejlődés általános programjával.

A jogpolitikát a törvényes szabályok kibocsátása irányítja az egész ország vonatkozásában. Az ilyen szabályozás a helyi hatóságokat feljogosítja, hogy a helyi igényeket megfelelően helyi érvényű rendeleteket bocsássanak ki.

A népesedési politika számtalan különféle akciót tartalmazhat, amelyek közül a jogi szabályozás nagyfontosságú lehet. Hatással lehet a népesség természetes mozgására, alakulására, migrációra, a népesség számának és struktúrájának változásaira, a migráció irányaira, az urbanizációra, településre, a népesség szakmai struktúrájára, a munkaerő-mérlegre, valamint a háztartások méreteire és struktúrájára. A jelentés számos konkrét példát hoz arra, hogy hogyan szabályozzák jogi normákkal a megfelelő népességi folyamatokat.

A természetes mozgásra vonatkozó részben megvizsgáltuk a házassági kort szabályozó törvényeket, a gazdasági függetlenség életkorát, a nők alkalmaztatását, a szülési szabadságokat és segélyeket, a nők és gyermekek segélyre való jogosultságát, a falusi nők munkáját (gyermekgondozás és terhes nők), a gondoskodást az iskolás gyermekekről és egyetemi hallgatókról.

A népesség vándorlása szempontjából nagy jelentőséggel bírnak a kötelező bejelentkezésre vonatkozó törvények és szabályok, a betelepülés korlátozásai az ország egyes területein, a munkaerő alkalmazása és toborzása erősen iparosított vidékeken, a végzett hallgatók tervbe vett alkalmazása és a szakiskolák elhelyezése.

Az ideiglenes vagy állandó be- és kivándorlásra vonatkozó szabályok igen nagy jelentőségűek a vándorlásra vonatkozóan.

A népessépolitikára erős befolyást gyakorolnak a lakásügyi szabályok. A lakáspolitikáé szoros kapcsolatban van a népességgel, a népesség migrációs mozgását és természetes mozgását illetően.

A család különösen fontos jogi intézmény. A jogi szabályozások alapja a család vonatkozásában az, hogy a fejlődéssel összhangban biztosítsa az egészséges, tartós és boldog házasságot. A családtörvény, a lakástörvény és a foglalkoztatottsági törvény olyan jogi szabályozások halmaza, amelynek célja, hogy védelmezze a családot és annak gazdasági fejlődését. A törvény

szabályozza az állam magatartását a törvénytelen gyermekekkel szemben is, egyenlő elbánást biztosítva nekik a törvényesekkel. A jogi szabályozások lehetővé teszik a családtervezést is.

A jogpolitika foglalkozik a foglalkoztatottság problémáival is három csoportra osztva a népességet (munkaképeskor előtti, munkaképeskorú és munkaképeskor utáni népességre). A jogi normák különféleképpen kezelik a munkához való jogot a különböző korcsoportokban, nem szerint, valamint a munkaképes kor után a nyugdíjat és egészségügyi szolgáltatásokat illetően.

Különösen fontos szerepe van a jogpolitikának az idősebb korosztály esetében a munkához való jog, a nyugdíj és ellátás, lakáshelyzet, egészségügy és társadalombiztosítás vonatkozásában.

A társadalmi jelenségek jogi szabályozásának egyes ágai közül különösen fontosak azok az adminisztratív törvények, melyek a népességre vonatkoznak, így a családtörvény, a gyámsági törvény és a munkajog. A törvényhozó ezeket a normákat arra használja, hogy kialakítsa a népességpolitikát. Meglehetősen fontos szerepük van azoknak az állami adminisztratív szerveknek, amelyek ezeket a szabályokat alkalmazzák azzal a céllal, hogy az állam és egyes körzetek aktív jogpolitikáját irányítsák.

A KERINGÉSI RENDSZER BETEGSÉGEI ÉS AZ EMBERI ÉLETTARTAM HOSSZA*

DR. HARALD HANSLUWKA

Visszatekintve a korai elhalalozások megelőzésére és az átlagos emberi élettartam meghosszabbítására irányuló emberi erőfeszítések történetére (ami nem keverendő össze az emberi életkor felső határával) megrendítő az elmúlt 200 év folyamán elért gyors előrehaladás. Bármily hiányosak és hibásak is a bizonyítékok a távolabbi múltra vonatkozóan, kevés kétség lehet afelől, hogy a középkor vége előtt 30 évnél hosszabb átlagos élettartam huza-mosabban aligha alakulhatott ki. Az ipari forradalom megindulásának ide-jén Európában a születéskor várható átlagos élettartamot 35 és 40 év kö-zötti értékre becsülték. Ma viszont egy iparilag fejlett országban egy újszül-ött gyermek nyugodtan remélheti, hogy fiú esetén eléri a 70-ik, míg leány-gyermek esetén a 75-ik születésnapját. Bár a világ népességének túlnyomó többsége kevésbé fejlett országokban él, ahol nem ritka az 50 éven aluli át-lagos élettartam, mégis a halandóság csökkenésének, vagy más szavakkal, az átlagos élettartam meghosszabbodásának általános, határozott rendjei érvényesülnek. A társadalompolitika egy általánosan elfogadott célja utol-érni azokat az országokat, amelyekben a várható élettartam legmagasabb értékeit regisztrálják.

Azokban az országokban, amelyekben a születéskor várható átlagos élettartam 70 év körül van, vagy amelyek a halálok szerinti halandóság által tükrözött epidemiológiai klímán kívül esnek, a halandóságot többé már nem a fertőző és élősdiek okozta betegségek alakítják ki, hanem a krónikus és degenerációs betegségek. Ezek azok az országok, amelyekkel a keringési rendszer betegségeinek tanulmányozásánál elsősorban foglalkozni kell. Euró-pában és Észak-Amerikában¹ az összes elhalalozások közel 50%-a tulajdo-nítható a keringési rendszer megbetegedéseinek. A keringési rendszer beteg-ségei, a rosszindulatú daganatok és a balesetek, mint vezető halálokok szám-

* A keringési rendszer megbetegedései a Betegségek Nemzetközi Statisztikai Osztályozása 1955. évi revíziójának következő tételeit foglalják magukban (a Részletes Jegyzék szerint): 330—334, 400—468.

A tanulmányban az élet várható hossza és a születéskor várható átlagos élettartam felváltva szerepel. E fogalmak a népesség még fennmaradó életéveinek átlagos számát jelölik a megjelölt korokban, feltételezve, hogy a népesség jövőbeli élete folyamán a halandósági táblában feltüntetett elhalalozási arányszámoknak van alávetve.

¹ E két „Kontinens” összetételére vonatkozóan lásd az ENSZ Demográfiai Évkönyv 1970. évi kiadását. A jelen tanulmányban szereplő országok Európa népességének 4/5-ét és Észak-Amerika gyakorlatilag teljes népességét reprezentálják. Ily módon az eredmények a két földrajzi egység jó reprezentánsának tekinthetők.

lájára írható az összes elhalálozások mintegy 70%-a. A halandósági táblából nyerhető egy igen hasznos mérték egy adott halálok okozta jövőbeli elhalálozás valószínűsége, azaz annak valószínűsége, hogy egy X korú egyén végül is a vizsgálat témáját képező halálok következtében hal meg. Itt feltételezzük, hogy a halandósági tábla által leírt halandóság menete csakúgy, mint koronként az adott halálok miatti elhalálozásoknak az összes okokhoz viszonyított aránya változatlan marad. A következő 1. tábla egybeveti a jövőbeli elhalálozás esélyeit Európa három legfontosabb halálókára vonatkozóan.

*1. A megjelölt betegségből eredő jövőbeli elhalálozás esélye (1000-re) az egyes korokban; Európa: 1967**

Вероятность будущей смерти от указанных заболеваний (на 1000) в различных возрастах; Европа: 1967 г.

Chances per 1,000 of eventually dying from the specified diseases at selected ages

Kor (1)	Férfiak (2)			Nők (6)		
	Keringési rendszer betegségei (3)	Rák (4)	Balesetek (5)	Keringési rendszer betegségei (3)	Rák (4)	Balesetek (5)
0.....	435	189	53	495	169	37
1.....	448	194	57	507	167	37
10.....	451	195	51	519	167	36
20.....	454	195	47	511	167	35
30.....	459	196	41	513	167	34
40.....	463	197	35	516	165	33
50.....	464	195	30	521	157	32
60.....	456	181	26	525	139	32
70.....	418	140	24	504	111	34

* A rosszindulatú daganatok a Betegségek Nemzetközi Statisztikai Osztályozása 1955. évi revíziójának 140—205, míg a balesetek az E800—E962 jelű tételeire utalnak (Részletes Jegyzék). Bár a halálokokra vonatkozó információ nemzetközi összehasonlítása az eddigi erőfeszítések ellenére is sok nehézséggel jár, továbbá fenntartásokkal kell élni a halálokokra vonatkozó nemzeti adatok kiválasztásának indokoltásával kapcsolatban is, az eredmények a jelen tanulmány céljaira mégis viszonylag megfelelőeknek tekinthetők. Mindazonáltal, az Európa és Észak-Amerika között jelentkező különbségeket kellő óvatossággal kell megítélni, mivel ezeket legalábbis részben a diagnosztikai gyakorlat és divat különbségei okozhatják.

Горизонтальная графа: (1) Возраст; (2) Мужчины; (3) Кардиоваскулярные заболевания; (4) Рак; (5) Несчастные случаи; (6) Женщины.

Heading: (1) Age; (2) Males; (3) Cardiovascular diseases; (4) Cancer; (5) Accidents; (6) Females.

Úgy tűnik, hogy a keringési rendszer betegségei talán még jelentősebb szerepet játszanak Észak-Amerikában, ahol 1000 újszülött fiúgyermek közül 558 és 1000 újszülött leánygyermek közül 625 valószínűleg a keringési rendszer betegségeiben fog meghalni.

A keringési rendszer betegségei által okozott jövőbeli elhalálozás esélyei a kor előrehaladásával egyenesen növekednek és maximumukat a férfiaknál 50 éves, a nőknél 60 éves korban érik el; ettől kezdve a csökkenés talán nem valószínű, hanem csupán azokból a nehézségekből adódik, amelyek a halál okára az idősebb korokban vonatkozó megbízható információ megállapításánál fellépnek.

Mivel a halál egy bizonyosság, egy adott megbetegedés miatti elhalálozás esélyeinek csökkenése elkerülhetetlenül együtt jár egyik vagy másik betegségre vonatkozó esélyek növekedésével. Ennek folytán az akut beteg-

ségekből eredő halandóság bármilyen további csökkenése szükségképpen azt eredményezi, hogy a krónikus megbetegedésből, vagy erőszakos okokból eredő elhalálozás esélyei növekednek. Ebből levonható az a következtetés, hogy váratlan eseményeket kizárva, a keringési rendszer betegségeiből eredő jövőbeli elhalálozás esélyei nem csökkennek, hanem növekedni fognak a jövőben.

Napjaink orvosi ismereteiből és az alkalmazott technológiából kiindulva nyugodtan feltételezhető, hogy valószínűtlen a várható átlagos élettartam bármilyen lényeges növekedése 75—80 év fölött. Ezért Észak-Amerikát és Európát úgy tekinthetjük, mint amelyek máris megközelítették a várható átlagos élettartamok felső határát. A jövőre vonatkozó elmefuttatások, amelyekben egy újszülött remélheti majd, hogy megéri a 100-ik születésnapját, ily módon csupán tudományos érdekességűek. Mindazonáltal feltétlenül aktuális a kérdés, hogy valamilyen jelentős tudományos előrehaladás milyen lehetséges következményekkel járna a legfontosabb halálokok befolyásának csökkentésére irányuló erőfeszítéseinkben. Ez esetben felvetődik a kérdés, hogy mely betegség (vagy betegségcsoport) segíthetné elő legjelentősebben az átlagos élettartam meghosszabbítását. A kérdés azonban nemcsak jövő-orientációjú szempontokból vizsgálható, hanem felvethető az a kérdés is, hogy a jelenlegi halandósági viszonyok mellett a potenciális élethől hány év veszik el egy adott halálok következtében. A halandósági tábla lehetővé teszi a legfontosabb vezető halálokok jelentőségének realiztikus felmérését csakúgy, mint az orvostudomány valamely esetleges nagy jelentőségű előretörése következményeinek becslését, amely további nyereségekre vezethet az élettartam meghosszabbodásában. Egy adott halálok csökkenése konzekvenciáinak ilyen jellegű tanulmányozása Bernoulli-hoz és D. Alambert-hez nyúlik vissza, akik a feketehimlő elleni védőoltások hatékonyságát tanulmányozták (1760 körül).

Az elmúlt 40 év során a tudósok egész sora végzett jelentős kutatásokat a különböző betegségeknek az élet hosszára gyakorolt összehasonlító befolyásának tanulmányozása terén. Ily módon ez a megközelítési mód az egészségügyi problémák és a jövő kilátásai terén végzett tudományos kutatások standard módszerévé válik. Az Európára és Észak-Amerikára végzett ilyen jellegű számítások eredményeit tömören a 2. táblázat mutatja be.

„Az összes halálokok a keringési rendszer betegségei nélkül” megjelölési oszlop a várható élettartamot tünteti fel, feltételezve a keringési rendszer betegségei által okozott halandóság úgyszólván teljes kiküszöbölését. A fiúk születéskor várható átlagos élettartama 6,4 évvel, illetőleg 12,3 évvel növekedne Európában, illetőleg Észak-Amerikában. A lányoknál ez a nyereség rendre 7,5 évet és 15,8 évet tenne ki.

60 éves korban (amely társadalompolitikai megfontolásokból bír jelentőséggel) a még várható átlagos élettartam 6 évvel növekedne az európai férfiakra és 7,5 évvel a nőkre vonatkozóan. (A megfelelő értékek Észak-Amerikában rendre 12 év és 16,5 év lennének.)

2. Várható átlagos élettartam, 1967

Ожидаемая средняя продолжительность жизни, 1967 г.

Expectation of life, 1967

Kor (1)	Európa (2)				Észak-Amerika (7)			
	Férfiak (3)		Nők (6)		Férfiak (3)		Nők (6)	
	Halálokok összesen (4)	Az összes halálokok a keringési rendszer betegségei nélkül (5)	Halálokok összesen (4)	Az összes halálokok a keringési rendszer betegségei nélkül (5)	Halálokok összesen (4)	Az összes halálokok a keringési rendszer betegségei nélkül (5)	Halálokok összesen (4)	Az összes halálokok a keringési rendszer betegségei nélkül (5)
0.....	68,1	74,5	74,1	81,6	67,2	79,5	74,4	90,2
1.....	69,2	75,7	74,9	82,5	67,9	80,5	74,9	91,0
10.....	60,7	67,2	66,4	74,0	59,3	72,0	66,2	82,4
20.....	51,1	57,7	56,6	64,2	49,8	62,6	56,5	72,7
30.....	41,7	48,3	46,9	54,5	40,7	53,7	46,9	63,2
40.....	32,4	39,1	37,4	45,0	31,6	44,7	37,5	53,9
50.....	23,7	30,1	28,2	35,8	23,2	36,0	28,6	45,0
60.....	16,0	22,1	19,7	27,2	16,1	28,3	20,4	36,9
70.....	10,0	15,5	12,2	19,3	10,5	22,0	13,2	29,6

Горизонтальная графика: (1) Возраст; (2) Европа; (3) Мужчины; (4) Причины смерти всего; (5) Все причины смерти без сердечно-сосудистых заболеваний; (6) Женщины; (7) Северная Америка.

Heading: (1) Age; (2) Europe; (3) Males; (4) All causes; (5) All causes without cardio-vascular diseases; (6) Females; (7) North-America.

Tanulságos az összehasonlítást a „munkaképes korban” (azaz a 15. évtől a 65. évig terjedő korcsoportokban) eltöltött évekre elvégezni:

Halálokok	Európa		Észak-Amerika	
	Férfiak	Nők	Férfiak	Nők
A halálokok összesen	46,6	48,2	45,7	47,7
Az összes halálokok a keringési rendszer betegségei nélkül	47,4	48,6	47,0	48,3
Az összes halálokok a rák nélkül	47,3	48,8	46,3	48,3
Az összes halálokok a balesetek nélkül	47,3	48,3	46,7	48,1

Az adatok jelzik, hogy Európában a három vizsgált halálok bármelyikének kiküszöbölésével az élettartam hosszában csupán 1 évnél kevesebb nyereség várható; Észak-Amerikában viszont ez a nyereség kb. másfél év a férfiakra és fél év a nőkre. Más szavakkal ez azt jelenti, hogy további javulás az egészségügy terén már alig gyakorol jelentősebb befolyást a munkaképes korban leélt évek számára.

Ha a keringési rendszer betegségeinek kiküszöbölése útján nyerhető életevek számát az összes halálokok együttes hatásának feltételezése mellett számolt átlagos várható élettartam százalékában fejezzük ki, akkor a születéskori nyereség mintegy 10%-ot tesz ki Európában és 20%-ot Észak-Amerikában. 60 éves korban a várható élettartam közel 50%-kal emelkedne Európában és 80%-kal Észak-Amerikában. Ha az összes halálokok hatása érvényesül, akkor egy észak-amerikai férfi születési kohorsz 65%-a éri el a

65. évet (az arány 69% Európában), míg a keringési rendszer betegségeinek kiküszöbölése ezt az arányt 78%-ra (Európában 77%-ra) növelné. Észak-Amerikában egy női születési kohorsz 80%-a éri el várhatóan a 65 éves kort (82%-a Európában); a keringési rendszer betegségeinek kiküszöbölésével ez az arány 86%-ra növekedne mindkét kontinensen.

Bármily impresszívek legyenek is ezek a számok, jelentőségük felmérése érdekében célszerű összehasonlítani más vezető halálokokra vonatkozó hasonló mutatókkal, amint azt a 3. tábla mutatja:

3. A megjelölt halálokok kiküszöbölése útján nyert élettartam-növekedés (években)

*Удлинение продолжительности жизни (в годах), полученное
элиминированием указанных причин смерти
Years of life gained by eliminating the specified causes*

Kor (1)	Férfiak (2)			Nők (6)		
	A keringési rendszer megbetegedései (3)	Rák (4)	Balesetek (5)	A keringési rendszer megbetegedései (3)	Rák (4)	Balesetek (5)

1. Európa, 1967

0.....	6,4	2,6	1,4	7,5	2,5	0,6
1.....	6,5	2,6	1,4	7,6	2,6	0,6
10.....	6,5	2,6	1,3	7,6	2,5	0,5
20.....	6,6	2,6	1,1	7,6	2,5	0,4
30.....	6,6	2,5	0,7	7,6	2,5	0,4
40.....	6,7	2,5	0,5	7,6	2,4	0,3
50.....	6,4	2,3	0,3	7,6	2,0	0,3
60.....	6,1	1,9	0,2	7,5	1,5	0,2
70.....	5,5	1,2	0,1	7,1	1,0	0,2

2. Észak-Amerika, 1967

0.....	12,3	2,3	1,8	15,8	2,6	0,8
1.....	12,6	2,4	1,8	16,1	2,6	0,8
10.....	12,7	2,3	1,6	16,2	2,6	0,7
20.....	12,8	2,3	1,3	16,2	2,6	0,5
30.....	13,0	2,3	0,8	16,3	2,5	0,4
40.....	13,1	2,2	0,6	16,4	2,4	0,4
50.....	12,8	2,1	0,4	16,4	2,1	0,3
60.....	12,2	1,7	0,2	16,5	1,6	0,2
70.....	11,5	1,2	0,2	16,4	1,0	0,2

Горизонтальная графа: (1) Возраст; (2) Мужчины; (3) Кардиоваскулярные заболевания; (4) Рак; (5) Несчастные случаи; (6) Женщины.

Вертикальная графа: 1. Европа, 1967 г.; 2. Северная Америка, 1967 г.

Heading: (1) Age; (2) Males; (3) Cardiovascular diseases; (4) Cancer; (5) Accidents; (6) Females.

Lateral text: 1. Europe, 1967; 2. North-America, 1967.

A keringési rendszer betegségei kiküszöbölésének befolyását a születéskor várható átlagos élettartamokra a 4. tábla mutatja, néhány kiválasztott országra és az 5. tábla szemlélteti (az ENSZ definíciójának megfelelő) Európa régióira vonatkozóan.

4. A születéskor várható átlagos élettartam a megjelölt országokban, 1967

Средняя продолжительность ожидаемой при рождении жизни в указанных странах, 1967 г.

Expectation of life at birth in selected countries, 1967

Ország (1)	A halálokok összesen (2)		Az összes halálokok (5)					
			a keringési rendszer betegségei (6)		a rák (7)		a balesetek (8)	
	férfi (3)	nő (4)	férfi (3)	nő (4)	férfi (3)	nő (4)	férfi (3)	nő (4)
1. Svédország	71,9	76,7	81,0	86,8	74,2	79,3	73,1	77,2
2. Izrael	70,5	73,7	80,9	86,8	72,7	76,2	71,8	74,3
3. Japán	69,1	74,3	75,0	80,6	71,3	76,4	70,6	74,9
4. Anglia és Wales	69,0	75,3	77,1	87,7	71,8	78,1	70,0	75,8
5. Franciaország	68,6	76,0	72,9	81,0	71,4	78,5	70,4	76,9
6. Bulgária	68,4	72,6	74,8	81,5	70,7	74,4	69,8	73,1
7. Olaszország	68,4	74,0	75,5	82,9	70,9	76,2	69,7	74,4
8. Ausztrália	67,8	74,6	78,2	87,9	69,8	76,8	69,5	75,3
9. Nyugat-Németország...	67,7	73,9	73,7	80,5	70,2	76,7	69,3	74,6
10. Csehszlovákia	67,4	73,8	74,4	82,8	70,3	76,3	68,9	74,4
11. Magyarország	67,0	72,1	76,5	84,5	69,4	74,5	68,1	72,6
12. Észak-Amerikai Egyesült Államok	67,0	74,3	79,5	90,3	69,3	76,9	68,8	75,1

Горизонтальная графа: (1) Страна; (2) Причины смерти всего; (3) Мужчины; (4) Женщины
(5) Все причины смерти; (6) Без кардиоваскулярных заболеваний; (7) Без рака; (8) Без несчастных случаев.

Вертикальная графа: 1. Швеция; 2. Израиль; 3. Япония; 4. Англия и Уэльс; 5. Франция; 6. Болгария; 7. Италия; 8. Австралия; 9. ФРГ; 10. Чехословакия; 11. Венгрия; 12. США.

Heading: (1) Country; All causes; (3) Males; (4) Females; (5) All causes except; (6) Cardiovascular diseases (7) Cancer; (8) Accidents.

Lateral text: 1. Sweden; 2. Israel; 3. Japan; 4. England and Wales; 5. France; 6. Bulgaria; 7. Italy; 8. Australia; 9. Federal Republic of Germany; 10. Czechoslovakia; 11. Hungary; 12. USA.

Az ilyen összehasonlítások érvényessége természetesen vitatható, mivel az egyes halálokok kiküszöbölésének esélyei eltérőek, továbbá bármelyik halálokról is legyen szó, annak teljes kiküszöbölése természetesen teljesen valószínűtlen. A degenerációs folyamatok elkerülhetetlenségéből eredően a keringési rendszer megbetegedéseinek teljes kiküszöbölése például lehetetlen és így módon a fenti gondolatmenet is csupán elméleti jellegű. E korlátozásokat szem előtt tartva azonban, az adatok mégis tanulságosak, mivel megmutatják, hogy:

a) a keringési rendszer betegségei terén elérhető bármilyen eredmény kivételével lehetőségeket kínál az emberi élettartam megnövelésére,

b) az e betegségcsoport elleni küzdelem több eredménnyel járna az emberi élettartam meghosszabbításában, mint a másik két csoport,

c) még az amerikai nők különleges példájában is a születéskor várható potenciális átlagos élettartam mintegy 10 évvel marad a 100 éves kor alatt. Vagy kissé másképpen fogalmazva, például a rák vagy a balesetek elleni küzdelem terén elérhető bármilyen jelentős előrehaladás sem növelné két és fél évnél többel az átlagos jövőbeli élettartamot.

5. A születéskor várható átlagos élettartam Európa régióiban, 1967

Средняя продолжительность ожидаемой жизни при рождении в регионах Европы, 1967 г.

Expectation of life at birth in European Regions, 1967

Régió (1)	A halálokok összesen (2)		Az összes halálokok (5)					
			A keringési rendszer betegségei (6)		a rák (7)		a balesetek (8)	
	n é l k ü l							
	férfi (3)	nő (4)	férfi (3)	nő (4)	férfi (3)	nő (4)	férfi (3)	nő (4)
Észak-Európa	69,3	75,2	77,7	85,7	71,9	78,0	70,3	75,8
Nyugat-Európa	68,2	74,8	73,8	80,9	70,9	77,5	69,9	75,6
Dél-Európa	67,8	72,8	73,9	80,2	70,1	74,8	69,2	73,3
Kelet-Európa	67,0	72,8	73,4	80,6	69,4	75,1	68,4	73,4
<i>Európa összesen</i> ..	<i>68,1</i>	<i>74,1</i>	<i>74,5</i>	<i>81,6</i>	<i>70,7</i>	<i>76,6</i>	<i>69,6</i>	<i>74,8</i>

Горизонтальная графа: (1) Регион; (2) Причины смерти всего; (3) Мужчины; (4) Женщины; (5) Все причины смерти; (6) Без сердечно-сосудистых заболеваний; (7) Без рака; (8) Без несчастных случаев.

Heading: (1) Regions; (2) All causes; (3) Males; (4) Females; (5) All causes except; (6) Cardiovascular diseases; (7) Cancer; (8) Accidents.

Ezért az emberi élettartam meghosszabbítása terén várható további nyereség lassú lesz és jóval szerényebb, mint az elmúlt fél évszázad eredményei. A keringési rendszer betegségei és a rák rendkívül ellenállást tanúsítottak napjaink orvostudományának támadásaival szemben; mindazonáltal, amint azt a fenti számítások is feltárják, éppen ez az a terület, ahol a jövőbeli előrehaladás esélyei a legjobbak és ezen belül is a keringési rendszer betegségei jelentik a sarkalatos tényezőt a várható élettartam meghosszabbításában.

Befejezésül néhány szót az élettartam jelentősebb meghosszabbításának a népesség korösszetételére gyakorolt hatásairól. Egy stacionáris népességben², amelyben az összes halálokok egyidejűleg érvényesülnek, a népesség mintegy 15%-a 65 éves és idősebb. A balesetek kiküszöbölése nem érintené ezt az arányt és a rák kiküszöbölése is csupán kismértékben növelné 17%-ra. A keringési rendszer betegségeinek kiküszöbölése azonban a 65 éves és idősebbek arányának megnövekedéséhez vezetne, 22%-ra Európában és 28%-ra Észak-Amerikában. A két nemre vonatkozó várható élettartamok közötti különbség 6 évről 7 évre növekedne Európában és 7 évről közel 11 évre Észak-Amerikában, amely fejlemény a népesség nemi arányában is tükröződne, különösképpen az özvegyülés esélyeivel párhuzamosan, elsősorban az idősebb korokban.

² Stacionáris egy olyan zárt népesség, amelyben a halandóság korstruktúrája konstans és a születések és halálozások száma egyenlő.

КАРДИОВАСКУЛЯРНЫЕ ЗАБОЛЕВАНИЯ И ОЖИДАЕМАЯ
ПРОДОЛЖИТЕЛЬНОСТЬ ЖИЗНИ*Резюме*

В высокоразвитых странах ожидаемая продолжительность жизни при рождении около 70 лет для мальчиков и около 75 лет для девочек; эпидемиологические образцы, отражающиеся в смертности по причинам смерти, определяются в первую очередь хроническими и дегенеративными болезнями. Именно в этих странах кардиоваскулярные заболевания причиняют почти 50% смертей.

В Европе вероятности окончательной смерти в результате кардиоваскулярных заболеваний составляют 44% для новорожденных мальчиков и 50% для новорожденных девочек. В Северной Америке эти вероятности составляют 56% и 63%, соответственно. В настоящих условиях смертности около шести с половиной лет жизни потеряны в случае мужчин и семь с половиной лет жизни потеряны в случае женщин в результате кардиоваскулярных заболеваний (Европа, 1967 г.). Все эти данные относятся к ожидаемой продолжительности жизни при рождении.

При сравнении с двумя другими первичными причинами смерти в высокоразвитых странах, а именно, с раком и несчастными случаями, кардиоваскулярные заболевания имеют большее значение для дальнейшего удлинения средней продолжительности ожидаемой жизни. Предполагая, что развитие медицинской науки приведет к фактическому прекращению смертности от рака и что будут найдены более эффективные способы предотвращения несчастных случаев, элиминирующие смертность от них, можно сказать, что годы жизни, выигранные элиминированием указанных двух причин смерти, составляют от 1 до 3 лет, соответственно.

Несмотря на то, что доклад носит в первую очередь теоретический характер, в нем доказано, что дальнейший прогресс в результате усилий удлинит среднюю продолжительность ожидаемой жизни зависит в первую очередь от борьбы с кардиоваскулярными заболеваниями и даже при сверхоптимистическом предположении о том, что эту группу заболеваний удастся элиминировать полностью в качестве причины смерти, нельзя будет удлинить среднюю продолжительность ожидаемой жизни при рождении до 100 лет и больше. Очевидно, кроме этого, что большой прогресс в борьбе с кардиоваскулярными заболеваниями может привести к значительному старению населения (если предполагать, что все остальные факторы останутся неизменными).

CARDIOVASCULAR DISEASES AND LIFE EXPECTANCY

Summary

In developed countries where the average expectation of life at birth today is about 70 for boys and 75 for girls, the epidemiological pattern as reflected in the cause-specific mortality is shaped primarily by chronic and degenerative diseases. It is in these countries where cardiovascular diseases account for almost 50% of all deaths.

In Europe the chances of eventually dying from cardiovascular diseases are 44% for newborn males and 50% for newborn females. In North America the chances are 56% for newborn males and 63% for newborn females. Under present mortality conditions about six and a half years of life for males are forfeited for cardiovascular diseases and seven and a half years of life for females (Europe 1967). The corresponding values for North America account for twelve and a quarter years for males and almost 16 years for females. All these values are related to the expectation of life at birth.

As compared with the two other primary causes of death in developed countries,

namely, cancer and accidents, cardiovascular diseases are of outstanding importance for any further increase in average life expectancy. Assuming that medical advances lead to the virtual elimination of cancer mortality or more effective ways of accident prevention can be developed which result in the elimination of accident mortality, the years of life gained by eliminating these two causes would lie in a range of one to three years respectively.

Although this study is of theoretical interest mainly, it does prove that further progress in our efforts to extend the average expectation of life depends primarily on the progress in our fight against cardiovascular diseases and that even in the over-optimistic assumption of the complete elimination of this disease group as a cause of death, it would not be possible to extend the average life expectancy at birth to 100 years or more. However, major advances in the combat against cardiovascular diseases may lead to a substantial aging of the population, (assuming that all other factors remain unchanged).

HÍREK

A Lengyel Tervezési és Statisztikai Főiskola, a Lengyel Tudományos Akadémia Demográfiai Bizottsága és a Lengyel Központi Statisztikai Hivatal közös rendezésében a Varsó melletti Jadwisinben 1972. március 15 – 18. között népesedéspolitikai kérdésekkel foglalkozó tudományos konferenciát tartottak. A konferencia közel 170 résztvevője több mint 30 dolgozatot vitatott meg. Magyarország két felkért előadója *dr. Szabady Egon*, a KSH elnökhelyettese, a Népeségtudományi Kutató Intézet igazgatója és *Valkovics Emil*, a Népeségtudományi Kutató Intézet tudományos főmunkatársa volt. *Dr. Szabady Egon* „Gazdaság és népesedés”, *Valkovics Emil* „Népesedéspolitikai célkitűzések kialakításának néhány módszertani vonatkozása” címmel terjesztett be tanulmányt a konferenciára; ezek az ülésen megvitatásra kerültek. A dolgozatok szerzői részére biztosított bevezető előadás során *dr. Szabady Egon* általános népesedéspolitikai koncepcióját, *Valkovics Emil* dolgozata körvonalait ismertette. *Prof. dr. Wincenty Kawalec*, a Lengyel Központi Statisztikai Hivatal elnökének felkérésére *dr. Szabady Egon* előadást tartott a Lengyel KSH-ban „Társadalomtudomány és népesedéspolitikai” címmel. A Jadwisin-i konferencián tárgyalt témakörök aktualitására való tekintettel a Demográfia 1972. évi 2. száma közli az előadások egy részét.

*

A Társadalomdemográfiai Munkacsoport az ENSZ Genfi Irodája Szociális Ügyek Főosztálya és az ENSZ Európai Gazdasági Bizottsága Titkársága közös rendezésében, 1972. április 4 – 7 között Londonban tartotta hatodik ülését, az angol kormány meghívása alapján. Az ülés témája az európai termékenységi és családtervezési vizsgálatok koordinálása volt a közös európai program kialakítása érdekében. Az egységesítés, a koordináció kérdésében az ülés résztvevői jelentős előrehaladásról számolhattak be. A munka előrehaladását szolgálja az EGB Titkárságán belül felállított Népesedési Csoport (Population Team) tevékenysége is. Az ülésen 12 olyan EGB ország vett részt, amelyekben 1966 – 1971 végéig termékenységi és családtervezési vizsgálatot végeztek (Anglia, Belgium, Dánia, Csehszlovákia, Finnország, Franciaország, Hollandia, Jugoszlávia, Lengyelország, Magyarország, Törökország, USA). Magyarországot az ülésen *dr. Szabady Egon*, a Központi Statisztikai Hivatal elnökhelyettese, a Népeségtudományi Kutató Intézet igazgatója és *dr. Klinger András*, a KSH Népesedésszociológiai főosztályának vezetője képviselte. A felsorolt EGB tagországokon kívül további három EGB tagország (Olaszország, Spanyolország, NSZK) megfigyelőként vett részt az ülésen. A résztvevők összes száma (beleértve a megfigyelőket és az ülés titkárságát) 42 volt. Az ülés elnökévé *Miss Jean Thompson-t* (Anglia), alelnökévé ismét *dr. Szabady Egont* választották.

Az ülés résztvevői javasolták, hogy: 1. a feldolgozás Genfben történjék 1972-ben, ill. 1973. I. negyedéig; 2. az előzetes analízis 1973-ban készüljön el és azt esetleg a Nemzetközi Népeségtudományi Unió 1973. évi liège-i kongressz-

szusa vitassa meg; 3. az összehasonlító vizsgálat eredményeit az 1974 elején az EGB szervezésében rendezendő, az európai népesedési trendekkel és népesedéspolitikával foglalkozó symposium vitassa meg; 4. a vizsgálat eredményeiről jelentést terjesszenek be az ENSZ 1974. évi Népesedési Világkonferenciájára; 5. a végleges elemzés 1975–1976-ra készüljön el. A jelenlévők kifejezték azt a kívánságukat, hogy publikálás előtt saját országaik anyagát felülvizsgálhassák.

*

A Magyar Humángenetikai Társaság 1972. május 4-én tartotta alakuló ülését. A Társaság elnökévé *dr. Kiszely György* egyetemi tanárt, főtitkárává *dr. Schuler Dezső* egyetemi docent, a titkárság tagjává *dr. Czeizel Endrét*, az OKI tudományos főmunkatársát választották meg. A vezetőség tagjai közül *dr. Szabady Egont*, a Központi Statisztikai Hivatal elnökhelyettesét, a Népeség tudományi Kutató Intézet igazgatóját a Társaság egyik tiszteletbeli elnökévé választották. A vezetőség tagjai közé választották *dr. Nemeskéri Jánost*, a Népeség tudományi Kutató Intézet tudományos főmunkatársát.

ИЗВЕСТИЯ

В совместной организации Польского Института общественной экономики, Демографического Комитета Польской Академии Наук и Центрального статистического управления Польши в Ядвигине при Варшаве с 15 по 18 марта 1972 г. была проведена научная конференция, посвященная вопросам политики народонаселения. На конференции почти 170 участниками были обсуждены больше чем 30 докладов. Два приглашенных докладчика Венгрии были *д-р Эгон Сабади*, заместитель председателя ЦСУ, директор Исследовательского Института по демографии и *Эмиль Валкович*, старший научный сотрудник Исследовательского Института по демографии. *Д-р Эгон Сабади* представил доклад на конференции под заглавием «Экономика и народонаселение», а *Эмиль Валкович* — под заглавием «Некоторые методологические аспекты определения целей политики народонаселения». Оба доклада были обсуждены на конференции. В своем вступительном докладе зачитанном по праву автора доклада, *д-р Эгон Сабади* изложил свою общую концепцию политики народонаселения. По просьбе профессора *д-ра Винченци Кавальца*, председателя Центрального статистического управления Польши *д-р Эгон Сабади* прочитал лекцию в ЦСУ ПНР под заглавием «Общественная наука и политика народонаселения». С учетом актуальности тем, обсуждавшихся на конференции в Ядвигине, в номере 2 журнала Демография за 1972 г. приводится часть докладов.

*

Рабочая группа по общественной демографии проводила свое шестое заседание с 4 по 7 апреля 1972 г. в совместной организации Департамента социальных вопросов Женевского Бюро ООН и Секретариата ЕЭК — по приглашению английского правительства — в Лондоне. Темой заседания являлась координация европейских исследований по фертильности и планированию семьи в целях разработки совместной европейской программы. По вопросу унификации и координации участники заседания отметили большой прогресс. Продвижению работы служит и деятельность созданной при Секретариате ЕЭК Группа по населению. В работе заседания участвовали 12 таких стран ЕЭК, в которых в 1966—1971 гг. были проведены исследования по фертильности и планированию семьи. (Англия, Бельгия, Дания, Чехословакия, Финляндия, Франция, Голландия, Югославия, Польша, Венгрия, Турция и США). На заседании Венгрию представляли *д-р Эгон Сабади*, заместитель председателя Центрального статистического управления, директор Исследовательского института по демографии и *д-р Андриш Клингер*, начальник Главного отдела статистики населения ЦСУ. Кроме указанных стран-членов ЕЭК еще три страны-члены ЕЭК

(Италия, Испания, ФРГ) участвовали на заседании в качестве наблюдателей. Общее число участников (с наблюдателями) было 42 человека. Председателем заседания была избрана *Мисс Джин Томпсон* (Англия), вице-председателем был избран снова *д-р Эгон Сабади*.

Участники заседания предложили: 1. провести обработку данных в Женеве в 1972 г. или до первого квартала 1973 г.; 2. составить предварительный анализ в 1973 г. и, может быть, обсудить его на съезде Демографического Союза в 1973 г. в г. Лиэж; 3. обсудить результаты оспоставимого исследования на симпозиуме, организуемого в рамках ЕЭК в начале 1974 г. по вопросам европейских демографических трендов и демографической политики; 4. представить доклад о результатах исследования Всемирному Демографическому Съезду ООН в 1964 г.; 5. подготовить окончательный анализ к 1975—1976 гг. Участники заседания выразили желания иметь возможность еще раз пересмотреть материалы по своим странам перед их окончательной публикацией.

*

Венгерское Общество Гуманной генетики провело свое учредительное заседание 4 мая 1972 г. Председателем Общества был избран университетский профессор *д-р Дьердь Кисель*, главным секретарем — университетский доцент *д-р Дэйзэ Шулер*, членом Секретариата — *д-р Эндре Цейзель*, старший научный сотрудник Национального Института общей гигиены. Из членов руководства *д-р Эгон Сабади*, заместитель председателя ЦСВ, директор Исследовательского Института по демографии был избран одним из почетных председателей Общества. Членом руководства был избран *д-р Янош Немешкери*, старший научный сотрудник Исследовательского Института по демографии ЦСВ ВНР.

NEWS

The Polish College of Planning and Statistics, the Demographic Committee of the Polish Academy of Sciences and the Polish Central Statistical Office organized jointly a scientific Conference on Population Policy Problems in Jadwisin near Warsaw on 15—18 March 1972. About 170 participants of the Conference discussed more than 30 papers. From Hungary two persons were invited to present a paper: *Dr. Egon Szabady*, Deputy President of the Hungarian Central Statistical Office, Director of the Demographic Research Institute and *Mr. Emil Valkovics*, Senior Member of the Demographic Research Institute. *Dr. Egon Szabady* presented the paper "Economy and Population" and *Mr. Emil Valkovics* the paper entitled "Some Methodological Aspects of the Development of the Objectives of Population Policy" to the conference; these papers were discussed at the meeting. In the course of the introductory speech ensured for the authors of the papers *Dr. Egon Szabady* set forth his general conception on population policy while *Mr. Emil Valkovics* gave the main points of his paper. At the invitation of *Prof. Dr. Wincenty Kawalec*, the President of the Polish Central Statistical Office *Dr. Egon Szabady* delivered a lecture under the title "Social Science and Population Policy". With regard to the actuality of the topics discussed at the Jadwisin Conference No 2, 1972 of the Demográfia publishes a part of the papers.

*

At the invitation of the English Government the Sixth Meeting of the Working Group on Social Demography was held in London on 4—7 April 1972. This Meeting was organized jointly by the Division of Social Affairs of the United Nations Office at Geneva and the Secretariat of the UN Economic Commission for Europe. The subject of the Meeting was the co-ordination of the European fertility and family planning surveys for the development of a common European program. The participants of the Meeting could report on a great progress in unification and co-ordination. Also the activity of the Population Team established at the Secretariat of the Economic Commission for Europe contributes to the progress in work. Such 12 countries of the ECE participated in the Meeting as had effectuated a fertility and family planning survey from 1966 to the end of 1971 (England, Belgium, Denmark, Czechoslovakia, Finland, France, Netherlands, Yugo-

slavia, Poland, Hungary, Turkey, USA). At the Meeting Hungary was represented by *Dr. Egon Szabady*, Deputy President of the Hungarian Central Statistical Office, Director of the Demographic Research Institute and by *Dr. András Klinger*, Chief of the Population Statistics Department of the Hungarian Central Statistical Office. Beside the ECE countries enumerated, other three ECE countries (Italy, Spain, German Federal Republic) participated as observers in the Meeting. The total number of participants (the observers and the Secretariat of the Meeting included) amounted to 42. *Miss Jean Thompson* (England) was elected Chairman and *Dr. Egon Szabady* re-elected Vice Chairman of the Meeting.

The participants of the Meeting proposed: 1. to perform the processing in Geneva in 1972, or by the I. quarter of 1973; 2. to complete the preliminary analysis in 1973 which might be discussed at the Liege Conference of the International Union for the Scientific Study of Population in 1973; 3. to discuss the results of the comparative study at the Symposium on Population Trends and Population Policy in Europe to be organized by the ECE at the beginning of 1974; 4. to present a report on the results of the study to the UN World Population Conference to be held in 1974; 5. to complete the final analysis by 1975–1976. The participants expressed their wish to review the material of their own country before publication.

*

The Hungarian Society for Human Genetics held its statutory meeting on 4 May 1972. University professor *Dr. György Kiszely*, was elected President; assistant professor *Dr. Dezső Schuler* — Secretary General; *Dr. Endre Czeizel*, senior member of the National Public Health Institute became the member of the Secretariat. From the members of the Governing Body *Dr. Egon Szabady*, Deputy-President of the Hungarian Central Statistical Office, Director of the Demographic Research Institute was elected one of the Honorary Presidents of the Society. *Dr. János Nemeskéri*, senior member of the Demographic Research Institute was elected member of the Governing Body.

A NÉPESSÉGTUDOMÁNYI KUTATÓ INTÉZET KÖZLEMÉNYEI

A Népeségtudományi Kutató Intézet közleményei sorozatban eddig az alábbi kötetek jelentek meg:

1. Magyarország megyénkénti népességének várható alakulása, 1960. I. — 1980. I. között. 1963/1
2. A nyugdíjasok helyzete. 1963/2
3. A korbavállás megbízhatóságának vizsgálatai az 1960. évi népszámlálásnál. 1964/1
4. Magyarország népességének demográfiai jellemzői régióként. 1965/1
5. A válások okai. 1965/2
6. A budapesti nyugdíjasok helyzete és problémái. 1965/3
7. A társadalmi átrétegződés és demográfiai hatásai. I. Budapesten és a városokban. 1965/4
8. A népesség foglalkozásának változása 1960 — 1963 között. 1965/5
9. Vizsgálatok a népesség területi eloszlásának alakulásáról Magyarországon, 1900 — 1960. 1966/1
10. Lakásdemográfiai adatok. 1966/2
11. A szociális intézetek és gondozottaik helyzete. 1966/3
12. Magyarország népességének területi előreszámítása. 1966/4
13. A magyar leíró statisztika irányfejlődése. 1966/5
14. Termékenységi adatok. 1966/6
15. A demográfiai tényezők hatása a művelődésre. 1967/1
16. Iskolai végzettség és szakképzettség. 1967/2
17. Magyarország népességének gazdasági korfái. 1967/3
18. Nemzetiségek demográfiai sajátosságai Baranya megyében. 1968/1
19. Magyarország népességének előreszámítása, 1966 — 2001. 1968/2
20. A magyar történeti demográfia a II. világháború után. 1968/3 (*Angol nyelven*)

21. Történelmi demográfiai kollokvium. Budapest, 1965. 1968/4 (*Francia, angol és német nyelven*)
22. Demográfiai jellemzők a települések nagyságcsoportja szerint, 1900—1960. 1968/5
23. A Központi Statisztikai Hivatal Népeségtudományi Kutató Intézetének évkönyve, 1963—1968. 1968/6 (*Magyar és angol nyelven*)
24. Alkoholizmus. 1968/7
25. Gyermekgondozási segély. 1969/1
26. Kutatási módszerek a termékenység és a családtervezés vizsgálatára: Magyar tapasztalatok. 1969/2 (*Angol nyelven*)
27. Családtervezés Magyarországon. Az 1966. évi termékenységi és családtervezési vizsgálat (TCS) fontosabb adatai. 1970/1
28. Gyermekgondozási segély. 1970/2
29. 1966. évben egyetemi (főiskolai) felvételre jelentkezettek demográfiai és testfejllettségi vizsgálata. 1970/3
30. Társadalmi átrétegződés és demográfiai hatásai. II. Magyarországon. 1970/4
31. Családtervezés Magyarországon. Az 1966. évi termékenységi és családtervezési vizsgálat (TCS) főbb eredményei. 1970/5 (*Angol nyelven*)
32. A IX. Biológiai Vándorgyűlésen elhangzott előadások tartalmi kivonatai. Budapest, 1970. május 6—8. 1970/6 (*Angol nyelven*)
33. Magyarország népességének 1957 óta történeti belföldi vándorlásának vizsgálata néhány szempontból. 1971/1 (*Angol nyelven*)
34. Magyarország halandósági táblái 1900/01-től 1967/68-ig. 1971/2
35. Népesedéspolitikai Magyarországon. 1972/1

СООБЩЕНИЯ ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКОГО ИНСТИТУТА ПО ДЕМОГРАФИИ ЦСУ. В серии сообщений Исследовательского института по демографии до настоящего времени вышли следующие тома:

1. Ожидаемая динамика населения комитатов Венгрии между 1. I. 1960 и 1. I. 1980 г. 1963/1.
2. Положение пенсионеров. 1963/2.
3. Исследования относительно достоверности ответов о возрасте при переписи населения 1960 года. 1964/1.
4. Демографические характеристики народонаселения Венгрии по регионам. 1965/1.
5. Причины разводов. 1965/2.
6. Положение и проблемы будапештских пенсионеров. 1965/3.
7. Общественная рестратификация и ее демографические последствия. I. В Будапеште и в городах. 1965/4.
8. Изменения в занятиях населения в период между 1960 и 1963 гг., 1965/5.
9. Исследования в области динамики территориального распределения населения в Венгрии. 1900—1960. 1966/1.
10. Жилищно-демографические данные. 1966/2.
11. Положение социальных учреждений и лиц, проживающих в них. 1966/3.
12. Территориальный прогноз населения Венгрии. 1966/4.
13. Развитие венгерского направления описательной статистики. 1966/5
14. Данные о плодovitости. 1966/6.
15. Влияние демографических факторов на образование. 1967/1.
16. Школьное образование — профессиональное образование. 1967/2.
17. Экономические возрастные пирамиды населения Венгрии. 1967/3.
18. Демографические особенности национальностей в комитате Баранья. 1968/1.
19. Перспективы развития населения Венгрии, 1966—1001. 1968/2.
20. Венгерская историческая демография после второй мировой войны. 1968/3. (*На английском языке*).

21. Совещание по исторической демографии. Будапешт. 1965. 1968/4. *(На французском, английском и немецком языках.)*
22. Демографические характеристики поселений по их величине, 1900—1960. 1968/5.
23. Ежегодник Исследовательского Института по демографии ЦСУ ВНР, 1963—1968 гг. 1968/6. *(На венгерском и английском языках.)*
24. Алкоголизм. 1968/7.
25. Пособие по воспитанию детей. 1969/1.
26. Методы исследования плодовитости и семейного планирования: Венгерский опыт. 1969/2. *(На английском языке.)*
27. Планирование семьи в Венгрии. Важнейшие данные исследования по фертильности и семейному планированию (ТЧ) 1966 года. 1970/1.
28. Пособие по воспитанию детей. 1970/2.
29. Исследование демографических характеристик и характеристик физического развития желавших поступить в университет (ВУЗ) в 1966 году. 1970/3.
30. Общественная рестратификация и ее демографические последствия в Венгрии. II. 1970/4.
31. Планирование семьи в Венгрии. Важнейшие результаты исследования по фертильности и планированию семьи. (ТЧ) 1966 года 1907/5. *(На английском языке.)*
32. Резюме лекций, прочитанных на IX. Биологической выездной сессии. Будапешт, 6—8 мая 1970 г. 1970/6. *(На английском языке.)*
33. Несколько аспектов исследования внутренней миграции населения в Венгрии с 1957 года. 1971/1. *(На английском языке.)*
34. Таблицы смертности населения Венгрии с 1900/01 г. по 1967/68 гг. 1971/2.
35. Политика народонаселения в Венгрии. 1972/1

PUBLICATIONS OF THE DEMOGRAPHIC RESEARCH INSTITUTE. In the series of the Publications of the Demographic Research Institute the following volumes have been published:

1. Population Projections for Hungary by Counties between January 1, 1960, and January 1, 1980. 1963/1
2. The Situation of Pensioners. 1963/2
3. Investigation on the Reliability of Age-Admissions in the Population Census of 1960. 1964/1
4. Demographic Characteristics of the Population in Hungary by Regions. 1965/1
5. Causes of Divorces. 1962/2
6. Situation and Problems of the Pensioners of Budapest. 1965/3
7. Social Mobility and its Demographic Effects in Budapest and in the Towns. I. 1965/4
8. Change in Occupation of the Population between 1960 and 1963. 1965/5
9. A Study on the Regional Distribution of Hungary's Population 1900—1960. 1966/1
10. Housing-Demographic Data. 1966/2
11. Situation of Social Institutes and Their Dependents. 1966/3
12. Regional Projections of the Population of Hungary. 1966/4
13. The Development of the Hungarian Descriptive Statistics. 1966/5
14. Fertility Data. 1966/6
15. The Impact of Demographic Factors on Culture. 1967/1
17. The Economic Age-pyramids of Hungary's Population. 1967/3
18. The Demographic Characteristics of the Nationalities of the County of Baranya. 1968/1
19. Population Projection for Hungary, 1966—2001. 1968/2
20. Hungarian Historical Demography after World War II. 1968/3 *(In English)*
21. Colloquium on Historical Demography. Budapest, 1965. 1968/4 *(In French English and German)*

22. Demographic Characteristics by Size of Settlements, 1900—1960. 1968/5
23. Annals of the Demographic Research Institute of the Central Statistical Office, 1963—1968. 1968/6 (*In Hungarian and English*)
24. Alcoholism. 1968/7
25. Allowance for Child's Care. 1969/1
26. Survey Techniques in Fertility and Family Planning Research: Experience in Hungary. 1969/2 (*In English*)
27. Family Planning in Hungary. Main Results of the TCS-66 Study. 1970/1
28. Allowance for Child's Care. 1970/2
29. Demographic and Physical-Developmental Study of Those Who Applied for Admission to Universities (Higher Schools) in 1966. 1970/3
30. Social Mobility and its Demographic Effects in Hungary II. 1970/4
31. Family Planning in Hungary. Main Results of the 1966 Fertility and Family Planning (TCS) Study. 1970/5 (*In English*)
32. Abstract of the Lectures Delivered at the 9th Hungarian Congress of Biology. Budapest, 6—7—8 May, 1970/6 (*In English*)
33. Some Aspects of the Internal Migration of Population in Hungary Since 1957. 1971/1 (*In English*)
34. Life Tables of Hungary from 1900/01 to 1967/68. 1971/2
35. Population Policy in Hungary. 1972/1

IRODALOM

KÖNYVEK

FORD, T. R. — DE JONG, G. F. (szerk.): *Social demography*. (Társadalomdemográfia.) Prentice-Hall, Englewood Cliffs. 1970. 690 p.

A könyv az amerikai „reader” (olvasókönyv) műfaj jellegzetes képviselője, amely egy-egy tudományos terület elmúlt éveiben megjelent legfontosabb tanulmányait gyűjti össze — bevezető, magyarázó szövegekkel ellátva. A vizsgált tudományos terület ebben az esetben a társadalomdemográfia, vagyis az a témakör, amely mind a szociológiának, mind a demográfiának kutatási területe és amely a következő két kérdésre keres választ: hogyan befolyásolják a demográfiai változók a társadalmi rendszereket és hogyan befolyásolják a szociológiai változók a demográfiai rendszereket.

A könyv célkitűzése abban is tükröződik, hogy a részek és fejezetek felépítése teljesen eltér a demográfia problémáinak hagyományos tárgyalási sorrendjétől. Az első rész rövid bevezetés a szerkesztők tollából. A második rész tartalmazza a demográfiai elmélet szociológiai nézőpontú tanulmányait. Közöttük szerepel *Kingsley Davis* híres tanulmánya a gazdasági-társadalmi környezet változásaira adott demográfiai válaszokról. Eszerint egy adott külső változásra, a modern gazdasági és társadalmi fejlődésből adódó azon helyzetre, hogy a népesség igen gyorsan kezdett növekedni, a népesség többféle módon válaszolhat: a házasságkötési életkor felemelésével, a fogamzásgátlás, a művi abortusz elterjedésével, kivándorlással.

A harmadik rész olyan tanulmányokat foglal magába, amelyek az egyén és kis csoport szintjén jelentkező demográfiai-szociológiai kölcsönhatásokat tárgyalják. Az alfejezetek címe: informális kiscsoportok; házasság és család; vallási intézmények; gazdasági intézmények; politikai intézmények; egészségügyi, jóléti és oktatási intézmények. Az egyes alfejezetekben szereplő tanulmányokat a szerkesztők úgy igyekeztek összeállítani, hogy az említett intézmények és minden egyes demográfiai jelenség, tehát a termékenység, halandóság, házasságkötés és vándorlás közötti kölcsönhatások vizsgálatát szemléltessék. Ebben a részben szereplő tanulmányokra jó példa *Reuben Hill*, *Back* és *Styco*s munkája a családon belüli kommunikáció és a családtervezés összefüggéseiről a puertorico-i családokban. Ebben a vizsgálatban bemutatták, hogy ha a férj és feleség között jó a kommunikációs kapcsolat, vagyis ha megbeszélik a legkülönbözőbb (nem csak a családtervezéssel és szexuális élettel kapcsolatos) problémáikat, valamint ha fennforog az empátia (a házastárs helyzetébe való beleélés képessége, szempontjainak és kívánságainak átérzése, elfogadása) akkor ez elősegíti a családtervezés elterjedését. Egy másik igen híres tanulmány ebben a részben *Litwak* munkája a földrajzi mobilitás és a kiterjedt családi kapcsolatok ereje közötti összefüggésről, amelyben *Parsonsnak* azt a tételét cáfolta, illetve módosította, hogy a modern társadalomban a kiscsaládon kívüli családi kapcsolatok leépülnek, mert elvesztik funkciójukat. *Litwak* arra a következtetésre jutott, hogy a lakóhelyüket változtatók fenntartják kapcsolataikat távolabbi rokonaikkal, akikkel már nem laknak egy településben.

A negyedik részben a társadalom makrofolyamatai és jellemzői valamint a demográfiai jelenségek közötti összefüggésekkel foglalkozó tanulmányok szerepelnek. Az alfejezetek címe: faji és etnikai csoportok; társadalmi rétegek és mobilitás; attitűdök, értékek, hiedelmek. Az itt szereplő tanulmányok között megemlíthetjük *Scudder* és *Anderson* munkáját a belső vándorlás és társadalmi mobilitás összefüggéséről, amelyben bizonyítják, hogy az amerikai kis településekből elvándorló férfiak nagyobb mértékben fölfelé mobilok apjukhoz képest, mint azok, akik nem vándorolnak el. Ebben a részben szerepel *Judith Blake* tanulmánya is az amerikai által ideálisnak tartott családnagyság 25 év alatti változásairól, amelyben bizonyítja, hogy a nők által ideálisnak tartott gyermekszám két-három gyerekről határozottan eltolódott három-négy gyermek felé, tehát a „baby-boom” oka a családideálok változása volt.

Végül a könyv ötödik része a demográfiai átmenet és a gazdasági-társadalmi fejlődés közötti összefüggéseket tárgyaló tanulmányokat tartalmazza, közöttük *Cowgill* munkáját a demográfiai átmenet elméletének általánosításáról.

A. R.

POLGAR, S.: Culture and population: a collection of current studies. (Kultúra és népesség: új tanulmányok gyűjteménye.) Chapel Hill, 1971. University of North Carolina. Carolina Population Center Monographs 9. 195 p.

A könyv olyan tanulmányokat tartalmaz, amelyek a kultúr-antropológia szemszögéből tanulmányozzák a népesedési folyamatokat, különös tekintettel a termékenység alakulását befolyásoló tényezőkre és a születésszabályozás elterjedésére. A kulturális antropológia, mint az etnológiához közelálló, és a népesség csoportok (régbben elsősorban primitív népek, újabban a gazdasági fejlettség körülményei között élők is) anyagi és szellemi kultúrájának egészét összefüggéseiben tanulmányozó tudomány, a népesedés vizsgálatakor arra összpontosítja figyelmét, hogy a demográfiai folyamatok és a kultúra más elemei között milyen összefüggések vannak.

Mint az a kötetnek *Steven Polgar* tollából származó bevezető tanulmányából kitűnik a kultúr-antropológusok nem értenek egyet azzal a demográfusok között elterjedt (bár nem általános) nézettel, hogy a modern korszakot megelőzően és a primitív népek között nincs elterjedt születéskorlátozás, a társadalmak nem befolyásolják tudatosan a népesség alakulását. Ellenkezőleg, a kulturális antropológusok már a gyűjtőgető és vadászó népek körében is általánosnak tartják a csecsemőgyilkosságot a népességszám alakulásának befolyásolására, és *Devereux* vizsgálata szerint abban a 350 iparosodás-előtti társadalomban, amelyről adatokat gyűjtött, a művi abortusz általánosan elterjedt eszköz volt a születések számának csökkentésére.

Polgar egy nagyon egyszerű elméleti számítással is alátámasztja a születéskorlátozás szükségességét már a távoli múltban is. Különböző vizsgálatokra támaszkodva feltételezi, hogy a *Homo erectus* reprodukív időszakának hossza 15 év, ebből három évet (egyötöd részt) le kell vonni az anyai mortalitás miatt. Feltételezi azt is, hogy a születek közötti átlagos időtartam 2 év, és hogy a születés a reprodukív életkor elérése közötti mortalitás 50 százalék. E feltételezések szerint egy házaspárnak három gyermeke érné meg a reprodukív kort (15 - 3 = 12; 12 : 2 = 6; 6 : 2 = 3.). Ilyen körülmények között a népesség gyorsan növekedne, ezért a ténylegesen tapasztalt lassú növekedést az emberiség történetének korai időszakában a születések számának korlátozása kellett hogy biztosítsa.

Polgar szerint a népességnövekedés meggyorsulásának a gyengén fejlett országokban nemcsak a halandóság csökkenése volt az oka, hanem az is, hogy a gyarmatosítás, majd a hagyományos gazdálkodási rend megbomlása olyan körülményeket teremtettek, amelyek a születéskorlátozást kikényszerítő erők hatását csökkentették. Példaképpen említi, hogy Jáva szigetén egy holland kormányzó megszüntette a hagyományos földadót és helyette olyan rendszert vezetett be, amelyben a kormánytulajdonban levő gazdaságokon végzett 60 napi munkával lehetett az adókötelezettséget teljesíteni. Így előnyössé vált, ha a család munkaereje nagyobb volt, és ez — *Polgar* szerint — hozzájárult az 1830 és 1900 közötti hatalmas (évi 2%-os) népességnövekedés előidézéséhez. További

– a gyermekszám növelése irányában ható – tényező volt a gyarmatokon, hogy a misszionáriusok elleneztek a többbnejűséget, a csecsemőgyilkosságot, a művi abortuszt. Ugyanakkor csökkent az özvegyek újraházasodását tiltó hagyományok ereje stb.

A kötetben szereplő tanulmányok a következő népességcsoportok népességével foglalkoznak: egy új-guineai törzs, egy nigériai tartomány, Thaiföld egy része, Brazília egy régiója, Észak-Chile, egy guatemalai község, egy indiai község, egy Fülöp-szigetek-i régió.

E tanulmányokból *Polgar* azt a következtetést vonja le, hogy helytelen a nagy termékenységet az alsó társadalmi rétegek tudatlanságával, nemtörődöm-ségével összefüggésbe hozni, és méginkább helytelen lenne bármilyen kényszerítő intézkedésekkel próbálni a születésszámot visszaszorítani. Megfelelő körülmények, anyagi érdekelttség, valamint megfelelő fogamzásgátló szerek rendelkezésre állása esetén – *Polgar* szerint – számítani lehet arra, hogy a népességek meglehetősen gyorsan rátérnek a születéskorlátozásra.

A. R.

FOLYÓIRATCIKKEK

GILJE, E. – NORDBOTTEN, S.: *A demographic model for the Norwegian population and its technical characteristics.* (Norvégia népességének demográfiai modellje és a modell technikai jellemzői.) – *Statistisk Tidsskrift*. 1971. 1. sz. 13–24. p.

A tanulmány egy norvég társadalom-demográfiai modellrendszer demográfiai modelljének felépítését és annak főbb jellemzőit tárgyalja, de képet ad a modell gépi programjának működéséről és funkcionális kapcsolatairól is.

A modell két fő komponens csoportból áll. Az egyik csoport a népesség osztályozó rendszereket foglalja magában (amelyek nem, kor, családi állás, stb. ismérvek, vagy ezek kombinációi szerint osztályozhatják a népességet), a másik csoport pedig a strukturális kapcsolatokat leíró rendszereket tartalmazza, amelyek a népesség eloszlásainak változásaival foglalkoznak.

A modell-rendszer (más elnevezéssel modell-család) elemei:

1. a demográfiai modell,
2. az egészségügyi modell,
3. a nevelési (oktatási) modell,
4. a munkaerő modell és
5. a társadalmi modell.

A modell-család egyes tagjai a népesség demográfiai, egészségügyi, nevelési, munkaerő jellemzőinek és társadalmi átrétegződésének hatásaival kapcsolatos vizsgálatokra alkalmasak. Az egyes modellek között kapcsolat van, ezért felépítésük lehetővé teszi azt, hogy ezek egymás között adatokat cseréljenek, illetve az egyik modell eredményei egy másik modell bemenő adatai legyenek.

A demográfiai modell alaprelációi lehetővé teszik évenként és településenként a népesség különböző (demográfiai jellemzők szerint csoportosított) rész-halmazainak számítását koréves bontásban. A relációkkal a nők számát a halálozási arányszámok és a vándorlási különbözet felhasználásával lehet meghatározni, a belépő új korévekre pedig a születési arányszámok és a propagatív korú nők számának felhasználásával lehet becsléseket nyerni. A szükséges arányszámokat – mint valószínűségi változókat – egyszerű formulákkal, a modellbe beépített programrésszel becslik.

A modell programjait részben FORTRAN, részben COBOL nyelven írták IBM 360/40-es gépre. Egyes szegmensei az alapadatok előkészítését és a részfeldolgozásokat végzik. A szegmentált felépítés előnye a tetszés szerinti bővíthetősége és az, hogy kívánság szerint az éppen szükséges részeredményeket is ki lehet nyomtatni.

A modell bázisa a központi népesség-regiszter, melynek aggregált adatait az aktuális, vagy becsült születési, halálozási és belső vándorlási adatokkal vezetik tovább. A számított értékek és a népesség-regiszter adatai mágnes-

szalagra kerülnek és ezekből állítja elő egy külön programszégmens kívánság szerinti bontásban a táblákat.

A program lehetővé teszi bizonyos ellenőrző paraméterek alkalmazását, azaz a modell becsléseit a tényadatok, vagy egyéb módon nyert becslések alkalmazásával kontroll alatt lehet tartani.

Tervezik a modellt, sőt az egész modell-rendszer továbbfejlesztését is. Ehhez részben az 1970. évi népszámlálás adatait, részben pedig egyéb újkeletű népesedési, nevelésügyi stb. adatokat akarnak felhasználni. A végső cél a különböző külső tényezők (pl. iskolai férőhelyek száma, foglalkoztatottság stb.) hatásmechanizmusának pontos felderítése.

Sz. K.

BUSFIELD, J.: Age at marriage and family size: social causation and social selection hypotheses. (Házasságkötési kor és családnagyság: társadalmi okozati és társadalmi-szelekciós elméletek.) — *Journal of Biosocial Science*. 1972. 1. sz. 117—134. p.

A családnagyság és a nő házasságkötési kora közötti negatív irányú kapcsolatot még ma is mutatja az, hogy a 20 éves kor előtt férjhezment nők átlagosan egy gyermekkel többnek adnak életet, mint a 25—30 éves korban házasságot kötők. Ebből a *Glass* és *Grebenik* által közölt megállapításból indul ki a szerző, majd a Nagy-Britanniára, ill. Anglia és Wales-re vonatkozó házasság-termékenységi adatokat mutatja be.

Az összefüggés elemzését kétféle modell segítségével kísérli meg. Az első okozati kapcsolatot tételez fel a két tényező között, és társadalmi okozati modellnek nevezi. Ez a modell megfelelő nemcsak abban az esetben, ha a házasságban kismértékű születésszabályozást alkalmaznak, hanem akkor is, ha más tényezők szerepelnek a befejezett termékenység meghatározásában — mint például a korral változó természetes termékenység.

A társadalmi-szelekciós modellnek nevezett hipotézisben szerző feltételezi, hogy a két fenti tényező között csak látszatösszefüggés van, mivel mindkét tényező tulajdonképpen egyéb társadalmi tényezők hatásának eredménye. E két elgondolás alapján kíván a szerző valószínű hipotéziseket felállítani.

Ezt követően a családnagyságot kialakító négy tényezőt: 1. a család felépítéséhez tartozó időtartam hosszát; 2. a természetes termékenységet; 3. a házasság-élet gyakorlatának alakulását és 4. a születésszabályozás alkalmazását egyenként tárgyalja.

Szerző saját modelljének megfelelő csoportosításban ismerteti a különböző szerzők megállapításait, feltételezéseit, több helyen angol adatokkal illusztrálva. Összefoglalásában arra mutat rá, hogy a tényezők kapcsolata nem határozható meg egyértelműen, és további vizsgálatokra van szükség.

H. L.

VAN KEEP, P. A.: Ideal family size in five European countries. (Az ideális családnagyság öt európai országban.) — *Journal of Biosocial Science*. 1971. 3. sz. 259—265. p.

1969 nyarán öt európai országban (Belgium, Franciaország, Nagy-Britannia, Olaszország, Nyugat-Németország) egységes kérdőívvel 1000—1000 15—45 éves nőt kérdeztek meg családtervezéssel összefüggő ismereteik és véleményük felől. Az asszonyoktól kérdezték férjük véleményét is. Egy közvéleménykutató társaság (vállalat) hajtotta végre az arányos minta kiválasztását, a kikérdezést és az adatok feldolgozását. A cikkben közölt eredmények a vizsgálat egy részére vonatkoznak csak, és pedig az ideálisnak tartott gyermekszámra és a tényleges családnagyságra.

A válaszokat a kérdezettek 10 éves korcsoportjai szerint dolgozták fel. Így a keresztmetszeti felvétel módot ad annak vizsgálatára is, hogy hogyan alakul kor szerint az ideálisnak tartott és a tényleges családnagyság viszonya. Az összes csoportban magasabb az ideálisnak tartott gyermekszám, mint a tényleges; egyetlen kivétel a francia nők 36—45 éves csoportja. Arra lehet tehát gondolni, hogy a válaszolók az ideális gyermekszámot inkább általánosságban, illetve másokra vonatkoztatva határozták meg és nem ismerik el saját család-

jukra is érvényesnek. Főbb megállapítások még a következők: a német nők nagy többsége a kétgyermekes, a franciák a háromgyermekes, s az angol nők több mint negyede a négygyermekes családot tartja ideálisnak; mindenütt csak elenyésző töredék (1–2 százalék) nyilatkozik a gyermektelen házasság ideálja mellett; egyértelműen mutatkozik az a tendencia minden országban, hogy a fiatalok a kevesebbre, s minél idősebbek, annál több gyermekre szavaznak — bár a korcsoportok átlaga 2,16 és 3,07 százalék között, meglehetősen szűk skálán mozog. Az 5–6 gyermek ideálisnak való kijelentése szintén töredék, 1–3 százalékot képvisel.

H. L.

LE BRAS, H.: *Géographie de la fécondité française depuis 1921*. (A francia termékenység földrajza 1921 óta.) — *Population*, 1971. 6. sz. (nov.-dec.) 1093–1124. p.

Szerző 1921 és 1962 között hat népszámlálási időpontban 89 francia megye termékenységi adatait használta fel a termékenység földrajzi megoszlásának elemzésére. Kiindulásképpen faktoranalízis segítségével elemezte a 15–19 éves és 45–49 éves közötti 7 korcsoport kor-specifikus termékenységét a termékenységi arányszámokat jellemző komponensek meghatározása érdekében. Az egyes megyék termékenységét a következő két mutatószámmal jellemezte: 1. nyers reprodukciós együttható; 2. az anyák átlagos életkora összes gyermekeik szüleiékor.

Ezután megrajzolta mindkét mutatószám térképét a hat népszámlálás időpontjában. Mindkét térkép meglepő állandóságot mutat. Az északi megyékben viszonylag magas, a déliekben viszonylag alacsony a termékenység. Mindössze annyi változás mutatkozik, hogy az idő folyamán a század elején még magas termékenységu néhány déli megyében lecsökkent a termékenység, viszont az északi magas termékenységu terület kissé kiterjeszkedett dél felé.

A szerző az eredmények alapján azt a következtetést vonja le, hogy a termékenység alakulásában igen erős történeti tényezők játszanak szerepet, amelyeknek gyökerei több évszázadra visszanyúlhatnak. Emellett konjunkturális hatás is befolyásolja a termékenység alakulását, ez azonban mind a magas, mind az alacsony termékenységu megyékben egyidőben okoz termékenység emelkedést vagy csökkenést.

Ilyen következtetéseket — a szerző szerint — a hagyományos demográfia módszereivel nem lehetett volna levonni a rendelkezésre álló adatokból, ehhez a többváltozós elemzés módszerei voltak szükségesek. Ezért a szerző a hagyományos demográfiai módszerek és a legújabb többváltozós matematikai statisztikai módszerek együttes alkalmazásában lát nagy lehetőségeket a kutatás számára.

A. R.

SORA, V.: *O noua metoda de estimare a mortalitatii infantile exogene si endogene*. (Az exogén és endogén csecsemőhalandóság becslésének egy új módszere.) — *Revista de Statistica*, 1971. 2. sz. 51–59. p.

Az endogén és exogén halandósági intenzitások meghatározásának egyik módszere a csecsemőhalandóságok halálokok szerinti csoportosítása, amit a folyamatos statisztika információs rendszere nyújt. A halálokok statisztikája azonban nem vezet minden esetben a legjobb eredményre, mert nem mentes a hibáktól.

A cikk, foglalkozva olyan módszer keresésével ami lehetőséget ad az exogén és endogén halandóságok intenzitásának megállapítására, két módszert ismertet, amelyeket számszerű példákkal szemléltet.

Az első, viszonylag egyszerű eljárás az ún. „biometriai elemzés módszere”. Alapja az a megállapítás, hogy az elhalálozások kumulált összegét grafikusán ábrázolva szemilogaritmikuskálán, a 30 napos határtól kezdve a 364. napig, lineáris eloszlást mutat. Több kutató bíráló megjegyzéseket tett ezzel a módszerrel kapcsolatban. A módszer valóban csak azokban az országokban használható eredményesen, ahol a neonatalis halandóság alacsony. Azokban az országokban, ahol a csecsemőhalandóság magas, a biometriai elemzés módszere aláértékeli az endogén halandóság intenzitását.

A valósághoz sokkal közelebbi eredményeket nyerünk, ha az endogén és exogén halandóság intenzitásának megállapítása céljából az ún. *elhalálozási valószínűségeket* módszerét alkalmazzuk. Ez a módszer abból a megállapításból indul ki, hogy ilyen valószínűségeket meghatározva az első éven belül, szét lehet majd választani az első hónap halandóságának fokozott csökkenési tendenciáját, amely a 4–5-ik hónaptól kezdve majdnem egyenletessé válik. Meg lehet tehát állapítani, hogy a nulla éves kor második felében az endogén halál-okok majdnem teljesen eltűnnek. Úgyszintén logikusan tételezhető fel, hogy ha az exogén halandóság intenzitása a 180-ik naptól a 364-ig napig a kornak egy lineáris függvénye, akkor a 7–180 napok között is egy egyenessel írható le.

Szerző mindkét módszert számszerű példákon mutatja be és meghatározza Románia endogén és exogén halandóságainak indexeit az 1957–1968. évekre. Adatából az alábbi következtetések vonhatók le:

- a csecsemőhalandóság csökkenése nagyobb részben az exogén, kisebb részben az endogén halandóság csökkenésének a következménye;

- az exogén halandóság csökkenésének ritmusa az egész időszakban nagyobb, mint az endogén halandóságé; ez megerősíti azt a megállapítást, hogy a csecsemőhalandóság csökkenését az exogén halandóság csökkenése okozza;
- néhány kivétellel, a neonatalis halandóság csökkenésével vagy növekedésével párhuzamosan csökken vagy növekszik az endogén halandóság is.

Végezetül a szerző közöl néhány országra vonatkozólag adatokat az endogén és exogén halandóságok változásait kiszámítva mind a két módszerrel.

P. E.

KARP, H. H.: *Migration and functional expansion: an ecological analysis of population redistribution.* (Vándormozgalom és az expanzió függvényeszerű tényezői: a népesség területi átrendeződésének ökológiai vizsgálata.) — *Land Economics.* 1971. 4. sz. 365–372. p.

A vándormozgalom statisztikai vizsgálata hosszú időn át nélkülözötte a finomabb, vagy éppen a matematikai elemzési módszereket és többnyire a leíró statisztika szintjén maradt. Újabb időben azonban erre a területre is mindinkább behatólnak a mélyebbre ható vizsgálati eljárások.

H. H. Karp tanulmánya többféle mutatóval és többváltozós regressziószámításokkal kísérli meg a népesség helyváltoztatásának gazdasági okait felderíteni.

Kiindul *Stouffer* modelljéből, mely a vándorlások egymással versenyben levő motívumait veszi alapul. Képletében az *i* helyről *j* helyre irányuló vándorlásoknál az *i* és *j* között fekvő összes településekre történt bevándorlás, valamint a kiinduló és célhely összes be- és elvándorlása szerepel. Szerzőnk ezt a mutatót abban hibáztatja, hogy csak magának a vándormozgalomnak az adatait veszi figyelembe és nem a specifikus befolyásoló tényezőket.

A vándorlások ökológiai szemlélete a települést úgy fogja fel, mint speciális gazdasági tevékenységek rendszerét, adott területen koncentrálva. A vándormozgalomnak, vagyis a népesség területi átrendeződésének előfeltétele, hogy eltérő expanziós potenciál álljon fenn a különböző települések között. A vándorlás célja, hogy a népesség újraelosztása révén a demográfiai egyensúlyt helyreállítsa. Az alapul vett hipotézis szerint a vándormozgalmi egyenleg függvénye a bevándorlási hely növekedési potenciáljának más településekhez viszonyítva.

A modellek kialakításához megkülönböztetik az „alapvető”-nek nevezett tevékenységeket, melyek árut és szolgáltatásokat adnak a településen kívüli helyekre, az ún. „nem alapvető” funkcióktól, amelyek termékeit és szolgáltatásait helyben fogyasztják el, tehát amelyek nem a településen kívülre irányulnak. Lényeges a kétféle funkció aránya. Szerző felfogása szerint a kifelé irányuló tevékenység — „export-bázis” néven — főként a specializált ipar mozditja elő a település népességi expanzióját.

Kiindulásul néhány feltételezés szolgál, melyet azután jelzőszámokkal és regressziós számításokkal ellenőriz. Ilyen feltételezés, hogy a vándorlás intenzitása:

1. fordítottan arányos a kiinduló hely népességszámával és egyenesen arányos a bevándorlási helyének népességi nagyságrendjével;

2. fordítottan arányos a kiinduló hely exportbázisával és egyenesen arányos a bevándorlási hely (célállomás) export-bázisával;

3. fordítottan arányos a kiinduló helynek nagyobb településtől való távolságával és egyenesen arányos a rendeltetési hely távolságával nagyobb településtől.

A vizsgálat az Egyesült Államok 1960. évi népszámlálása alapján, a 250 ezer főnél népesebb „standard metropolitan terület”-ek (89 egység) adataira terjed ki és az 1955. évi lakóhellyel való egybevetésen alapul. (Nélkülvözi tehát az olyan közvetlen folyamatos vándormozgalmi statisztikát, mint amely hazánkban rendelkezésre áll.) Ennek a 89 területegységnek egymás közötti vándorlása, matrixba foglalva 7832 különálló vándorlási áramot ölel fel.

A településből kifelé irányuló gazdasági tevékenység (export-bázis) mérésére különböző jelzőszámokat alkalmaznak. *Mattila* és *Thompson* „helyi specializálódási indexe” a helyi ipari és az összes helyi foglalkoztatottság arányát veti egybe a hasonló országos aránnyal. Más jelzőszám a „helyi többletmunkaerők indexe” néven abszolút számban fejezi ki a vizsgált iparágban foglalkoztatottak számát, ill. annak többletét az országos arány szerint adódó létszámhoz képest. Ezt iparáganként, majd a településre összesítve számítják ki és azt az exportbázis szemléltetése mellett a specializálódás jellemzésére is alkalmassá tartják.

A regressziós vizsgálatok nem mutattak ki közvetlen összefüggést sem a vándorlás kiinduló, sem a cél-települések népességszáma és a vándormozgalom intenzitása között. Jelentékeny korreláció mutatkozott viszont a bevándorlási cél export-bázisa és ennek specializáltsága között, továbbá a céltelepülésen más, nagy népességű központtól való távolsága között. Egyes feltételezett összefüggések elmaradása után további kiegészítő hipotéziseket dolgoznak ki.

A nagy apparátussal végzett vizsgálatok igen tanulságosak, de lezártnak még korántsem tekinthetők és egyelőre még távol vagyunk attól, hogy a népesség területi átrendeződésének gazdasági és egyéb tényezőiről tiszta képet, prognózisra is alkalmas modelleket kapjunk.

B. L.

RENARD, R., — PAUWELS, K.: Enquête sur les budgets et les conditions de vie des familles: présentation. (A családok háztartásstatisztikájának és életkörülményeinek vizsgálata: a kutatás bemutatása.) *Elements de recherche sur le minimum social.* (A társadalmi létminimumra vonatkozó kutatás clemei.) — *Population et Famille.* 1971. dec. 25. sz. 103—140. p.

A két tanulmány egy különleges háztartásstatisztikai és életmód vizsgálat módszereit és célkitűzést, valamint a társadalmi létminimumra vonatkozó első eredményeket mutatja be.

A szokásos családi költségvetés vizsgálatoktól eltérően ebben az esetben nem háztartási könyveket vezettek a kiválasztott családokkal, hanem felkeresték őket és interjú módszerrel tudakolták háztartási jövedelmeiket és kiadásait. A módszernek a szerzők szerint több előnye van: kisebb a minta kiválasztásából adódó torzítás (nem mindenki hajlandó háztartáskönyvet vezetni, viszont válaszolni a feltett kérdésekre igen), kisebb a költség, és fel lehet tenni az életmódra és az anyagi helyzet subjektív megítélésére vonatkozó kérdéseket.

A vizsgálat során egy-egy háztartást kétszer kerestek fel, e két interjú során töltöttek ki összesen négy kérdőívet, és pedíg: 1. demográfiai adatokra, asprációkra és tervekre, valamint a háztartás anyagi helyzetének a megítélésére vonatkozó főkérdőívet, amelyet a feleséggel végzett interjú alapján töltöttek ki; 2. a lakásviszonyok kérdőívet; 3. a férjjel való beszélgetés alapján kitöltött kérdőívet, és 4. az évi jövedelmek és kiadások kérdőívet. A mintát úgy választották ki, hogy 0—4 gyermekes háztartások legyenek benne, és pedíg olyan rétegzést alkalmaztak, hogy a nagyobb gyermekszámú családok is elég sokan legyenek.

Az első 519 megvizsgált háztartás adatai alapján meg lehet határozni azt a minimális jövedelem szintet, amely alatt az adott összetételű háztartás már nehéz anyagi helyzetben van. A megkérdezett feleség subjektív véleménye alapján határozták meg, hogy az adott háztartás anyagi helyzete milyen. A nehéz

anyagi helyzetnek több oka lehetett: 1. alacsony jövedelem; 2. a kiadások aránytalan megoszlása; 3. valamilyen szubjektív körülmény, amely objektív anyagi nehézségek nélkül is arra indította a megkérdezetteket, hogy anyagi helyzetüket feszültnek mondják. A kiadások aránytalan megoszlásáról van szó a szerzők szerint akkor, ha valamelyik kiadás csoport aránytalan nagy százalékot foglal le a háztartás kiadásaiból, például amikor hitelre vásároltak gépkocsit stb. és ennek törlesztése okoz anyagi nehézségeket.

A legérdekesebb csoport nyilvánvalóan az, amelyiknél a háztartás jövedelmének elégtelensége okozza a nehézségeket. Ezeknek jelentős része sokgyermekes (4 gyermekes) család, nagy arányban vannak közöttük betanított és segédmunkások, valamint alacsony iskolai végzettségűek (csak általános iskola). A szerzők — gyermekszám szerint — megbecsülik azokat a minimális havi jövedelem szinteket, amelyek alatt a háztartásban szükségképpen (arányos kiadási struktúra esetén is) anyagi nehézségek jelentkeznek.

Ennek alapján a szerzők becslése szerint egy-egy gyermek felnevelésének havi többletköltsége 1800—2200 belga frank. (Összehasonlításképpen: 1 USA dollár kb. 50 belga frank.)

A. R.

CHILTON, R. — SPIELBERGER, A.: Is delinquency increasing? Age structure and the crime rate. (Nő-e a bűnözés? Korstruktúra és bűnözési arány.) — Social Forces. 1971. 3. sz. 487—493. p.

A bűnözési arányszámok mindig nagy óvatossággal használhatók csak fel a tényleges bűnözés alakulásának, tendenciáinak jellemzésére. Ez a tétel szakértők között általában elfogadott és elsősorban azzal indokolják, hogy a bűnfelderítés, bűnüldözés gyakorlatában előfordulnak olyan változások, amelyek lényegesen torzítják egymást követő időpontok bűnözési arányszámainak összehasonlítását. A szerzők egy más természetű torzításra hívják fel a figyelmet: arra, hogy változatlan bűnüldözési gyakorlat mellett is félrevezethetők lehetnek az arányszámok egyszerűen annak következtében, hogy a népesség korösszetétele lényegesen módosul és az össznépességen belül változik azoknak a korcsoportoknak a súlya, amelyek a bűnözés szempontjából a legjelentősebbek.

A szerzők a korstruktúra változásának hatását a bűnözés mutatóira az Egyesült Államokbeli Florida adatain mutatják be. Florida népessége gyorsan növekszik, 1958-tól 1967-ig 35 százalékkal, de még gyorsabb volt a bűncselekmények növekedése: 154 százalék. Több mint megkétszereződött a fiatalkorúakkal foglalkozó bíróságok elé kerülő gyerekek száma is, és ettől lényegesen elmaradt az iskoláskorú gyermekek számának növekedése. A bűnözők korösszetételének részletesebb vizsgálatakor azonban kiderül, hogy az iskoláskorúaknak az a része, amely elsősorban számításba jön, a bűnözés veszélyeztetettsége szempontjából gyorsabban nőtt, mint a többi, továbbá, hogy az össz-bűnözésen belül elsősorban éppen a fiatalok által elkövetett bűncselekmények emelkedtek. Mindezek alapján a számítások azt bizonyítják, hogy a Florida állambeli bűnözés emelkedése mintegy 70 százalékban a korösszetétel változásával magyarázható.

Cs. — Sz. L.

POPULATION STUDIES

a Londoni Közgazdasági Főiskola Népeségkutató Bizottságának folyóirata

1971. Vol. 25. No. 1.

- HAIR, P. E. H.*: Erőszakos halálesetek Angliában: egy szekuláris kísérleti felvétel.
- DALY, H. E.*: A szegénység és a fejlődés marxi és malthusi szemlélete.
- BASAVARAJAPPA, K. G.*: A gazdasági feltételek fluktuálásának hatása a termékenységi és házasságkötési arányszámokra (Ausztrália, 1920–21-től 1937–38-ig és 1946–47-től 1966–67-ig).
- IUTAKA, S. — BOCK, E. W. — VARNES, W. G.*: A bennszülöttek és a bevándorlók termékenységét befolyásoló tényezők Brazília városi területein.
- KEYFITZ, N.*: A vándorlás mint a népességszabályozás eszköze.
- WELLS, R. V.*: Családnagyság és termékenységszabályozás a XVIII. századi Amerikában, kvéker családok vizsgálata alapján.
- POST, J. B.*: Életkor és menarche és menopausa beállása időpontjában — néhány középkori forrásmű alapján.
- KROTKI, K. J. — THAKUR, H. N.*: A népességszám és -növekedés becslései a Nepáli Királyság 1952–54. és 1961. évi népszámlálásai alapján.
- HASTINGS, D. W.*: A szülési intervallum differenciái fehér és nem fehér házaspárok közt, az iskolai végzettség szintje szerint, az Egyesült Államok népességének egyezrelékes mintája alapján, (1960).
- SPEARE, A.*: A tajvani vidék és város közti vándorlás költség-haszon modellje.
- HOLLINGSWORTH, M. — HOLLINGSWORTH, T. H.*: Pestishalandósági ráták életkor és nagyság szerint 1603-ból, London egyik egyházközségében.

1971. Vol. 25. No. 2.

- BERELSON, B.*: Népesedéspolitika. (Személyes megjegyzések.)
- EL-BADRY, M. A.*: Latin-Amerika népesedési kilátásai a következő 15 évre. (Rövid elemzés.)
- COALE, A. J.*: A házasságkötési kor alakulása.
- DIXON, R. B.*: A házasságkötési kor társadalmi-keresztmetszeti variációi és a soha nem házasodók arányai. (Magyarázat.)
- BOURGEOIS-PICHAT, J.*: Stabil és kvázi-stabil népességek és a növekedési potenciál.
- SWEETZ, A.*: A termékenység változásainak gazdasági értelmezése az Egyesült Államokban.
- KUMAR, J.*: Összehasonlítás India jelenlegi termékenysége és Svédország és Finnország XIX. század végi termékenysége közt.
- JUTIKKALA, E. — KAUPPINEN, M.*: A halandóság struktúrája katasztrofális évek alatt egy iparosodás előtt álló társadalomban.
- CALDWELL, J. C. — IGUN, A. A.*: Kísérlet Nigériában egy cenzustípusú korösszeírással.
- CHANDRASEKARAN, C. — MURTY, D. V. R. — SRINIVASAN, K.*: Egy családtervezési programhoz szükséges önkéntes vállalkozók számának

meghatározása a születési arányszám specifikus csökkentésének elérése céljára. (Néhány probléma ismertetése.)

BARRETT, J. C.: Fekundabilitás és a coitusok gyakorisága.

HOFSTEN, E.: A születések variációi egy családtervezést gyakorló népességben.

JAMES, W. H.: Az illegális abortuszok gyakorisága.

1971. Vol. 25. No. 3.

BUISSINK, J. D.: A házas termékenység regionális különbségei Hollandiában a XIX. század második felében.

SHORTER, E. — KNODEL, J. — van de WALLE, E.: A nem házas termékenység csökkenése Európában, 1880—1940.

DAS GUPTA, P.: India 1881—1961-re vonatkozó demográfiai mérőszámainak becslése népszámlálási kormegoszlások alapján.

LESTHAEGHE, R.: Nupcialitás és népességnövekedés.

MITCHELL, R. E.: A termékenységi ráta és a családnagyság változásai a házasságkötési kor, az előre elrendezett házasságok csökkenő trendjeinek és a növekvő urbanizáció változásainak hatására.

PEREZ, A. — VELA, P. — POTTER, R. — MASNICK, G. S.: Az ovuláció és menstruáció szülés utáni újramegindulásának időpontja és szekvenciája.

CANTRELLE, P. — LERIDON, H.: Szoptatás, gyermekkori halandóság és termékenység Szenegál egy vidéki zónájában.

POPULATION

a Francia Demográfiai Intézet folyóirata

1971. No. 6.

ROUSSEL, L.: A nupcialitás Franciaországban. Korai házasságkötések gyakorisága és intenzitása, régiók és társadalmi-gazdasági csoportok szerint.

SAUVY, A.: Hozzászólások a Második Európai Népesedési Konferenciához.

HOUDAILLE, J.: Hét falu népessége Boulay (Morselle) körzetében a XVIII. és XIX. században.

HENRY, L.: A Párizsba irányuló bevándorlás volumene, 1740—1792 közt.

COURGEAU, D.: A Párizsba bevándorlók származási helye a XVIII. század végén.

LE BRAS, H.: A francia termékenység földrajza 1921 óta.

PÉRON, Y.: Rövidített halandósági táblák háromféle szerkesztési módszerének összehasonlítása.

LÉGARÉ, J.: Új-Quebec eszkimóinak népességnyilvántartási rendszere.

NEGADI, G. — TABUTIN, D.: Háromfordulós demográfiai felvétel Algériában.

KOESOEBJONO, H.: Kenya népességéről megjelent legújabb közlemények.

GUERNY, J.: Az Ázsiai és Távolveleti Gazdasági Bizottság vizsgálata a demográfiai kutatási és oktatási szervekre vonatkozóan.

DEMOGRAFIE

a Csehszlovák Szövetségi Statisztikai Hivatal folyóirata

1971. No. 4.

KUCERA, M.: Az 1970. évi csehszlovák nép- és lakásszámlálás előzetes eredményei.

SRB, V.: A népesség és a háztartások előrejelzése 2000-ig.

VEČERNÍK, J.: Összefüggés a vándorlás és az életszínvonal között.

SRB, V. — VOMÁČKOVÁ, O.: A házasság termékenység elemzése Csehszlovákiában (1970). 2. rész.

DAVIDEK, V.: A népesség és a közigazgatási szervek összeírásának eredményei, a XIX. század első felében.

A Csehszlovák Demográfiai Társaság III. demográfiai konferenciája (Prága, 1971. május 14.)

DEMOSTA

a Csehszlovák Szövetségi Statisztikai Hivatal Demográfiai Intézetének folyóirata

1971. No. 1–2.

POKORNY, Z.: Csehszlovákia gazdasági fejlődésének rövid jellemzése 1970-ben.

SRB, V.: Csehszlovákia népmozgalma 1970-ben.

KUX, J.: A KGST-tagállamok Statisztikai Állandó Bizottságának tanácskozása a munkatermelékenység mutatóinak új módszereiről az iparban.

DAVIDEK, V.: Népszámlálás és közigazgatási újjászervezés Csehországban a XIX. század közepén.

SRB, V.: A Csehszlovák Demográfiai Társaság 1970-ben.

VOMÁČKOVÁ, O.: Csehszlovákia történeti demográfiája.

1971. No. 3.

SRB, V.: Csehszlovák mikrodemográfia.

SYKOROVÁ, J.: Környezetelmélet és statisztika.

VYTLACIL, J.: Mikrocenzus és kapcsolata a mikrodemográfiai kutatással.

KLIMT, J.: Csehszlovákia — acél-szuperhatalom.

SRB, V.: A Csehszlovák Demográfiai Társaság III. demográfiai konferenciája.

SRB, V.: Az 1970. dec. 1-i nép-, épület- és lakásszámlálás előzetes eredményei.

1971. No. 4.

KUX, J.: A munkatermelékenység a csehszlovák és francia iparban.

VOJTA, M.: A népesség kvalitásának orvosi problémái. Prága egyik kerületének mikrodemográfiai vizsgálata.

KLIMT, J.: Csehszlovákia gazdasága és a KGST-országok 1970-ben.

SOLNAŘOVÁ, B.: A női tudományos dolgozók hivatásbeli problémái.

GILIANOVÁ, M.: A kulturális élet Csehszlovákiában.

SRB, V.: Új statisztikai jogszabály Csehszlovákiában.

STANOVNIŠTVO

a Jugoszláv Társadalomtudományi Intézet Demográfiai Kutató Központjának folyóirata
1970. No. 1–2.

KRAŠOVEC, S.: Spontán vagy irányított népmozgalom: a mai népesedés-politika problémája.

GINIĆ, I.: Lenin nézetei a nem mezőgazdasági népesség növekedéséről.

RADOVANOVIĆ, M. V.: Az egzakt népességföldrajz fejlődése az elméleti (matematikai) földrajzban belül.

TASIĆ, D.: Nyugdíjállományú férfiak és nők.

BAŘSIĆ, B.: A fogamzásgátló szerek használatáról szerzett információ és a nők véleménye az információnyerés módjairól.

PLAVEC, A.: A reprodukciós ráta változásai 1950 és 1967 között.

STUDIA DEMOGRAFICZNE

a Lengyel Tudományos Akadémia Demográfiai Bizottságának folyóirata

1972. No. 28.

BRANICKA, Z. — FRACZEK, O.: Az 1967. évi általános halandósági színvonal 1985-ig történő fenntartásának lehetőségei.

WYDERKO, A.: A falusi népesség és a mezőgazdasági szövetkezetek vezetői struktúrájának különbözősége.

ZAREMBA, Z.: A Lengyel Statisztikai Hivatal tevékenysége a demográfia területén a népi Lengyelország 25 éve alatt.

LATUCH, M.: A demográfiai folyamatok statisztikai képe a nyugati és északi területeken a népi Lengyelország 25 éve alatt.

VIELROSE, E.: A vezetéknevek demográfiai jelentősége a yoruba (Nigéria) népességnél.

POPULATION ET FAMILLE

a belga Népesség- és Családkutató Központ folyóirata

1971. No. 25.

DAMAS, H.: Ingavándorlás Belgiumban — az 1961. dec. 31-i helyzet.

CLIQUET, R. L. — BECUE, B.: Az 1966. évi belga fertilitási és fekunditási vizsgálat: a változók közti összefüggések elemzése.

RENARD, R. — PAUWELS, K.: A családok háztartásstatisztikájának és életkörülményeinek vizsgálata: a kutatás bemutatása.

RENARD, R. — PAUWELS, K.: A társadalmi létminimumra vonatkozó kutatás elemei.

MORSA, J. — JULEMONT, G.: Belga termékenységi vizsgálat. III. Fogamzásgátlási gyakorlat, 1966–1971.

DRUPPEL, E.: Néhány visszhang a francia nyelvű belga sajtóban a „*Humanae Vitae*” kezdetű enciklikára.

DEMOGRAPHY

az Amerikai Népeességi Társaság folyóirata

1971. Vol. 3. No. 3.

- SHARP, H. — SCHNORE, L. F.*: A nagyközönség reagálása az 1970. évi népszámlálásra: egy Wisconsin-állambeli felvétel ismertetése.
- KASARDA, J. D.*: A gazdasági struktúra és a termékenység összehasonlító elemzése.
- JANOWITZ, B. S.*: A társadalmi-gazdasági fejlődés hatása a termékenységi rátákra. Empirikus vizsgálat.
- FERGANY, N.*: A humán túlélési függvény és a halandósági tábla szerkesztése.
- KELLY, W. J.*: A fogamzásgátlás folyamatosságát kifejező függvény becslése.
- LIU, P. T. — CHOW, L. P.*: Az intrauterin fogamzásgátló eszközök elterjedtsége becslésének sztochasztikus megközelítése: Taiwan és a Kína Köztársaság példája.
- KUPINSKY, S.*: Családon kívüli kereső tevékenység és a termékenység társadalmi-gazdasági különbségei.
- RITCHEY, P. N. — STOKES, C. Sh.*: Lakóhelyi háttér, társadalmi-gazdasági státus és a termékenység.
- HILL, C. R.*: Iskolázottság, egészségi állapot és családnagyság mint a szegények és nem szegények munkaerőpiaci aktivitásának meghatározói.
- SCHWEITZER, D. G. — DIENES, G. J.*: A népességdinamika kinetikai modellje.
- FISCHLER, B. — PERITZ, E. — WINGERD, J.*: Lineáris modellek a perinatális halandóság vizsgálatában.
- PALMORE, J. A. — HIRSCH, P. M. — ARIFFIN bin MARZUKI*: Interperszonális kommunikáció és a családtervezés elterjedése Nyugat-Malajziában.

1971. Vol. 3. No. 4.

- YOUSSEF, N. H.*: Társadalmi struktúra és a női munkaerő: a muzulmán középkeleti országok nődolgozóinak példája.
- SCHWEDER, T.*: A népességelőszámítások pontossága többszörös előrejelzési módszerek segítségével.
- CHEVAN, A.*: A családnagyság növekedése, háztartássűrűség és költözködés.
- VAN ARSDOL, M. D. — SCHUERMAN, L. A.*: Különböző etnikumok területi átcsoportosítása és asszimilációja. (Los Angeles esete.)
- BARRETT, J. C.*: Termékenységi szimulációs modell alkalmazása mérési módszerek finomítására.
- VENKATACHARYA, K.*: Az intrauterin fogamzásgátló eszközök és a sterilizáció segítségével elhárított szülések becslésére szolgáló modell.
- POTTER, R. G. — MASNICK, G. S.*: Az intrauterin eszközök korai, ill. késleltetett elhelyezésének fogamzásgátló potenciálja.

- PATHAK, K. B.*: A folyamatosan házas nők fekundabilitása becslésének modellje, fogamzóképeségi státusuk adatai alapján — kohorsz megközelítéssel.
- ESPENSHADE, Th. J.*: Új módszer a természetes termékenység szintjének becslésére születésszabályozást gyakorló népegekben.
- COCHRANE, S. H.*: Halandósági szint, kívánt családnagyság és népességnövekedés. (Hozzászólás.)
- TEITELBAUM, M. S.*: A perinatális halandóság férfi-női összetevői: nemzetközi trendek, 1901—1963.
- HIRSCHMAN, Ch. — MATRAS, J.*: A „házasodási piac” és a nupcialitási arányszámok (1915—1958) — új szemmel.

*

Értesítjük a kedves olvasókat, hogy a Demográfia 1972. évi 3. és 4. száma összevontan december hó folyamán jelenik meg.

INDEX 25.191

DEMOGRÁFIA

Megjelenik negyedévenként

Felelős szerkesztő: Dr. Szabady Egon

Szerkesztőség: Budapest, KSH Népeségtudományi Kutató Intézet, V., Veres Pálné utca 10.
Telefon: 181—609

Kiadóhivatal: Budapest II., Keleti Károly utca 18/b. Telefon: 358—530

Kiadásért felel a Statisztikai Kiadó Vállalat igazgatója

Terjeszti a Magyar Posta. Előfizethető bármely postahivatalnál, a kézbesítőknél,
a Posta hírlapüzleteiben és a Posta Központi Hírlapirodnál
(KHI. Budapest V., József nádor tér 1.) közvetlenül vagy postautalványon,
valamint átutalással a KHI. 215-96162 pénzforgalmi jelzőszámára.
Előfizetési díj félévre 52,—, egész évre 104,— Ft

72.1964 Athenaeum Nyomda, Budapest — Íves magasnyomás
Felelős vezető: Soproni Béla vezérigazgató